

TÜRK ANAYASALARINDA YASAMA DOKUNULMAZLIĞI

Legislative Immunity In Turkish Constitutions

Dr. Fatih ÖZKUL¹

Geliş Tarihi: 24.10.2016 Kabul Tarihi: 21.06.2017

ÖZET

Yasama dokunulmazlığı ilk kez 13. Yüzyılda İngiltere’de ortaya çıkmıştır. 1789 Fransız ihtilali ile de Kara Avrupası’nda uygulanmaya başlanmıştır. Bugün yasama dokunulmazlığı birçok devletin anayasasında yer almaktadır.

Türk tarihinde ilk kez 1876 Anayasası ile düzenlenen yasama dokunulmazlığı sırasıyla (1921 Anayasası hariç) 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında düzenlenmiştir. Türkiye’de yasama dokunulmazlığı sürekli olarak tartışılan bir konu olmuş ve gündemden neredeyse hiç düşmemiştir. Yasama dokunulmazlığı, milletvekillerinin parlamento faaliyetleri dışındaki fiilleri sebebiyle bazı ceza usul hukuku işlemlerine tabi olmamalarını ifade eder. Amacı, milletvekillerinin keyfi soruşturmalarla yasama görevini yerine getirmekten alıkonulmalarını önlemektir. Dolayısıyla yasama dokunulmazlığı bir yönüyle kamu yararını ifade eden, onunla bağlantılı bir kurumdur.

Bu çalışmada önceki Anayasalarımızdaki hükümler de göz önünde bulundurulmak suretiyle, yasama dokunulmazlığının 1982 Anayasası’ndaki kapsamı, hukuki niteliği, istisnaları, maddi ceza hukuku, ceza usul hukuku ve ceza infaz hukuku karşısındaki konumu incelenmiş ve bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yasama dokunulmazlığı, 1982 Anayasası’nda yasama dokunulmazlığı, ceza hukuku ve yasama dokunulmazlığı, yasama sorumsuzluğu, parlamento üyesi.

ABSTRACT

Legislative immunity has firstly come up in England in 13th century. It was initiated in Continental Europe by the 1789 French Revolution. Today legislative immunity takes place in the constitution of many countries.

In Turkish history, legislative immunity was adopted firstly in the 1876 Constitution and respectively takes place in 1924, 1961 and 1982 Constitutions. Parliamentary immunity in Turkey has been a constant topic of discussions and almost be never out of the agenda. Legislative immunity means, members of the parliament shall not be subject to a arbitrary criminal procedure transactions. The purpose is not to protect the parliamentarian himself, but to ensure the parliamentary function processing properly, without any intimidation and suppression. In hence, as an aspect, parliamentary immunity represents the public interest and connected with it.

In this study, by taking into consideration of our previous Constitutions, the scope of parliamentary immunity in the 1982 Constitution, legal nature, exceptions, legal character across from substantive criminal law, criminal procedure law, penal law is examined and tried to reach a conclusion.

Keywords: Legislative immunity, legislative immunity in the 1982 Constitution, legislative immunity and criminal law, legislative nonliability, member of parliament.

¹ Yargıtay Cumhuriyet Savcısı, fatih4567@hotmail.com.

GİRİŞ

Yasama dokunulmazlığı, yasama meclisi üyelerinin suç işlediklerinden bahisle usulüne uygun olmayan kovuşturmalara maruz kalmamalarını, meclisin kararı olmadan cezai takibata uğramamalarını, parlamento dışındaki fiilleri nedeniyle bazı ceza muhakemesi hukuku işlemlerine tabi tutulmamalarını ifade eder.² Amacı, milletvekillerini keyfi soruşturmalardan koruyarak,³ yasama görevini yerine getirmekten alıkonulmalarını önlemektir.⁴ Cezaya muhatap olabilme tehdidi, özellikle muhalif milletvekilleri için çok ciddi bir baskı ve tehdit aracı oluşturabilir. Bu terime “nispi dokunulmazlık”, “geçici dokunulmazlık” ve “muvakkat dokunulmazlık” da denmektedir. Keza 1982 Anayasası’nın 83. maddesinde de söz konusu kurum, yasama dokunulmazlığı başlığı altında mutlak dokunulmazlık ve nispi dokunulmazlık olmak üzere iki farklı şekilde düzenlenmiştir. Buna göre mutlak dokunulmazlık, “kürsü bağısıklığı” olarak da bilinen yasama sorumsuzluğunu, yani milletvekillerinin görevlerini yerine getirmeleri sırasında açıkladıkları düşüncelerden ve verdikleri oylardan dolayı herhangi bir soruşturmaya uğramamaları anlamına gelirken, nispi dokunulmazlık, yasama organı üyelerinin cezai takibata uğramalarını önlemeye yöneliktir.⁵ Bu çalışmanın konusu yasama dokunulmazlığıdır.

Halkın temsilcisi olan parlamentoların asli görevi kanun yapmak olmakla birlikte, bunun yanında yürütme organını denetleme yetkileri de bulunmaktadır.⁶ Milletvekillerinin basit bahanelerle veya kurgulanmış soruşturmalara kovuşturmaya uğramaları halinde, milli iradenin temsili ve yürütme erkinin denetlenmesi görevi de olumsuz etkilenebilir.⁷ Yasama görevinin bu niteliği ve önemi, milletvekillerinin hukuki statülerinin özel olarak düzenlenmesini gerektirmiştir.⁸ Bu anlamda parlamenter bağısıklıklar, yasama organının bağımsızlığını, devletin diğer organlarına ve vatandaşlara karşı korumak amacıyla kabul edilmiş birer anayasa hukuku kurumudurlar.⁹

² ÖZER, Attila, **Anayasa Hukuku**, Ankara, 2016, s. 509-511; ATAR, Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, Mimoza Yayınları, Konya, 2015, s. 216-218.

³ ERGÜNEŞ, İsmail, **Yasama Sorumsuzluğu**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.1; BAŞGİL, Ali Fuat, “Teşrii Masuniyet Meselesi Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun 17. Maddesi Üzerine Bir Etüd”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C.VII, S. 1, İstanbul, 1941, (ss. 47-66), s. 47.

⁴ ÜLFİDAN, O. Serkan, **Yasama Dokunulmazlığı**, XII Levha Yayınları, İstanbul, 2011, s. 8-10.

⁵ ARSEL, İlhan, **Türk Anayasa Hukuku’nun Umumi Esasları**, Ankara, 1964, s. 250.

⁶ TÜLEN, Hikmet, **Türk Anayasa Hukukunda Bakanların Cezai Sorumluluğu ve Meclis Soruşturması**, Mimoza Yayınları, Ankara, 1986, s. 237; SOYSAL, Mümtaz, **Anayasaya Giriş**, İmge Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 51-66.

⁷ ÖZCAN, Hüseyin, **Yasama Bağısıklıkları**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2006, s. 11.

⁸ MAY, Thomas Erksine, **Parliamentary Practice, A Treatise of the law, Privileges, Proceedings And Usage of Parliament**, Twentythird Edition, London, 2014, s. 16.

⁹ KARATEPE, Şükrü, **Türk Anayasa Hukuku**, Savaş Yayınevi, Ankara, 2016, s. 222.

İlk kez İngiltere’de ortaya çıkan yasama dokunulmazlığı, başlangıçta parlamenter ayrıcalıklar arasında yer almış ve özellikle temsili hükümet rejimlerinin ortaya çıkmasıyla büyük öneme sahip olmuştur.¹⁰ Koloni devrinde İngiltere’den Amerika’ya geçen ve 1787 Anayasası’nda ifadesini bulan kavram, ilk defa 1791 Fransız Anayasası ile bir anayasal kurum olma niteliğini kazanmış ve çağdaş anayasaların pek çoğu tarafından da kabul edilmiştir.¹¹ Bugün yasama dokunulmazlığının dünyada başlıca iki ana sistem temelinde oluşturulduğu söylenebilir. Bunlardan ilki İngiltere örneğinin kaynaklık ettiği ve sadece hukuki kovuşturmalara karşı koruma sağlayan Anglo – Sakson sistemi,¹² diğeri ise Fransa uygulamasının kaynaklık ettiği, ceza davalarına karşı da koruma sağlayan Kıta Avrupa’sı¹³ sistemidir.

Ülkemizde de Kıta Avrupa’sı geleneğine uygun olarak ve büyük ölçüde Fransız modelinden esinlenilerek kabul edilen yasama dokunulmazlığı,¹⁴ siyasi hayattaki gerekliliğini ve varlığını korumaktadır; ancak artan terör saikli suçlar ve yolsuzluk soruşturmaları, geliştirilmeye çalışılan hukuk devleti ilkesi ile birlikte kurumun içeriğinin daha dar bir biçimde düzenlenmesi (kaldırılması ya da kapsamının daraltılması) eğilimi ortaya çıkmış¹⁵ ve bu eğilim toplumda

¹⁰ TEZİÇ, Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul, 2016, s. 465-466; AYBAR, Mehmet Ali, **Teşrii Masuniyet Esası ve Tatbik Şekilleri**, İstanbul, 1937, s. 6; KÜÇÜKA, Ali Necip, “Mebusların Teşrii Masuniyeti Esası ve Tatbik Şekilleri”, **Adliye Dergisi**, 1941, No. 8, s. 526. Yasama dokunulmazlığının farklı ülkelerdeki tarihi gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., KIRATLI, Metin, **Parlamenter Muafiyetler – Bizde ve Yabancı Memleketlerde**, Sevinç Matbaası, 1961.

¹¹ GÖNENÇ, Levent / ERGÜL, Ozan, **1982 Anayasası’na Göre Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı**, <http://www.yasayananayasa.ankara.edu.tr>, erişim tarihi (03.06.2016).

¹² Bu sistemde yasama dokunulmazlığı cezai kovuşturmalara karşı değil, hukuki kovuşturmalara karşıdır; yani dokunulmazlık yasama organı üyelerine sadece borçlarından dolayı tutuklanmama güvencesi sağlamaktadır. Parlamento üyeleri, ceza hukukuna giren fiillerden dolayı sıradan vatandaşlar gibi tutuklanıp yargılanabilirler. Dokunulmazlık parlamento tarafından kural olarak kaldırılamaz. Dolayısıyla, Anglo – Sakson uygulamasında yasama dokunulmazlığının bir anlamının kalmadığı da ileri sürülebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz., GÖZLER, Kemal, “Yasama Dokunulmazlığı: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.56, S.3, Temmuz-Eylül 2001, (s. 71-101), s. 96.

¹³ Bu sistemde ise yasama dokunulmazlığı esas fonksiyonunu cezai alanda göstermektedir. Parlamento üyeleri işledikleri suçlardan tutuklanmasalar, yargılanmasalar bile haklarında hukuk davası açılıp tazminat istenebilmektedir. Ayrıca dokunulmazlık parlamento tarafından kaldırılabilceği gibi, istisnaları da bulunmaktadır. Bkz., GÖZLER, **2001**, s. 96.

¹⁴ GÖNENÇ / ERGÜL, (1982 Anayasası’na Göre Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı).

¹⁵ ATALAY, Nurhan, **Türkiye’de Yasama Dokunulmazlığı**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, 2008, s. 2.

geniş bir taban bulmuştur.¹⁶ Milletvekillerinin yasama dokunulmazlığı altında ayrıcalıklı kurallara tabi olmaları, parlamentonun saygınlığına gölge düşürdüğü, demokrasiye zarar verdiği, dokunulmazlığın kaldırılmasının daha çok siyasi nedenlere bağlı olduğu, ceza kanunları karşısında eşitlik ilkesini bozduğu gerekçeleriyle eleştirilmektedir.¹⁷ Ancak, yargının bağımsızlığını sağlamak amacıyla hâkimlere sağlanan teminat, bağımsız ve tarafsız yargı organlarına olan inancın varlığına rağmen kuruma olan ihtiyacın devam ettiği söylenebilir.¹⁸ Kabul etmek gerekir ki Türkiye’de yasama dokunulmazlığı, diğer ülke örneklerine göre¹⁹ oldukça geniş kapsamlı bir koruma sağlamaktadır ve maalesef dokunulmazlık tartışmalarından bu güne kadar bir sonuç da alınamamıştır.

Makalede siyasi hayatımızda karşılaştığımız son gelişmeler, yaşanmış örnekler doğrultusunda 1982 Anayasası’nda yasama dokunulmazlığının önemi, işlevi ve eksiklikleri üzerinde duracağız. Bu doğrultuda sağlıklı bir sonuca ulaşabilmek için, yasama dokunulmazlığının önceki Anayasalarımızda²⁰ hangi şekilde yer aldığına değineceğiz. Sivil toplum kuruluşları ve siyasi partilerce kamuoyu ile paylaşılan örnekleri de inceleyerek, gelecekte yapılması muhtemel yasal düzenlemelere ışık tutmaya çalışacağız. Yasama dokunulmazlığı 1876, 1924 ve 1961 Anayasalarında genel hatlarıyla ve kıyaslama amacıyla el alınacaktır; kategorik ve ayrıntılı inceleme ise çalışmanın esasını oluşturan 1982 Anayasası’nın değerlendirildiği bölümde yapılacaktır.

¹⁶ Örneğin, 65. Hükümet tarafından hazırlanan ve milletvekili dokunulmazlığı ile ilgili olarak Anayasanın 83. maddesinde değişiklik öngören 6728 sayılı Kanun, 12. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından onaylanmış ve 08. 08. 2016 tarihli, 29736 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yasanın yürürlüğe girmesi ile birlikte, haklarında fezleke hazırlanmış olan 50’si HDP’li, 138 Milletvekilinin dokunulmazlığı bir kereliğine kaldırılmış, HDP ve CHP milletvekillerinin söz konusu değişikliğe ilişkin Kanunun Anayasa’ya aykırı olduğu gerekçesiyle iptali ve yürürlüğünün durdurulması istemiyle yaptıkları başvuru Anayasa Mahkemesi’nce (AYM) reddedilmiştir. Devam eden süreçte bazı HDP milletvekilleri, soruşturmayı yapan adli makamlarca ifade vermeye çağırılmıştır. Bkz., 7 Ekim 2016 tarihli gazete haberleri. AYM kararı için bkz., 2016/54 E., 2016/117 K., KT: 03.06.2016. AYM’nin söz konusu kararıyla ilgili basın duyurusu ve kararın içeriği hakkında bkz., **Basın Duyurusu, No: GK 6/16**. [Http://www.anayasa.gov.tr](http://www.anayasa.gov.tr), ulaşım tarihi (15.08.2016)

¹⁷ GÖZLER, 2001, s.28.

¹⁸ ÖZCAN, 2006, s. 11.

¹⁹ Karşılaştırmalı hukuktaki örneklerle çalışmanın 1982 Anayasası bölümünde değinilecektir.

²⁰ Yeri gelmişken şu hususu belirtmeliyiz ki, 1921 Anayasası’nda yasama dokunulmazlığına ilişkin bir madde bulunmamaktadır. Ancak, 1876 Anayasası’nın çelişmeyen hükümlerinin yürürlükte kalacağı kuralı gereğince, 1876 Anayasası’ndaki yasama dokunulmazlığına ilişkin hüküm 1921 Anayasası için de geçerlidir. Bkz., GÖZLER, Kemal, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2000, s. 48. Dolayısıyla çalışmamızda 1921 Anayasası için ayrı bir başlık açmadık.

I. 1876 KANUN-I ESASİNDE YASAMA DOKUNULMAZLIĞININ DÜZENLENİŞİ

Yasama dokunulmazlığı Ülkemizde ilk olarak 1876 Anayasası (Kanuni Esas-ı) ile kabul edilmiştir. Kanun-ı Esası'nın 79. maddesinde yasama dokunulmazlığı şu şekilde düzenlenmiştir: “*Heyeti Mebusanın müddeti içtimaiyesinde, azadan hiçbiri heyet tarafından ithama sebebi kâfi bulunduğu ekseriyetle karar verilmedikçe veyahut bir cünha veya cinnet icra eder iken veya icraya müteakip tutulmadıkça tevkif ve muhakeme olunamaz*”²¹ 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarından farklı olarak, parlamenter muafiyetlerin ayrı maddelerde düzenlenmiş olması Anayasa yazım tekniği açısından olumlu kabul edilmelidir.²² Dahili Nizamnamenin 96. maddesinde ise “*Heyeti Mebusan dairesinin dahilinde azadan biri bir cünha ve kabahat işleyecek olursa, derhal müzakerata muvakkaten hitam verilip, reis tarafından Heyeti Umumiyede beyanı hal olunur. Reisin emri üzerine kabahat ve cünha sahibi riyaset odasına celbolunur. Heyeti mebusanın azadan kâtipleri dahi hazır olduğu halde kendisinden istizahı madde edilir. Anın üzerine bir mazbata yazılıp icabına bakılmak üzere Makamı Sadarete gönderilir.*”²³ denilerek, Meclisi Mebusan içerisinde meydana gelecek suç ve kabahat fiillerinin soruşturulması dokunulmazlık kapsamına alınmış, ayrıca konunun düzenlenecek bir mazbata ile Sadaret Makamına bildirilmesi, dolayısıyla da Meclise suç fiillerinin araştırılması için bildirimde bulunma zorunluluğu yüklenmiştir.

1876 Anayasası'nda yasama dokunulmazlığı sadece Heyeti Mebusan üyeleri için kabul edilmiştir; Heyeti Ayan üyeleri bu muafiyetten, yasama sorumsuzluğu da dâhil olmak üzere²⁴ faydalanamamaktadır.²⁵ Heyeti Ayan üyelerine dokunulmazlık verilmemesinin sebebi, bu temsilcilerin üyeliklerinin ömürleri boyunca devam etmesidir.²⁶ Heyeti Ayan Dâhili Nizamnamesinin 68. maddesi uyarınca, “*...Heyeti Ayan dairesinin dâhilinde azadan biri bir*

²¹ Bkz., KİLİ, Suna / GÖZÜBÜYÜK, Şeref, **Sened-i İttifaktan Günümüze Türk Anayasa Metinleri**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1985, s. 46.

²² Yasama sorumsuzluğu Kanuni Esası'de 79. maddeden ayrı olarak 47. maddede düzenlenmiştir. Bkz., KİLİ / GÖZÜBÜYÜK, **1986**, s. 42.

²³ ARMAĞAN, Servet, **Memleketimizde İktüzükler**, Fakülte Matbaası, İstanbul, 1972, s. 85.

²⁴ Ancak, Kanun-ı Esası'nın 47. maddesinde, Ayan ve Mebusan Meclisi üyelerinden oluşan ve Ocak ayının başından, Mart soruna kadar faaliyet gösteren Meclisi Umumi üyelerinin tamamının, yasama sorumsuzluğundan faydalanacağı bir istisna olarak öngörülmüştür.

²⁵ Örneğin, Meclisi Ayan üyesi olan Rıza Nur, Kanuni Esası'nın 79. maddesi dikkate alınmadan Aralık 1911'de tutuklanmıştır. Bkz., SEVİNÇ, Murat, **Türkiye'de Milletvekillerinin Dokunulmazlıkları**, Kırılgaç Yayınevi, Ankara, 2004, s. 122; ÖLÇEN, Ali Nejat, **Osmanlı Mebusan Meclisinde İttihat ve Terakki Zorbalığı ve Siyasal İşkenceler**, Güldikani Yayınları, Ankara, 1982, s. 118-127.

²⁶ YAYLA, Yıldızhan / ALACAKAPTAN, Uğur, “Milletvekili Dokunulmazlığı, Bakanların Sorumluluğu, Cumhurbaşkanının Sorumluluğu”, **Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı**, Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ocak 2001, (s. 478-500), ss. 483.

cürüm²⁷ veya cinayet işler ise, derhal müzakerata muvakkaten hitam verilip, Reis tarafından Heyeti Umumiyede beyanı hal olunur. Reisin emri üzerine cürüm veya cinayet sahibi riyaset odasına (reisin odasına) celp olunup Heyeti Ayanın azadan kâtipleri dahi hazır olduğu halde kendisinden istizahi madde edilir (savunması alınır). Anın üzerine bir takrir yazılıp icabına bakılmak üzere Makamı Sadarete gönderilir.”²⁸ Görüleceği üzere düzenleme ile, Heyeti Ayan üyelerinin Meclis içerisinde cürüm veya cinayet suçunu işlediklerinin tespit edilmesi halinde, yine yukarıda Heyeti Mebusan üyelerininkine benzer şekilde konunun hazırlanacak bir rapor ile soruşturulmak ve kovuşturulmak üzere Sadaret Makamına gönderileceği kabul edilmiştir.

Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus, Kanun-ı Esasi'nin, bir milletvekili hakkında kovuşturma ve tutuklama işlemlerinin yapılmasını, Meclisin üyeyi suçlu göstermeye yeterli bir neden bulunup bulunmadığı hakkında karar vermesi şartına bağlaması, dolayısıyla diğer Anayasalarımızdan farklı olarak Meclise yargısal bir rol tanınmasıdır. Yine, öteki Anayasalarımızın aksine, dokunulmazlığın geçerli olduğu süre milletvekilliği sıfatının devam ettiği dönemle değil, Heyeti Mebusan'ın toplantı süresiyle sınırlandırılmıştır. Ayrıca Kanun-ı Esasi, dokunulmazlığın istisnası olan suçüstü halini cünhaya²⁹ da teşmil edip, milletvekilinin sorgulanmasını dokunulmazlık kapsamına almayarak farklı bir kabulü benimsemiştir.³⁰

Kanun-ı Esasi 1908 ile 1918 yılları arasında birçok önemli değişiklik geçirmesine rağmen, yasama dokunulmazlığının düzenlendiği 79. madde ilk düzenlendiği halde kalmış ve anılan madde gerek içerik, gerekse konunun ele alınışı bakımından sonraki Anayasalarımıza kaynaklık eden bir hüküm olmuştur.³¹

II. 1924 ANAYASASI'NDA YASAMA DOKUNULMAZLIĞININ DÜZENLENİŞİ

1924 Anayasası'nda yasama dokunulmazlığı 17. maddede şu şekilde şer almıştır: *“Hiçbir Mebus, Meclis dâhilindeki rey ve mütalaasından ve beyanatından Meclis haricinde irat ve izharından dolayı mesul değildir. Gerek intihabından evvel gerek sonra aleyhine cürüm isnat olunan bir mebusun muznunen isticvabı veya tevkifi veyahut muhakemesinin icrası Heyeti*

²⁷ Cürüm: Suç, Bkz., tdk.gov.tr//sözlük (erişim tarihi 10.06.2016)

²⁸ ARMAĞAN, 1972, s. 105.

²⁹ Cünha: Cürüm derecesindeki, kabahatten ağır, cinayetten hafif olan suç. Bkz., tdk.gov.tr//sözlük (erişim tarihi, 10.06.2016)

³⁰ KIRATLI, 1961, s. 101. İleride de görüleceği üzere, 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında, dokunulmazlığın istisnası olarak sadece ağır cezalı suçlardaki suçüstü hali kabul edilmiştir.

³¹ DOMANIÇ, Hayri, “Yasama Dokunulmazlığının Tarifi, Tarihçesi, Kapsamı ve İstisnalar”, **Yeni Türkiye**, S. 23-24, (s. 933-947), ss. 934.

*Umumiyeinin kararına menuttur. Cinai cürmü meşhut bundan müstesnadır. Ancak bu takdirde makamı aidi Meclisi derhal haberdar etmekle mükelleftir. Bir Mebusun intihabından evvel veya sonra aleyhine sadır olmuş ceza bir hükmün infazı mebusluk müddetinin hitamına talik olunur. Mebusluk müddeti esnasında müruru zaman cereyan etmez.*³² Görüldüğü üzere 1924 Anayasası'ndaki dokunulmazlık, Kanun-ı Esasi'ye göre daha anlaşılır ve milletvekilini koruyucu bir şekilde kaleme alınmıştır. ³³ "Ancak bu takdirde "makamı aidi" Meclisi derhal haberdar etmekle mükelleftir." ifadesinde geçen yetkili makam Adalet Bakanlığı'dır.³⁴

1924 Anayasası, suçların cinayet, cünha ve kabahat olarak sınıflandırıldığı 1274 (1858) tarihli dönemin Osmanlı Ceza Kanunu'nda, cinayet sınıfına giren suçlarda suçüstü yakalanılması halini yasama dokunulmazlığı kapsamına sokmamıştır. 1926'da yürürlüğe giren Türk Ceza Kanunu ise, suçları niteliklerine göre cürüm ve kabahat şeklinde ikiye ayırarak, 10. maddesinde cürümlerin cezasını idam, ağır hapis, hapis ve sürgün (sürgün cezası 1965 yılında yürürlüğe giren 647 sayılı Kanunla yürürlükten kaldırılmıştır), ağır cezayı nakdi ve hidematı ammeden memnuiyet şeklinde belirlemiştir. Bu sebeple 1926 tarihli TCK'da, cinayet suçları şeklinde adlandırılan ayrı bir suç kategorisi bulunmamaktadır.³⁵

Ancak aynı Kanun, 587. maddesindeki "Elyevm meri olup cinayet, cünha ve kabahat taksimatına müstenit ahkâmı havi bulunan kanunlarda münderiç (mücazâtı terhibiye) ve cinayet tabirleri badema ceza kanununda muharrer

³² KİLİ / GÖZÜBÜYÜK, 1985, s. 130-131. 17. madde 10.01.1945 gün ve 491 sayılı Kanunla sadeleştirilmiş ve şu hale getirilmiştir: *Bir milletvekili ne Meclis içindeki oy, düşünce ve demeçlerinden ne de Meclisteki oy düşünce ve demeçlerini Meclis dışında söylemek ve açığa vurmaktan sorumlu değildir. Seçiminden gerek önce ve gerek sonra üstüne suç atılan bir milletvekili Kamutayın kararı olmadıkça sanık olarak sorgulanamaz, tutulamaz ve yargılanamaz. Cinayetten suçüstü yakalanma hali bu hükmün dışındadır. Ancak bu halde yetkili makam bunu hemen Meclise bildirmek ödevindedir. Seçiminden önce veya sonra bir Milletvekili hakkında verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi milletvekilliği süresinin sonuna bırakılır. Milletvekilliği süresi içinde zamanaşımı işlemez.* KİLİ / SUNA, s. 165.

³³ 1924 Anayasası teklifinin Meclis görüşmeleri sırasında, Gaziantep Milletvekili Ali Cenani Bey söz alarak, Meclisin, dokunulmazlığı kaldırılması talep edilen milletvekiline isnat edilen suçun ciddiliği hakkında yeterli bilgi sahibi olabilmesi için, adli mercilerce milletvekili hakkında ilk tahkikat incelemesinin yapılabilmesine yönelik bir değişiklik önergesi vermiş, ancak söz konusu önerge, diğer memurların dahi suç isnadı sebebiyle adli makamlarca soruşturulabilmelerinin ilgili kurumun iznine tabi olduğu, yasama organı üyesinin de bu tür bir korunmadan faydalanması gerektiği gerekçesiyle reddedilmiştir. Bkz., **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi**, İçtima 13, C.2, s. 558.

³⁴ DÖNMEZER, Sulhi / ERMAN, Sahir, **Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku**, Beta Yayınevi, C.1, İstanbul, 1997, s. 274.

³⁵ FEYZİOĞLU, Metin, "Yasama Dokunulmazlığı Üzerine Düşünceler", **Prof. Dr. Çetin Özek Armağanı**, İstanbul, 2004, (s. 397-425), ss. 6-10.

müebbet veya muvakkat ağır hapis ve beş seneden fazla hapis ve hidematı ammeden müebbeten memnuiyet ve müebbet sürgün cezaları ile bunları müstelzim cürümlere... masruf olacaktır.” şeklindeki düzenleme ile cinayet suçunun cezai yaptırımının ne olacağı açıklanmıştır. Dolayısıyla, 1924 Anayasası’nın 17. maddesinde geçen cinayet suç vasfı ile, müebbet veya muvakkat ağır hapis, beş seneden fazla hapis ve kamu hizmetinden devamlı yasaklılık ile müebbet sürgün cezalarını gerektiren cürümlerin kastedildiği anlaşılabilir.³⁶

1924 Anayasası döneminde yürürlükte olan 1927 tarihli Dâhili Nizamname’de, yasama dokunulmazlığını ilişkin hükümler ise şu şekilde kaleme alınmıştır: *“Madde 178- Bir Mebusun teşrii masuniyetinin kaldırılması için vukubulacak talepler, mahkemelerden Adliye Vekâletine tebliğ olunur. Adliye vekâleti, esbabı mucibeyi muhtevi bir tezkere ile mezkur talebi Başvekalet vasıtasıyla Meclis riyasetine gönderir. Reis, bu talebi Teşkilatı Esasiye ve Adliye encümenlerinden mürekkep bir encümene havale eder. Encümen reisi, kur’a ile beş azadan mürekkep bir İhzari Encümen tefrik eder. Bu İhzari Encümen, gizli rey ile kendine bir Reis ve bir de mazbata muharrirliği ifa edecek Kâtip İntihap eder. Encümen bütün evrakı tetkik edip o mebusu dinler. Encümen şahit dinleyemez. Madde 179- İhzari ve Muhtelit encümenler bir masuniyetin kaldırılması hakkında kendilerine muhavvel evrakı en çok bir ayda intaç ederler. Madde 180- bir Mebusa, Teşkilatı Esasiye Kanununun 12. ve 27. maddelerinde³⁷ mevzubahis olan memnu fiillerden biri isnat olunur ve*

³⁶ TANER, Tahir, **Ceza Hukuku**, İstanbul, 1953, s. 210. Gözler ise, cinaî meşhut terimi ile sadece cinayet suçunun suçüstü halinin kastedilmiş olduğunu düşünmektedir, GÖZLER, **2000**, s. 325. Aynı görüş doğrultusunda bkz., SEVİNÇ, **2004**, s. 127. Yukarıda belirtildiği üzere 1945 yılında 1924 Anayasası’nın dilini sadeleştiren Anayasa değişikliği ile “cinayetten suçüstü yakalama bu hükmün dışındadır” biçimindeki sadeleştirme, söz konusu istisnanın sadece cinayet suçu açısından kabul edildiğine ilişkin görüşleri desteklemektedir. Dönmezer – Erman da, 1924 Anayasası’nda dokunulmazlığın kendiliğinden kalkması halinin, sadece ağır suçlarla sınırlandırılmasının, kurumun felsefesine daha uygun olduğunu belirtmiştir. DÖNMEZER / ERMAN, **1997**, s. 274. Kıratlı, 17. maddede sadece cürümlerden bahsedilmiş olması sebebiyle, cürüm dışındaki suçların yani kabahatlerin dokunulmazlık kapsamının dışında tutulduğunu ifade etmiştir. KIRATLI, **1961** s. 83. Aynı görüş doğrultusunda bkz., TEZİÇ, Erdoğan, **Anayasa Hukuku (Genel Esaslar)**, İstanbul, 1991, s. 379; SEVİNÇ, **2004**, s. 131. Kanaatimizce burada maddede geçen cürüm terimi ise kastedilen suçtur; çünkü, 1924 Anayasası’nın dilini sadeleştiren 1945 tarihli değişiklikte “aleyhine cürüm isnat olunan” terimi, “üzerine suç atılan” şeklinde sadeleştirilmiştir. İleride de görüleceği üzere, 1961 (md. 79) ve 1982 (md. 83) Anayasalarında, 1924 Anayasası’ndan farklı olarak dokunulmazlık kapsamına giren suçlar arasında bir ayırım yapılmamış, sadece “suç işlediği ileri sürülen” ibaresi ile hem cürümler hem de kabahatler dokunulmazlık kapsamına alınmıştır.

³⁷ *“Madde 12- Yabancı Devlet resmi hizmetinde bulunanlar terhipli cezaları gerektiren suçlardan veya hırsızlık, sahtecilik, dolandırıcılık, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, kısıtlılar, yabancı devlet uyrukluluğunu ileri*

ihzari encümen tetkik neticesinde buna kanaat hâsıl ederse, teşrii masuniyetin ref'i lüzumuna dair müdellel bir mazbata tanzim ve muhtelit encümene takdim eder. Eğer isnat olunan memnu fiil yukarıda zikredilen maddelerde sayılan nevilerden değilse ihzari encümen takibat ve muhakemenin, devre sonuna kadar taliki hakkında bir mazbata tanzim ve kazalık muhtelif encümene takdim eder. Muhtelit encümen bu bapta ikinci bir karar ittihaz eder. O mebus isterse ihzari encümende, muhtelit encümende ve Heyeti Umumiye de kendini müdafaa eder veyahut bir arkadaşına ettirir. Heyeti Umumiye bu hususta kararını verir. Madde 181- Masuniyetin kaldırılması için bir mebusun kendi talebi kâfi gelmez. Madde 181- Hilafına karar olmadıkça masuniyetin kaldırılması hakkında müzakere açıkça devam eder.”³⁸

Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus, Dâhili Nizamnamenin dokunulmazlığın kaldırılması konusunda 1961, 1982 Anayasaları ile içtüzüklerinde olmayan hükümleri ihtiva etmesidir. 1924 Anayasası'nın 180. maddesinde dokunulmazlıkların hangi durumlarda kaldırılacağı içtüzük düzenlemesiyle teker teker sayılmıştır. Ayrıca 1924 Anayasası'nın 41. maddesinde kanaatimizce çok isabetli bir tercihle, sonraki Anayasalarımızdan farklı olarak, Cumhurbaşkanının da yasama dokunulmazlığı ve sorumsuzluğundan faydalanacağı hüküm altına alınmıştır.³⁹

III. 1961 ANAYASASI'NDA YASAMA DOKUNULMAZLIĞININ DÜZENLENİŞİ

İki meclisli demokrasi modeli benimseyen 1961 Anayasası'nda dokunulmazlık kurumu, bu yapıya uygun, ama özde 1924 Anayasası'na benzer şekilde düzenlenmiştir. Anayasanın 79. maddesi uyarınca “... (2) Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği öne sürülen bir Meclis üyesi, kendi Meclisinin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali bu hükmün dışındadır; ancak, bu halde, yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya üyenin Meclisine bildirmek zorundadır. (3) Bir Meclis üyesi hakkında seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır. Üyelik süresince zamanaşımı işlemez. (4) Tekrar seçilen Meclis üyesi hakkındaki

---

sürenler, kamu hizmetinden yasaklılar, Türkçe okuyup yazma bilmeyenler milletvekili seçilemezler.” Madde 27- Bir milletvekilinin vatan hainliği ve milletvekilliği sırasında yiyicilik suçlarından biriyle sanık olduğuna Türkiye Büyük Millet Meclisi Kamutayı hazır üyelerinin üçte iki oyçokluğu ile karar verilir yahut on ikinci maddede yazılı suçlardan biriyle hüküm giyer ve bu da kesinleşirse milletvekilliği sıfatı kalkar.” KİLİ / GÖZÜBÜYÜK, 2006, s. 129-133.

³⁸ ARMAĞAN, 1972, s. 265.

³⁹ “madde 41-...Cumhurbaşkanının özlük işlerinden dolayı sorumlanması gerekirse Anayasanın milletvekilliği dokunulmazlığı ile ilgili 17. maddesi hükümlerine uyulur.” KİLİ / GÖZÜBÜYÜK, 2006, s. 136-137.

takibat, kendi Meclisinin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır. (5) Meclislerdeki siyasi parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.”⁴⁰

Anayasanın 79. maddesinin 2. fıkrasından, hem cürümlerin hem de kabahatlerin dokunulmazlık kapsamına alındığı anlaşılmaktadır. Bu tercihin 1961 Anayasası'nı hazırlayan irade tarafından kasıtlı olarak, geçmiş dönemlerde yaşanan tecrübelere tepki niteliğinde olduğu ifade edilmiştir. Dokunulmazlığın kapsamının genişletilmesi suretiyle, iktidardaki partinin keyfi tutumlarının, suskun Meclis yaratma gayretlerinin önlenmesi amaçlanmıştır.⁴¹ 1961 Anayasası'nda konusu cinayet olan suçüstü halinde kabul edilen istisna “ağır cezayı gerektiren suçüstü hali” ibaresiyle netleştirilmiştir.

Kanaatimizce 1961 Anayasası ile dokunulmazlık kurumuna getirilen en önemli yenilik, dokunulmazlığın kaldırılması kararına karşı Anayasa

⁴⁰ KİLİ / GÖZÜBÜYÜK, 2006, s. 217. 1961 Anayasası tasarısında yasama dokunulmazlığını düzenleyen 78. maddede, kanunlaşan metinden farklı olarak, yasama dokunulmazlığı kaldırılan milletvekilinin, yargılama sonucu verilecek olan hüküm kesinleşinceye kadar Meclis çalışmalarına katılmaması öngörülmüştür. Bkz., AKTAŞ, Kadir, “Yasama Dokunulmazlığı Kurumunun Türkiye'deki Gelişimi”, **Yasama**, S.3, Ekim-Kasım-Aralık 2006, (s. 85-114), ss. 94-95. Temsilciler Meclisi'ndeki görüşmelerde, yargılama yapan mahkemece verilecek olan hükmün kesinleşmesine kadar ilgili milletvekilinin Meclis çalışmalarına katılmayacak olması, “...maddenin bilhassa kötü iktidarlar tarafından suiistimal edilebileceği...” gerekçesiyle, üyeler Tahsin Argun ve Emin Soysal tarafından eleştirilmiştir. Bkz., ÖZTÜRK, Kazım, İzahlı, Gerekçeli, **Anabelgeli ve Maddelere Göre Tasnifli Bütün Tutanakları ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ajans Türk Matbaası, C.III, Ankara, 1966, s. 2503. Yine görüşmeler sırasında, tasarı metninde dokunulmazlığın istisnası olarak kabul edilen ağır cezayı gerektiren suçüstü halinin, belli suçlarla sınırlandırılmasına yönelik düşünceler ortaya atılmış, ancak kabul görmemiştir. ÖZTÜRK, 1966, s. 2514. Alp Kuran tarafından verilen bir önergede ise, milletvekili dokunulmazlığının, Meclisin içtima (toplantı) halinde olduğu dönemlerde geçerli olacak şekilde sınırlandırılması gerektiği ifade edilmiş, gerekçe olarak ise, tekrar seçilen bir milletvekili hakkında soruşturma ve kovuşturma yapılamaması halinin, diğer vatandaşlara karşı ayrıcalıkla bir hukuki durum yaratması ve hakkaniyete uygun düşmemesi gösterilmiştir. Verilen önerge, Meclis çalışmalarında esas olanın devamlılık, tatilde olmanın ise istisna olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir. Bkz., ÖZTÜRK, 1966, s. 2504-2508. Temsilciler meclisi görüşmeleri sırasında Suphi Batur tarafından verilen bir diğer önergede ise maddeye yeni bir fıkra eklenmesi talep edilmiştir. Önerge metni “Tekrar seçilen Meclis üyesi hakkındaki takibat, kendi Meclisinin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır.” şeklindedir. Bu önerge Temsilciler Meclisi tarafından kabul edilerek görüşülmek üzere Milli Birlik Komitesine gönderilmiştir. Bkz., ÖZTÜRK, 1966, s. 2519. Yasama dokunulmazlığı kurumunun Milli Birlik Komitesi'ndeki görüşmelerini incelediğimizde ise, Komitenin Meclislerde siyasi parti gruplarınca yasama dokunulmazlığı ile ilgili karar alınmasını ve görüşme yapılmasını yasaklamak amacıyla girişimde bulunduğunu ve bu girişim aynen kabul edilerek 5. fıkrada yer aldığını görmekteyiz. Bkz., AKTAŞ, 2006, s. 99

⁴¹ TEZİÇ, 1991, s. 384; AKTAŞ, 2006, s. 97-98; YAYLA / ALACAĞAPTAN, 2001, s. 484.

Mahkemesi'ne iptal başvurusu yasa yolunun açılmış olmasıdır. Gerçekten de, Anayasanın 81. maddesindeki *"Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına... Meclisçe karar verilmesi hallerinde, karar tarihinden başlayarak bir hafta içinde, ilgili üye veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinden herhangi biri, bu kararın, Anayasa veya İçtüzük hükümlerine aykırılığı iddiasıyla iptali için Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, iptal istemini on beş gün içinde karara bağlar."*⁴² şeklindeki düzenleme ile, keyfi olarak alınacak kararlara karşı hukukilik denetimi getirilmiştir.

79. maddenin 4. fıkrasında, dokunulmazlığı kaldırılan milletvekilinin yeniden seçilmesi halinde, hukuki konumunun ne olacağı düzenlenmiş olması da çok olumlu bir gelişmedir. Anılan fıkra gereğince, dokunulmazlığı kaldırılan yasama organı üyesi yeniden seçildiği takdirde, tekrar yasama dokunulmazlığını kazanacak ve dolayısıyla hakkındaki kovuşturma da duracaktır. Önceki dönemde başlanmış olan kovuşturmaya devam edilebilmesi için, parlamento tarafından alınacak bir kararla dokunulmazlığın yeniden kaldırılması gerekecektir.⁴³

1961 Anayasası'nın 150/3. maddesindeki *"Bakanlar dokunulmazlık ve yasaklamalar bakımından TBMM üleriyle aynı durumdadır"*, şeklindeki düzenlemeyle, Meclis dışından seçilen bakanların da, aynen milletvekilleri gibi yasama dokunulmazlığından faydalanabilecekleri kabul edilmiştir. 1924 Anayasası'nın 44. maddesi uyarınca bakanlar sadece Meclis üyeleri arasından seçilebilmekteydi; dolayısıyla 1961 Anayasası ile dokunulmazlığın uygulanma alanı kişi bakımından genişlemiş olmaktadır.

1924 Anayasası'nda, seçiminden önce veya sonra bir milletvekili hakkında ceza mahkûmiyetinin infaz edilmesi durumu söz konusu olduğunda, yerine getirme milletvekilliği süresinin sonuna bırakılırken, 1961 Anayasası'nda ceza hükmünün infaz edilebilmesi için *"üyelik sıfatının sona ermesi"* hali şart koşulmaktadır. 1961 Anayasası uyarınca TBMM üyeliği, seçilmeye engel olan bir suçtan dolayı kesin hüküm giyme halinde düşmektedir. Dolayısıyla, 1924 Anayasası'ndaki *"milletvekilliği süresinin sonu"* ibaresinin, 1961 Anayasası'ndaki *"üyelik sıfatının sona ermesi"* durumuna göre daha nesnel ve genel bir durumu ifade ettiği, süreç içerisinde dokunulmazlıkla ilgili düzenlemelerde işlevsel açısından daha fazla korunma sağlanmaya çalışıldığı, ancak bu korumanın hukuk devleti ve bağımsız yargının gelişimine paralel olarak *"hüküm giyme"* halleriyle bağlantılı olarak daraltıldığı ileri sürülebilir.⁴⁴

---

⁴² KİLİ / GÖZÜBÜYÜK, 2006, s. 216-218.

⁴³ GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, "Ceza Hukuku Açısından 1961 Anayasası", **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 1962, C. XVIII, (s. 251-298), ss. 289.

⁴⁴ AKTAŞ, 2006, s. 99; YAYLA / ALACAĞAPTAN, 2001, s. 484.

IV. 1982 ANAYASASI'NDA YASAMA DOKUNULMAZLIĞININ DÜZENLENİŞİ

1982 Anayasası uygulamasında da gündemden düşmeyen⁴⁵ yasama

⁴⁵ Konuyu daha iyi anlayabilmek için, yasama dokunulmazlığıyla ilgili hazırlanan ve kamuoyuyla paylaşılan kayda değer bazı tekliflere kısaca göz atmakta fayda vardır. **TÜSİAD** tarafından 1992 tarihinde hazırlanan Anayasa önerisinde yasama dokunulmazlığı “...Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen Meclis üyesi, Meclisin kararı olmadıkça yakalamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali bu hükmün dışındadır; ancak bu halde yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya Meclise bildirmek zorundadır. Meclis üyesi hakkında, seçimden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır. Üyelik süresince zamanaşımı işlemez. Tekrar seçilen milletvekili hakkında kovuşturma, Meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır. Siyasi parti gruplarıncaya, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.” şeklinde öngörülmüştür.

Zafer Üskül tarafından 1992’de getirilen öneride dokunulmazlık “...Seçimlerden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen milletvekili, Meclisin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali bu hükmün dışındadır; ancak bu halde, yetkili makam durumu hemen ve doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne bildirmek zorundadır. Bir milletvekili hakkında seçimden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır. Üyelik süresince zamanaşımı işlemez. Tekrar seçilen milletvekili hakkındaki soruşturma ve kovuşturma, Meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasi parti gruplarıncaya, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz” şeklinde öngörülmüştür.

Halkın Emek Partisi tarafından 1993 yılında teklif eden öneride kurum “...Seçimden önce veya sonra suç işlediği ileri sürülen bir meclis üyesi Meclisin kararı olmadıkça yakalanamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali bu hükmün dışındadır; ancak bu halde, yetkili makam durumu hemen ve doğrudan doğruya meclise bildirmek zorundadır. Meclis üyesi hakkında, seçimden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır. Üyelik süresince zamanaşımı işlemez. Tekrar seçilen milletvekili hakkında kovuşturma, meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır. Siyasi Parti gruplarıncaya, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.” şeklinde öngörülmüştür.

Refah Partisi tarafından 1993 yılında kamuoyu ile paylaşılan öneri “...Seçimden önce veya sonra suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Meclisin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali bu hükmün dışındadır. Ancak, bu halde yetkili makam durumu hemen doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmek zorundadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi hakkında, seçimden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır; üyelik süresince zamanaşımı işlemez. Tekrar seçilen milletvekili hakkında soruşturma ve kovuşturma, Meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasi parti gruplarıncaya, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.” şeklindedir.

Sosyal Demokrat Halkçı Parti tarafından 1993 yılında getirilen öneride kurum “...Seçimden önce veya sonra suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Meclisin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekelemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali bu hükmün dışındadır. Ancak, bu halde yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmek zorundadır. Türkiye Büyük

dokunulmazlığı, Anayasanın 83. maddesinde şu şekilde kaleme alınmıştır:

Millet Meclisi üyesi hakkında, seçimden önce veya sonra verilmiş olup da, milletvekili sıfatının düşmesini gerektirmeyen bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır; üyelik süresince zamanaşımı işlemez. Tekrar seçilen milletvekili hakkında soruşturma ve kovuşturma, Meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırmana bağlıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasi parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.” şeklinde öngörülmüştür.

Liberal Demokrat Parti'nin 1995 tarihli Demokratik Cumhuriyet Programında yasama dokunulmazlığı *“...Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin işledikleri suçlardan dolayı yargılanması ağır ceza gerektiren suçüstü halleri dışında tutuksuz yapılır.”* biçimindedir.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği tarafından 2000 yılında hazırlattırılan Anayasa taslağında yasama dokunulmazlığı *“... Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen milletvekili, Meclisin kararı ile dokunulmazlığı kaldırılmadıkça yakalanamaz, tutuklanamaz ve kendi isteği dışında sorgulanamaz ve yargılanamaz. Ağır ceza gerektiren suçüstü hali ve 76. maddede sayılan yüz kızartıcı suçlar (Md. 76. Milletvekili seçilme yeterliliği:... zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla...) bu hükmün dışındadır. Ancak, bu halde yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmek zorundadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu adli makamlarca doğrudan kendine iletilecek dokunulmazlığını kaldırma taleplerini üç ay içinde karara bağlar. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi hakkında, seçimden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır. Meclis üyeliği süresince zamanaşımı işlemez. Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasi Parti Gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.”* biçiminde öngörülmüştür.

Türkiye Barolar Birliği tarafından 2001 yılında hazırlanan Anayasa taslağında dokunulmazlık *“Seçimden önce ya da sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Yargıtay'da sorgulanıp yargılanır. Ancak ağır ceza gerektiren suçüstü durumu dışında, tutulmaz ve tutuklanamaz. Ağır ceza gerektiren suçüstü durumunda tutma, tutuklama ve yargılama, yetkili makamlar tarafından derhal Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bildirilir. Bu davalarla ilgili hazırlık soruşturmasının yürütülmesi, kamu davasının açılması ve yargılama usulleri yasa ile düzenlenir. Milletvekili seçilme yeterliğine engel olmayan kesinleşmiş bir cezanın çektirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır. Üyelik süresince zamanaşımı işlemez. Tekrar seçilen milletvekili hakkında yukarıdaki fıkralar hükümleri uygulanır. Türkiye Büyük millet Meclisindeki siyasal parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığıyla ilgili görüşme yapılamaz, karar alınamaz. Başbakanlar ve Bakanlar hakkındaki suçlamalar, ilgili Cumhuriyet Başsavcılıkları tarafından, Meclis soruşturması için Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirilir şeklinde öngörülmüştür.*

Ergun Özbudun ve bir grup akademisyen tarafından 2007 yılında hazırlanan taslakta dokunulmazlık kurumu alternatifli şekilde kaleme alınmıştır. Bu doğrultuda 1. Alternatif: *“Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Meclisin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Milletvekili hakkında seçimden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, milletvekilliği sıfatının sona ermesine bırakılır ve milletvekilliği süresince zamanaşımı işlemez. Tekrar seçilen milletvekili hakkında soruşturma ve kovuşturma, Meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır.”* şeklindedir. 2. Alternatif ise: *“Ağır Ceza Mahkemesinin görevine giren suçlarda suçüstü hali ile zimmet, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, hileli iflas, kaçakçılık, ihaleye fesat karıştırma ve edimin ifasına fesat karıştırma suçlarından dolayı bir milletvekilin sorguya çekilmesi ve yargılanması için Meclisin kararı aranmaz. Bu hallerde Yargıtay Cumhuriyet*

“(2) Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Meclisin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ve seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasanın 14 üncü maddesindeki durumlar bu hükmün dışındadır. Ancak, bu halde yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmek

Başsavcısı, durumu hemen Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirir. Hakkında suç isnadı bulunan milletvekili, Meclis Başkanlığına başvurmak suretiyle, isnad edilen suçla ilgili olarak dokunulmazlığından feragat edebilir. Dokunulmazlık kapsamında olmayan suçları işleyen, dokunulmazlığı kaldırılan veya dokunulmazlıktan feragat eden milletvekillerinin yargılanmaları, tutuksuz olarak ve yasama çalışmalarını engellemeyecek şekilde yürütülür. Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasi parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınmaz. Milletvekilleri hakkındaki ceza davaları Yargıtay’da görülür. Bu davalarla ilgili hazırlık soruşturmasının yürütülmesi, kamu davasının açılması, hükmün temyizi ve diğer yargılama esasları kanunla düzenlenir.” şeklindedir.

Türkiye Barolar Birliği tarafından bu sefer 2007 yılında hazırlanan taslakta ise dokunulmazlık *“Seçimden önce veya sonra suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ancak, milletvekili seçilmeye engel bir suç ile taksirli suçlar dışında toplam bir yıl veya daha fazla hapis cezası gerektiren bir suç işlediği ileri sürülen milletvekili hakkında soruşturma ve kovuşturma yapılabilir. Seçimden önce başlanmış soruşturma, kovuşturma ve yargılanma işlemleri devam ettirilebilir. Bu durumda dahi Meclis kararı olmadıkça milletvekili gözaltına alınamaz, tutulamaz, tutuklanamaz. Bir önceki fıkrada belirtilen suçlarla alt sınırı bir yıl veya daha fazla cezayı gerektiren suçların suçüstü durumu istisnadır. Bu durumda tutma, gözaltı ve tutuklama önlemleri, yetkili makamlar tarafından derhal Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bildirilir. Seçimden önce veya sonra suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Yargıtay’da yargılanır. Devam eden yargılamalar bakımından, milletvekilinin Mecliste ant içmesinin ardından dosyası derhal Yargıtay’a gönderilir. Bu davalarla ilgili hazırlık soruşturmasının yürütülmesi, kamu davasının açılması ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir. Milletvekili seçilme yeterliliğine engel suçlardan ceza alma durumu dışında, kesinleşmiş bir cezanın çektilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır. Üyelik süresince zamanaşımı işlemez. Tekrar seçilen milletvekili hakkında yukarıdaki fıkralar hükümleri uygulanır. Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasal parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığıyla ilgili görüşme yapılamaz, karar alınmaz.”* biçiminde düzenlenmiştir.

Barış ve Demokrasi Partisi tarafından 2010 yılında sunulan Anayasa değişikliği önerisinde ise dokunulmazlık *“Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Meclis’in kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ve rüşvet, zimmet, ihtilas, irtikap, dolandırıcılık, sahtecilik, kaçakçılık, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırmak, dolanlı iflas, hırsızlık, tecavüz suçları bu hükmün dışındadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi hakkında seçimden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır. Üyelik süresince zamanaşımı işlemez. Tekrar seçilen milletvekili hakkında soruşturma ve kovuşturma meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasi parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınmaz.”* biçiminde öngörülmüştür. Bkz., ERDEM, Fazıl, Hüsnü / Yunus, HEPER, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasaları ve Anayasa Önerileri (Madde Karşılaştırmalı)**, Seta Yayınları, Ankara, 2011, s. 227-231.

zorundadır. (3) Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi hakkında, seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır; üyelik süresince zamanaşımı işlemez. (4) Tekrar seçilen milletvekili hakkında soruşturma ve kovuşturma, Meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır. (5) Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasi parti gruplarınınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.”

Görülebileceği üzere, 1982 Anayasası'nın 83. maddesinde kaleme alınan yasama dokunulmazlığı kurumu 2. fıkrada muhakeme engeli, 3. fıkrada ise bir infaz engeli olarak düzenlenmiş⁴⁶ ve kanaatimizce (Meclis ve komisyon tutanakları çerçevesinde yapılan inceleme neticesinde), 1961 Anayasası görüşmelerinde olduğu gibi tartışılmıştır.⁴⁷ Ancak Anayasa koyucu 1961

⁴⁶ FEYZİOĞLU, 2004, S. 399-401.

⁴⁷ 1982 Anayasası Milli Güvenlik Konseyi (MGK) ve Danışma Meclisinden (DM) oluşan komisyon tarafından hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz., ÖZSOY, Şule, **1982 Anayasası'nın Yapım Süreci**, XII Levha Yayınları, İstanbul, 2010, s. 66-98. Anayasa tasarısı öncelikle DM Anayasa Komisyonu'nda, daha sonra DM'nde görüşülmüş, burada kabul edildikten sonra MGK Anayasa Komisyonu'nda ve son olarak da MGK'da görüşülerek 18 Ekim 1982 tarihinde kabul edilmiştir. ÖZBUDUN, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2005, s. 52-56. DM'ye gönderilen 1982 Anayasası Tasarısı'nda yasama dokunulmazlığı, 1961 Anayasası'ndaki düzenlemeye benzer şekilde kurgulanmıştır. Söz konusu madde uyarınca: “Madde 95-(2) Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Meclisin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali bu hükmün dışındadır; ancak, bu halde, yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmek zorundadır. (3) Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi hakkında, seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır; üyelik süresince zamanaşımı işlemez. (4) Tekrar seçilen Meclis üyesi hakkındaki soruşturma ve kovuşturma, Meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır. (5) Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasi parti gruplarınınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.” Bkz., **Anayasa Tasarısı, Danışma Meclisi Tutanak Dergisi**, C.9, B. 139, 31.08.1982, s. 200. Tasarının DM Anayasa Komisyonu'ndaki görüşmeleri sırasında, 95. maddenin 5. fıkrasındaki, siyasi partilerce görüşme yapma ve karar alma yasağının madde metninden çıkartılması için verilen önerge, yasama dokunulmazlığının siyasi faaliyet konusu olmayıp, vicdanla ilgili bir mesele olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir. **Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu Tutanağı**, TBMM Kütüphanesi, Görüşülme Tarihi: 30.06.1982, s. 320. DM'ye sunulan Tasarının ve DM Anayasa Komisyonu'nda kabul edilen madde metninin zamanaşımını düzenleyen 3. fıkrası “1961 Anayasası'nın 79. Maddesi aynen kabul edilmiştir.” şeklinde 1982 Anayasası'nda da benimsenmiş olmasına rağmen, ilgili cümle bir önceki cümleyle noktayla değil, noktalı virgülle bağlanmıştır. Fıkradaki bu değişikliğin sehven mi yoksa bilerek mi yapıldığı, DM ve MGK görüşme tutanaklarından anlaşılamamıştır. **Danışma Meclisi Tutanak Dergisi**, C.9, B. 139, s. 199-205; AKTAŞ, 2006, s. 101. Yine DM'deki görüşmeler sırasında madde başlığı olan “yasama dokunulmazlığı” teriminin değiştirilmesi gündeme gelmiştir. DM üyesi olan İhsan Göksel ve Polat Gözübüyük verdikleri önergeler ile madde başlığının “Milletvekili Dokunulmazlığı” olarak değişmesini teklif etmişler,

uygulanmasını benimseyerek esaslı değişiklikler yapmaya gerek görmemiş,

ancak bu talepler, 1961 Anayasası'nda da aynı terimin kullanılmış olması ve düzenlemenin bu şekilde hukukumuza yerleşmiş olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir. **Danışma Meclisi Tutanak Dergisi**, C.9, B. 139, s. 201-202. Yine DM görüşmeleri sırasında, üyeler İhsan Göksel ve Bahtiyar Uzunoğlu tarafından maddenin içeriğinin değişmesine yönelik olan verilen iki önerge reddedilmiştir. İhsan Göksel'in önergesi şu şekildedir: *"Madde 95- (2) Milletvekilleri üye tamsayısının salt çoğunluğuyla karar verilmiş olmadıkça, sanık olarak sorguya tabi tutulamaz, tutuklanamaz ve yargılanamazlar. TBMM tatildeyken bir milletvekilinin sorguya çekilmesini, tutuklanmasını ve yargılanmasını gerektirecek burdurum olursa, suçun ağırlığı dikkate alınarak, milletvekili hakkında ilgili makam tarafından gerekli karar alınır. Ancak, ağır cezayı gerektiren suçüstü hali bu hükmün dışındadır. Bu gibi durumlarda yetkili makamlar olayı ilgili makama bildirirler. (3) Bir milletvekili hakkında soruşturma ve yargılama yapılması, Meclis kararıyla seçim devresi sonuna ertelenmesi halinde dokunulmazlık, ilgili milletvekili seçimlerde tekrar seçilmiş olsa dahi ortadan kalkar. Bu gibi durumlarda seçim devresi sonuna kadar yeniden erteleme kararı verilemez. (4) Bir milletvekili hakkında seçilmeden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, seçilmeye engel olan bir ceza hükmü değilse milletvekili sıfatının sona ermesine bırakılır..."* **Danışma Meclisi Tutanak Dergisi**, C.9, B. 139, s. 200. Tasarının 3. fıkrasında değişiklik yapılmasını talep eden Bahtiyar Uzunoğlu'nun önergesi ise şu şekildedir: *"Madde 95/3 Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi hakkında seçimden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sonuna bırakılır. Bu kişinin tekrar seçilebilmesi için söz konusu ceza hükmünün yerine getirilmiş olması; yasama dönemi içinde işlediği yeni suç veya suçlardan dolayı da hakkında yapılan soruşturma veya kovuşturmada aklanmış olması gerekir."* **Danışma Meclisi Tutanak Dergisi**, C.9, B. 139, s. 200. Bahtiyar Uzunoğlu, önergesinin gerekçesini; *"Tasarının Meclise getirilen halinde milletvekili tekrar seçildiği takdirde, hakkında soruşturma ve kovuşturma, Meclisin, dokunulmazlığını yeniden kaldırılmasına bağlı tutmuştur. Bu hükümler yasama dokunulmazlığının sürekli şekilde bir kalkan gibi kullanılarak suçlu kişilerce suiistimal edilmesine olanak vermektedir...Oysa, bu husus kamu vicdanını son derece rencide etmekte ve yaralamaktadır. Bu mahsurun ortadan kaldırılabilmesi için suç işlemiş olan milletvekilinin ilk yasama dönemi sonunda, daha önce işlemiş olduğu bir suçtan dolayı hakkında verilmiş olan bir ceza hükmünün yerine getirilmiş olmasını gerekli görmekteyim"* şeklinde açıklamıştır. Yine, başka bir önerge sahibi de değişikliğe ilişkin gerekçesinde *"... tasarısındaki mevcut haliyle düzenlemelerin adaletin tecellisinin engelleneceğini, ... cezai yaptırımdan kaçmak için birçok çirkin oyunların oynanacağını, ...önerge çerçevesinde yapılacak değişikliklerle milletvekilinin vakarının korunacağını, bu şekilde dokunulmazlık kurumunun amacını daha iyi göstereceğini"* belirtmiştir. **Danışma Meclisi Tutanak Dergisi**, C.9, B.139, s. 203. Bu değişiklik önergelerine karşılık DM Anayasa Komisyonu başkanvekili Kemal Dal, Tasarının Meclis önüne getirilen tasarısı şu şekilde savunmuştur: *"... İktidar Partisi mensuplarının Meclis çoğunluğuna sahip bir kadrosu vardır. ...Mecliste azınlıkta olan parti gruplarını, çoğunlukta bulunan siyasi kadro saf dışı bırakmaktadır. Bunu önlemek için Komisyonun kabul ettiği şekilde düzenlemeye ihtiyaç vardır. Bu suretle yetişmiş siyasi parlamenterler, suçtan aklanma gerekçesiyle devamlı mahkemeye sevk edilecekler ve seçime takılamayacaklar; yeni tecrübesiz siyasi elemanlar ise politik alana girecektir. Bu da Türk siyasi hayatında büyük sakınca doğurur. Meclis eğer kazanılan dokunulmazlığı önleyen bir durumun söz konusu olduğunu görürse zaten dokunulmazlığı kaldırmaya her zaman sahiptir."* **Danışma Meclisi Tutanak Dergisi**, C.9, B. 139, s. 204. DM üyesi Kazım Öztürk de tasarı lehindeki görüşlerini *"Yasama dokunulmazlığının kaldırılması ertelenen milletvekili yeniden seçime girip kazandığı zaman bu dokunulmazlık, Millet*

Anayasa'da yürütme erkinin gücü artırıldığı halde, dokunulmazlık kurumunun benzer şekliyle korunması tercih edilmiştir.⁴⁸

tarafından milli iradeyle ertelenmiş olmaktadır. Bu aşamada en büyük affı Millet yapmaktadır. Bu noktada Komisyonun düzenlemesi haklıdır." şeklinde belirtmiştir. **Danışma Meclisi Tutanak Dergisi**, C.9, B. 139, s. 204. DM'de yapılan görüşmelerde, tasarının değiştirilmesine yönelik önerilerin tümü reddedilmiş ve DM Anayasa Komisyonunun raporu ve kabul ettiği metin, MGK'nın önüne giden Anayasa Tasarısı metninde yer almıştır. Madde metni, sadece Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin tek meclisi yapısına göre redaksiyona tabi tutulmuş ve metinde bulunan "takibat" sözcüğü yerine "soruşturma ve kovuşturma" terimleri tercih edilmiştir. DM Anayasa komisyonu Raporu, Sıra Sayısı 166, **Danışma Meclisi Tutanak Dergisi** C. 9, B. 139, s. 199-205. Tasarının MGK Anayasa Komisyonu'nda geçirdiği sürece baktığımızda ise, yasama dokunulmazlığına ilişkin hükmün yeniden düzenlenerek, 1982 Anayasası'nın 83. maddesi olarak bugünkü haliyle kabul edilmiş olduğunu görüyoruz. Komisyonunda yapılan değişiklik ile DM'nin kabul etmiş olduğu madde metnine "*seçimden önce soruşturmasına başlanmış olmak kaydıyla Anayasanın 14. maddesindeki durumlar bu hükmün dışındadır*" hükmü eklenmek suretiyle, 14. maddede yer alan suçlardan birini seçimden önce işleyenlerin, milletvekili seçilmeden önce haklarında bu suça ilişkin soruşturmaya başlanmış olunması halinde dokunulmazlıktan yararlanmaları engellenmiştir. MGK Anayasa Komisyonu Raporu, **MGK Tutanak Dergisi**, Sıra Sayısı 450, C.9, s. 78. MGK görüşmeleri sırasında, Kosey Başkanınca, milletvekillerinin dört-beş dönem seçilebilecekleri ve sonrasında af gibi yollarla işledikleri suçların kovuşturmasının engellenebileceği gerekçesiyle Tasarıdaki, "*Tekrar seçilen Meclis üyesi hakkındaki soruşturma ve kovuşturma, Meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır.*" hükmünün "*...bağlı değildir*" şeklinde değiştirilmesi yönündeki öneri, dokunulmazlığın kişiye değil üyelik sıfatına bağlı olduğu, bu sıfatın devam ettirildiği sürece dokunulmazlığın da devam etmesi gerektiği, kaldı ki her dönem dokunulmazlığın kaldırılması işleminin yapılabileceği, zaten bir takım durumların dokunulmazlıktan istisna tutulduğu, dokunulmazlığın seçimler yenilenince kazanılmaması halinin, dokunulmazlık kurumundan beklenen faydayı ortadan kaldıracağı gerekçeleriyle benimsenmeyerek reddedilmiş ve madde metni Koseye geldiği haliyle kabul edilmiştir. **Milli Güvenlik Kurulu Tutanak Dergisi**, C. 6, B. 118, 18.10.1982, s. 364-365. Ayrıca Anayasanın hazırlanması sırasında DM üyeleri de, 2845 sayılı Kurucu Meclis hakkındaki Yasanın 13. maddesi uyarınca yasama dokunulmazlığından yararlanmışlardır. Bkz., **Kurucu Meclis Hakkındaki Kanun**, TBMM Basımevi, Temmuz 1981, 4. Baskı, s. 30. Bu dönemde bazı DM üyelerinin (Yavuz Altop, Erdoğan Bayık, Selçuk Kantarcıoğlu, A. Asım İğneciler) dokunulmazlıklarının kaldırılması istenmiş, ancak adı geçenlerin dokunulmazlıkları kaldırılmayarak, haklarındaki kovuşturmaların üyeliğin sona ermesine kadar ertelenmesine karar verilmiştir. Sevinç, **2004**, s. 129. Bkz., **AKTAŞ**, **2006**, 85-114.

⁴⁸ 1982 Anayasa'sı yürürlüğe girdikten sonra, 20 ve 21. Dönemlerde 83. maddenin değiştirilmesine yönelik kanun teklifleri oylanmış ancak yeterli çoğunluk sağlanamadığı için yasalasamamıştır. 20. Dönem 1. Yasama yılında Partilerarası Uyum Komisyonunca yapılan çalışma sonucu kabul edilen taslak metin, kanun teklifi olarak sunulması için grup başkanlıklarına gönderilmiş ve 292 milletvekilinin imzasıyla yasa teklifi olarak Anayasa Komisyonuna havale edilmiştir. Söz konusu kanun teklifinde dokunulmazlığın devamı süresince zamanaşımının işlemeyeceğine ilişkin kuralın dava zamanaşımını da kapsayacağı açıklığa kavuşturulmuş, yüz kızartıcı suç niteliğindeki bazı suçlardan dolayı milletvekilinin sorguya çekilmesinde ve yargılanmasında Meclis kararının alınmasına gerek olmadığı kabul edilerek dokunulmazlığın kapsamı daraltılmıştır. Teklifte ayrıca,

A. Anayasa'da Yasama Dokunulmazlığının Amacı

milletvekilleri hakkındaki ceza davalarının ilk derece mahkemesi olarak Yargıtay'da görüleceği, soruşturulma ve yargılanmaya ilişkin esasların ise sonradan çıkarılacak bir kanunla hüküm altına alınacağı kabul edilmisti. Teklif, 06.07.1997 tarihinde Anayasa Komisyonu tarafından kabul edilmiş, 22.03.1999 günü Genel Kurulda oylanmış, gizli oylamaya katılan 357 milletvekilinin 218'i kabul, 118'i ret, 10'u çekimser oy kullanmış ve teklif reddedilmiştir. Bkz., TBMM Genel Kurul tutanağı, D.20, YY. 4, B. 61, 22.03.1999, s. 13. 21. Yasama dönemine geldiğimizde ise, Avrupa Birliği'ne uyum çerçevesinde Partilerarası Uzlaşma Komisyonunca, Anayasanın otuz yedi maddesinde değişiklik öngören (83. madde de dahil) bir taslak metin hazırlanmış ve yasa teklifi olarak 288 Milletvekilinin imzasıyla Anayasa Komisyonuna havale edilmiştir. Anayasa Komisyonunca kabul edilen teklifte 83. maddenin 4. fıkrası madde metninden çıkarılmış ve şu fıkralar eklenmiştir. *"Dokunulmazlıkla ilgili işler, Türkiye Büyük Millet Meclisine ulaşma tarihinden itibaren en geç üç ay içinde sonuçlandırılır."* *"Dokunulmazlıkla ilgili oylama Genel Kurulda gizli olarak yapılır."* *"Milletvekilleri hakkında ceza davaları Yargıtay'da görülür. Bu davalarla ilgili hazırlık soruşturmasının yürütülmesi, kamu davasının açılması, hükmün temyizi ve diğer yargılama esasları kanunla düzenlenir."* Bkz., Kanun Teklifi ve Anayasa Komisyonu Raporu, TBMM Sıra Sayısı, D.21, YY. 3, No: 737. Anayasa paketinin yasama dokunulmazlığını düzenleyen 83. maddesinin ilk oylamasında 435 oy kullanılmıştır. İlk oylamada 355 kabul, 78 ret, 1 çekimser ve 1 boş oy kullanılmış, ikinci oylamada ise kullanılan 483 oyun 295'i kabul, 166'sı ret, 4'ü çekimser ve 13'ü boş olunca yeterli çoğunluk sağlanmadığı için değişiklik kabul edilmemiştir. Bkz., TBMM Genel Kurul Tutanağı. D. 21, YY. 3, B.143, 27.09.2001 / TBMM Genel Kurul Tutanağı. D. 21, YY. 3, B. 3, 03.10.2001. Teklifin, Mecliste çoğunluğa sahip iktidar partilerinin milletvekillerinin imzalarıyla getirilmiş olmasına rağmen, yeterli oy alamaması üzerinde düşünülmese gereken bir durumdur. Bkz., AKTAŞ, 2006, s. 106-109. Yine 21. Yasama döneminde Ankara Milletvekili H.Uluç Gürkan tarafından verilen değişiklik önergesine Anayasa Komisyonu temsilcisi katılmamış ve önerge Genel Kurul tarafından reddedilmiştir. Verilen değişiklik önergesinin yasama dokunulmazlığı ile ilgili kısmı şu şekildedir. *"Yasama Ayrıcalıkları: Madde: 83- ... Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili Meclisin gizli oyla alacağı karar olmadıkça yakalanamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yakalanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali bu hükmün dışındadır. Milletvekili seçilme yeterliliğini ortadan kaldıran suçlardan biri söz konusu olduğunda, hakkında böyle bir suçlama bulunan veya dokunulmazlığı kendi isteği sonucu kalkan milletvekili hakkında hazırlık soruşturması doğrudan Yargıtay Cumhuriyet Savcılığı veya vekili tarafından yapılır. Kamu davası açılması halinde, milletvekili, Yargıtay'ın ilgili ceza dairesinde yargılanır. Ancak bu kişi kesin hüküm olmadıkça gözlem altına alınamaz, tutuklanamaz ve hakkında hiçbir biçimde zor önlemleri uygulanamaz. İlgili hallerde yetkili makam, durumu derhal ve doğrudan Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmek zorundadır. Başbakan ve Bakanlar hakkındaki suçlamalar, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı veya vekili tarafından Meclis soruşturması için Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirilir. Milletvekilleri dokunulmazlıklarının kaldırılmasını bizzat isteyebilir. Bu halde üyenin yazılı olarak yaptığı başvurusunu, başvuru tarihinden sonraki ilk Genel Kurul toplantısında sözlü olarak açıklamasıyla dokunulmazlığı kalkar. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi hakkında seçimden önce veya sonra verilmiş olup da milletvekili sıfatının düşmesini gerektirmeyen bir ceza hükmünün yerine getirilmesi üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır. Üyelik süresince zamaşımı işlemez. Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasi parti gruplarınca yasama dokunulmazlığıyla ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınmaz."* TBMM Genel Kurul Tutanağı, D.21, YY.3, B.134, 27.09.2001, s. 52, AKTAŞ, 2006, s. 108. 22. Yasama dönemine geldiğimizde ise, Cumhuriyet Halk Partisi

Çalışmanın giriş bölümünde de değindiğimiz gibi, yasama dokunulmazlığının amacı, milletvekillerine ceza hukuku alanında sorumsuzluk tanımak değil, onların siyasi iktidarın keyfi, temeli olmayan ceza kovuşturmalarıyla geçici bir süre için bile olsa yasama çalışmalarından fiilen alıkonulmalarını önlemek,⁴⁹ tutuklanma, mahkûm olma, adli kovuşturmaya uğrama gibi tehditler ile üzerlerinde manevi baskı oluşturulmasını engellemek,⁵⁰ bir anlamda yasama organının özgür, itibarlı bir şekilde görev yapabilmesini sağlamaktır.⁵¹ Milletvekillerine, sıradan vatandaşlardan farklı olarak tanınan bu ayrıcalıklarda kamunun çıkarı olduğu, onların temsil görevlerini gereği gibi yerine getirebilmelerinin kamu düzenine⁵² hizmet ettiği gözden kaçırılmamalıdır.⁵³

Yasama dokunulmazlığı, halk iradesini temsil eden milletvekilinin görevini hiçbir olumsuz etki altında kalmadan yerine getirebilmesi için tanınmış bir koruma ve güvence mekanizması olduğu için, sağladığı ayrıcalıklar üyelik süresince ve Meclisin tatilde olduğu zamanları da kapsar.⁵⁴

B. Anayasa'da Yasama Dokunulmazlığının Hukuki Niteliği

Anayasamızda yer alan eşitlik ilkesi gereğince ceza muhakemesi kanunları kural olarak, suçun soruşturulması ve kovuşturulması aşamalarında ilgili tüm

---

(CHP) milletvekillerinin imzalarıyla yasama dokunulmazlığı hakkında meclis araştırması açılması istemiyle önerge verilmiş ve 17 Haziran 2003 tarihli 94. Birleşimde yapılan ön görüşme sonucunda araştırma komisyonu kurulmasına karar verilmiştir. Çalışmalarını tamamlayan Meclis Araştırması Kurulu nihai kararında: “...Anayasa'nın 83. maddesinde değişiklik yapılmasında bir kamu yararı bulunmadığı, dokunulmazlık müessesesinin kamu düzeninden olduğu, şu an için değişiklik yapılmasında kamu yararı bulunmadığı, diğer yapısal reformlarla birlikte ele alınıncaya kadar mevcut durumun korunması gerektiği” belirtilmiştir. Bkz., TBMM 10/70 Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, D.22, YY. 2, sıra sayısı, 332.

⁴⁹ GÖZLER, Kemal, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, Ekin Yayınevi, Bursa, 2008, s. 281; ÖZER, Atilla, **Türk Cumhuriyetlerinin Hukuki Yapısı (Yasama-Yürütme-Yargı)**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008, s. 52; ÖZCAN, 2006, s. 25; DÖNMEZER / ERMAN, 1997, s. 272.

⁵⁰ KUNTER, Nurullah, **Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul, 1989, s. 100.

⁵¹ ÖZCAN, 2006, s. 27. Anayasa Mahkemesi (AYM) de örnek bir kararında, yasama dokunulmazlığının amacını “Yasama dokunulmazlığı bir amaç olmayıp, milletvekillerinin halkın iradesini meclise tam olarak yansıtarak milli iradenin eksiksiz gerçekleşmesini sağlamalarının aracıdır...Yasama dokunulmazlığının amacı, milletvekillerinin keyfi bir ceza kovuşturmasıyla, geçici bir süre için de olsa, görevlerini yapmaktan alıkonulmalarını önlemektir.” şeklinde ifade etmiştir. Bkz., 10.10.1994 tarih, 1994/21 Esas, 1994/40 sayılı karar.

⁵² Kavram hakkında bkz., ŞİMŞEK, Ali, **Genel Kamu Hukukunun Temel Kavramı Olarak Kamu Düzeni**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2012, s. 53-75.

⁵³ TEZİÇ, 1991, s. 384.

⁵⁴ BALO, Yusuf Solmaz, “Yasama Dokunulmazlığı”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, 2012/100, (s.13-42), ss. 19.

kişiler hakkında uygulanır. Yasama organı üyeleri ise, yaptıkları faaliyetin önemi ve kamusalılığı gerekçeleriyle bu temel kuralın dışında tutulmuşlardır. Ancak unutulmamalıdır ki, yasama dokunulmazlığı haksız fiili ortadan kaldırmadığı gibi, eylemin suç olma niteliğini de önlememektedir; dolayısıyla dokunulmazlık kurumu bir hukuka uygunluk nedeni değildir. Dokunulmazlık, işlenen fiil ile ilgili haksızlık sebebiyle yürütülmesi gereken ceza muhakemesi işlemlerinin bazılarının, gerçekleştirilmesini veya kesinleşmiş bir hükmün yerine getirilmesini belli bir süreyle sınırlı olarak geciktirmekte ya da askıya almakta ve hukuki statü nedeniyle infaz engeli oluşturmaktadır.⁵⁵ Dokunulmazlık ile fiilin cezalandırılması ortadan kaldırılmamakta, ancak süresi boyunca Anayasanın 83/2. maddesi uyarınca tutulma, tutuklanma, sorguya çekilme, yargılanma fiillerine karşı muhakeme hukuku yönünden bir korunma sağlanmaktadır; sağlanan bu korunma nisbi ve geçicidir.⁵⁶ Bu niteliklerinden dolayı yasama dokunulmazlığı bir ceza muhakemesi ve infaz hukuku kurumu olarak kabul edilmiştir.⁵⁷

Anayasa hukuku açısından yasama dokunulmazlığının önemi ise kendisini, milleti temsil görevini ifa eden parlamento üyesinin görevini baskı altında kalmadan yerine getirebilmesinde göstermektedir. Dokunulmazlık haliyle, yasama organında muhalefet görevini üstlenmiş mevcut siyasi iktidardan olmayan temsilciler için daha büyük bir önem taşımaktadır. Üstlendikleri siyasi görevin gereği olarak parlamentoda muhalefeti oluşturan üyeler, iktidarı eleştirme yoluna gideceklerdir. Bu görev yerine getirilirken yasama dokunulmazlığı sayesinde muhalefeti oluşturan üyeler iktidarın baskı ve devlet organlarını kullanmak suretiyle oluşturacakları olumsuz etkilerden korunabilirler; dolayısıyla dokunulmazlık kişiye tanınmış sübjektif değil, parlamentoya tanınmış objektif bir hak olarak nitelendirilmelidir.⁵⁸

C. Anayasa'da Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı

Yasama dokunulmazlığının sınırı, maalesef çoğu hukuk ve siyaset bilimi konularında da olduğu gibi toplumun siyasi, kültürel ve ekonomik yapısına göre farklılıklar arz etmektedir. Bu bağlamda, özel hukuk uyuşmazlıklarının koruma kapsamına alınmadığı sistemler olduğu gibi, ceza hukuku yönünden suçun ağırlığı ve işleniş şekillerine, suçüstü haline göre farklı kabuller

---

⁵⁵ CENTEL, Nur / ZAFER, Hamide, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 61.

⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz., KESKİNSOY, Ömer, **Yasama Sorumsuzluğu**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007.

⁵⁷ TUNÇ, Mehmet, **Yasama Dokunulmazlığının Ceza Hukuku Açısından Değerlendirilmesi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, 2011, s. 29. FEYZİOĞLU, **2004**, s. 399.

⁵⁸ TUNÇ, **2011**, s. 29.

benimseyen sistemler de bulunmaktadır.⁵⁹ Ancak bugün gelinen noktada,

⁵⁹ Bu konuda karşılaştırmalı hukuktaki örnekler genel hatları ile göz attığımızda şu hususları görmekteyiz: Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Anayasası'nın 1. maddesinin 6. bölümünün 1. fıkrası uyarınca, Senatörler ve temsilciler, ihanet (treason), cürüm (felony) ve kamu düzenini ihlal (breach of the peace) hali dışında, kendi Meclislerinin toplantılarında katıldıkları sırada, bu toplantılara gelmek veya gitmek halleri de dâhil olmak üzere tutuklanamazlar. ABD'de bu madde ile sağlanan imtiyaza "tutuklanmama imtiyazı" (privilege from arrest) ismi verilmektedir. Ancak bu imtiyaz aşırı dar yorumlanmıştır (exceedingly narrow interpretation). 1787 Anayasası'nın hazırlandığı zaman diliminde hukuk davalarından (civil cases) dolayı da kişilerin tutuklanması ve hapse atılması olanaklı olduğu için, bu ayrıcalık Kongre üyelerinin hukuk davalarından dolayı tutuklanmalarını için getirilmiştir. NOWAK, John E., / ROTUNDA, Ronald D. / YOUNG J. Nelson, **Handbook on Constitutional Law** (St. Paul, Minn.:West Publishing Co.), 1978, s. 242. Ancak günümüzde hukuk davalarından dolayı kişilerin tutuklanması (civil arrest) uygulaması terk edildiğinden, yukarıda belirtilen hükmün uygulamada bir anlamı kalmamıştır. TRIBE Laurence H. **American Constitutional Law**, New York Foundation Press, I, s. 1012. Kısaca ABD'de, Kongre üyelerinin işledikleri suçlardan dolayı her türlü ceza davalarında tutuklanmaları imkân dâhilindedir. 1949 tarihli Almanya Anayasası'nın 46. maddesinin 2. fıkrası uyarınca, Bundestag üyeleri Bundestag'ın izni olmadan, cezayı gerektiren bir fiilden dolayı cezai takibata uğrayamaz ve tutuklanamazlar. Ancak suçüstü hali veya ertesi gün yakalanmış olma durumlarında, Bundestag üyeleri yasama dokunulmazlığından faydalanamayacaklardır. Aynı madenin 3. fıkrası gereğince, Bundestag üyelerinin başka bir şekilde kişisel özgürlüklerinin kısıtlanması için, yine Bundestag'ın izni gerekmektedir. Anayasanın 46. maddesinin 4. fıkrasında ise, bir milletvekili hakkındaki her türlü ceza davasının, hürriyeti kısıtlayıcı her türlü tedbirin Bundestag'ın istemesi durumunda ortadan kaldırılabilceği öngörülmüştür. Bundestag üyelerinin tanık sıfatıyla mahkemelerde dinlenmelerinde bir yasak bulunmamaktadır. Ancak Ceza Usul Kanunu'nun 50. maddesinin 1. fıkrası ve Medeni Usul Kanunu'nun 382. maddesinin 2. fıkraları uyarınca Bundestag üyeleri, toplantı dönemlerinde Bundestag'ın bulunduğu yerde dinlenebilirler. Yasama dokunulmazlığı Bundestag üyesinin seçilmesinden, görev süresinin dolmasına kadar işlemekte ve seçimden önce başlanmış olan soruşturmaları da kapsamaktadır. Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasında tek yetkili makam Bundestag veya onun dokunulmazlık komisyonudur. Dokunulmazlığı kaldırılan üye bu kararın iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilir. Üyenin ikametgâhında arama yapılabilmesi için de Bundestag'ın izni gerekir. Almanya'da ikinci Meclis olan Bundestrat üyelerinin ise yasama dokunulmazlığı bulunmamaktadır; zira onlar parlamenter değil federe devlet (Länder) hükümetlerinin üyesidirler, <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1121.htm>, (erişim tarihi, 04.06.2016). 1900 tarihli Avustralya Anayasası'nın 49. Bölümü (seksiyon) uyarınca Temsilciler Meclisi ve Senato üyelerinin imtiyazları (privileges) ve dokunulmazlıkları (immunities), Parlamento tarafından düzenlendiği şekilde olacaktır. Bu zamana kadar ki uygulama ise Birleşik Avam Kamarası üyelerinin ki gibi sürecektir. Yasama dokunulmazlığını düzenleyen 1987 tarihli Parliamentary Privilege Act ile dokunulmazlık cezai alanda değil sivil hukuk alanında geçerlidir; sivil alanda üye tutuklanamaz, hapsedilemez, sahip olduğu dokunulmazlık kaldırılmaz, yargılanamaz, tanık veya jüri üyesi olarak görevlendirilemez. Yasama dokunulmazlığı sadece Parlametonun toplantı dönemleri süresince ve bu dönemlerin beş gün öncesi ile sonrasının kapsar, <http://www.ipu.org/parline/f/reports/1015.htm> (erişim tarihi, 06.06.2016). 1929 tarihli Avusturya Anayasası'nın 57. maddesinin 2. fıkrasına göre, Millet Meclisi üyeleri suçüstü hali hariç, ancak Milli Meclis'in onayıyla tutuklanabilecekler; evlerinin aranabilmesi için de yine Milli Meclis'in izni

yasama organı üyelerine tanınan bu ayrıcalıkları kötüye kullanılması sebebiyle,

gerekecektir. Eğer yasama organı üyesinin işlediği suç üyenin siyasi faaliyetiyle açıkça bağlantısız (manifestly not connected to be the political activity of the member) ise, üye hakkında cezai takip yapılabilmesi için yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına gerek yoktur. Diğer taraftan, söz konusu üye veya Meclisin görevli Daimi Komitesi üyelerinin üçte birinin talep etmesi halinde, ilgili makam Milli Meclisten, üyeye atfedilen suçun onun siyasi faaliyetiyle bağlantısı olmadığı yönünde bir karar almalıdır. Böyle bir talep olduğunda, soruşturma sürecindeki bütün işlemler 57. maddenin 3. fıkrası uyarınca durur, Milli Meclisin bu talep ile ilgili olarak sekiz hafta içinde karar vermemiş olması halinde, 4. fıkra uyarınca gerekli iznin verilmiş olduğu farz edilir. Meclis üyesinin suçüstü yakalanması halinde ise yetkili makam derhal üyenin tutuklandığını 5. fıkra uyarınca Meclis başkanına bildirmek zorundadır. Eğer Milli Meclis veya toplantı halinde değilse Daimi Komitenin talep etmesi halinde tutuklama kaldırılır ve kanuni süre durur; 6. fıkra uyarınca Milli Meclis üyelerinin dokunulmazlıkları yeni Meclisin toplandığı gün sona erecektir. Milli Meclis üyeleri tanık sıfatıyla mahkemelere çağrılabilirler, <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1017.htm>, (erişim tarihi, 07.06.2016). 1994 tarihli Belçika Anayasası'nın 59. maddesinin 1. fıkrası uyarınca Parlamento üyeleri, cezai alanda suçüstü hali hariç, toplantı dönemi boyunca Meclisin izni olmaksızın bir mahkeme veya divan önüne götürülemez, celp edilemez veya tutuklanamazlar. Meclisin dokunulmazlığın kaldırılması yönünde izin vermesi halinde, ilgili üyenin başvuru hakkı bulunmamaktadır. Suçüstü durum hariç olma üzere, ceza hukuku alanında hâkim müdahalesini gerektiren zorlayıcı tedbirlerin uygulanmasına, yetkili hâkimin istemi üzerine İstinaf Mahkemesi 1. Başkanı tarafından karar verilebilir; 59. maddenin 2. fıkrası uyarınca bu karar ilgili Meclisin başkanına iletilir. Üçüncü. fıkra uyarınca arama ve el koyma işlemleri ancak Meclis Başkanının veya onun tarafından görevlendirilmiş üyenin huzurunda yapılabilir. Dördüncü fıkra uyarınca toplantı süresince sadece savcılık görevlileri ve yetkili memurlarca üye hakkında cezai soruşturma açılabilir; muhatap üye toplantı süresince ait olduğu Meclisten kovuşturmanın durdurulmasını talep etme hakkına sahiptir. Beşinci fıkra uyarınca ilgili Meclis istem hakkındaki kararını üçte iki çoğunluk ile alabilir. Anılan maddenin son fıkrası uyarınca Meclis, kendi üyesinin tutukluluğunu askıya alabilme hakkında da sahiptir. Parlamento üyelerinin tanık sıfatıyla mahkemelere çağrılmalarında bir engel bulunmamaktadır, <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1293.htm>. (erişim tarihi, 08.06.2016). 1953 tarihli Danimarka Anayasası'nın 57. bölümüne (seksiyon) göre suçüstü yakalanma hali hariç olmak üzere hiçbir parlamento üyesi, yasama organının izni olmaksızın soruşturulamaz ve hapsedilemez. Danimarka'da yasama dokunulmazlığı ilginç bir şekilde hem hukuk davalarında, hem de ceza davalarında geçerlidir; parlamento üyesi tutuklanamaz ve gözaltına alınamaz, hakkında dava da açılmaz. Ancak, anılan ülkede yasama dokunulmazlığı arama işlemlerine karşı bir koruma sağlamamaktadır; kaldı ki parlamento üyesinin tanık sıfatıyla mahkemelere çağrılmasında yasal bir engel de bulunmamaktadır. Dokunulmazlık, üyenin seçiminden görevinin sona ermesine kadar devam etmekte, ancak parlamento tarafından kaldırılabilir; üyenin kaldırma kararına karşı itiraz hakkı bulunmamaktadır, <http://www.ipu.org/parline-e/reportz/2087.htm> (erişim tarihi, 09.06.2016). 1999 tarihli Finlandiya Anayasası'nın 30. Bölümüne (seksiyon) göre, milletvekili yasama organı üyesi olmasıyla ilgili görevlerine yerine getirmekten dolayı engellenemez; 2. fıkra uyarınca parlamento tarafından beşte altı oy çokluğu ile alınmış bir karar olmadıkça mahkeme önüne çıkarılamayacağı gibi özgürlüğünden de mahrum bırakılamaz. Anılan maddenin 3. fıkrası uyarınca, milletvekilinin tutuklanması veya gözaltına alınması durumunda derhal Parlamento başkanına bilgi verilmelidir; en az altı ay hapis cezasıyla cezalandırılacağına ilişkin kuvvetli suç şüphesinin

dokunulmazlığın kapsamının daha sınırlı seviyede tutulması gerektiğine ilişkin

bulunmaması halinde, milletvekili dava başlamadan önce parlamentonun rızası olmadan tutuklanamayacaktır. GÖZLER, **2001**, s. 85. 1958 Fransa Anayasası'nın 26. maddesi (1995 tarihli değişiklik ile) uyarınca, ağır suçlar ve orta ağırlıktaki suçlar alanında, hiçbir yasama organı üyesi, ait olduğu Meclis Başkanlık Divanının izni olmadıkça tutuklanamaz veya hürriyetini sınırlandırıcı bir tedbire maruz bırakılamaz; suçüstü veya kesin hükümle mahkûmiyet hallerinde bu izne ihtiyaç yoktur. Parlamento üyesi hakkındaki gözaltı veya hürriyeti kısıtlayıcı tedbirler, 3. fıkra uyarınca Meclis talep ettiği takdirde, Meclisin toplantı süresince askıya alınır; parlamento üyeleri tanık sıfatıyla mahkemelere çağrılabilirler. 1995 tarihli değişiklikten önce Parlamento üyeleri hakkında soruşturma açılması dâhi Parlamentonun iznine tabi iken, söz konusu değişiklik sonrasında, üye hakkında soruşturma açılabilir, evinde arama yapılabilecek, yargılanabilecek ancak tutuklama veya hürriyetten yoksun bırakıcı bütün tedbirler, Parlamentonun izni olmadıkça uygulanamayacaktır. 1995 tarihli değişiklik ile izin verme yetkisi Meclisten alınarak Meclis Başkanlık Divanına verilmiştir, <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1113.htm> (erişim tarihi, 11.06.2016). 1983 tarihli Hollanda Anayasası'nın 71. maddesinde yasama sorumsuzluğuna ilişkin hüküm bulunmasına rağmen, yasama dokunulmazlığı ile ilgili her hangi bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Bununla birlikte, yasama organı üyesinin tutuklanması veya hapsedilmesi halinde, üyenin Parlamento toplantılarına katılmasına izin verilebilir, <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2231.htm> (erişim tarihi, 11.06.2016). Yine, Yeni Zelanda Anayasası'nda da dokunulmazlık kurumuna yer verilmemiştir. ABDÜLHAKİMOĞULLARI, Erdal, "Anayasa'nın 14. Maddesi Bağlamında Parlamenter Muafiyetler", **Uluslararası Anayasa Kongresi (Metinler Kitabı 3)**, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, (s. 179-191), ss. 181. İngiltere'de Parlamento üyelerinin tarihsel olarak tutuklanmama hakkına sahip oldukları kabul edildiği halde, bu imtiyazın Parlamento'nun toplantı döneminde ve bu dönemden önceki kırk günü kapsadığı kabul edilmektedir. HOOD, Philips, O. JACKSON, Paul, **Constitutional and Administrative Law**, London: Sweet & Maxwell, London, 1987, s. 241. Ancak İngiltere'de tutuklanmama imtiyazının sadece özel hukuk davalarında (civil proceedings) geçerli olduğu unutulmamalıdır. DE SMITH, S.A. / BRAZIER, Rodney, **Constitutional and Administrative Law**, Penguin Books, London, 1989, s. 322. 1770 tarihli Parliamentary Privilege Act'a göre dokunulmazlık, parlamento üyesine sadece tutuklanmama ve hapsedilmeme güvencesi sağlamaktadır. [Http://www.ipu.org](http://www.ipu.org) (erişim tarihi, 13.06.2016). Bununla birlikte, parlamento üyesinin mahkemeye hakaret suçunu işlemesi halinde tutuklanabileceği kabul edilmektedir. İngiltere'de yasama dokunulmazlığının kaldırılması mümkün değildir; ceza davalarından (criminal proceedings) dolayı Parlamento üyesinin tutuklanamayacağı fikri ise hiçbir zaman kabul görmemiştir. Son olarak, 1869 tarihli Debtors Act ile kişilerin borçlarından dolayı hapsedilmesi (imprisonment for debt) de mümkün değildir. HOOD / JACKSON, **1987**, s. 241. 1937 tarihli İrlanda Anayasası'nın 14. maddesi uyarınca Parlamento'nun her iki Meclisinin üyeleri de, "ihamet" (treason), cürüm (felony) ve asayiş bozma (breach of the peace) suçların hariç olmak üzere, parlamentonun toplantılarına gelirken, giderken ve seçim bölgelerindeyken tutuklanmama imtiyazına (privilege from arrest) sahiptirler. Görüleceği üzere İrlanda Anayasası'nın ilgili hükmü, 1787 ABD Anayasası'ndaki hüküm ile İngiltere'deki teamül kurallarına oldukça benzemektedir. İrlanda'da yasama dokunulmazlığı cezai alanda değil, özel hukuk alanında mevcuttur. Üyelerin ceza hukuku yönünden tutuklanmalarını veya yargılanmalarını engelleyici bir hüküm bulunmamaktadır. 1978 tarihli İspanya Anayasası'nın 71. maddesi uyarınca milletvekilleri ve senatörler, görev sürelerince dokunulmazlıktan yararlanırlar ve sadece suçüstü halinde tutuklanabilirler; ancak ait oldukları Meclisin ön izni olmaksızın

tutuklanamaz, gözaltına alınmaz, haklarında soruşturma açılmaz ve yargılanamazlar. Dokunulmazlığın, izin talebi üzerine kaldırılması aşamasında ilgili üye de dinlenir, fakat karara karşı bir itiraz hakkı yoktur. Bununla birlikte milletvekilinin evinde arama yapılabilir; haklarında açılan davalara bakmaya Yüksek Mahkemenin Ceza Dairesi yetkilidir; milletvekilleri tanık sıfatıyla mahkemelere çağrılabilirler. 12 Şubat 1958 tarihli Knesset Hakkında İsrail Temel Kanunu'nun 17. Seksiyonunda, Knesset üyelerinin dokunulmazlık sahibi olacakları, ayrıntıların ise kanunla hükme bağlanacağı belirtilmiştir. Söz konusu 1951 tarihli Knesset Üyelerinin dokunulmazlıkları, Hakları Ödevleri Hakkındaki Kanun uyarınca yasama dokunulmazlığı, hem hukuki hem de cezai alanda uygulanmaktadır. [Http://www.knesset.gov.il/knesset/knes/eng-work-chak_1.htm](http://www.knesset.gov.il/knesset/knes/eng-work-chak_1.htm), (erişim tarihi, 12.06.2016). Düzenleme uyarınca dokunulmazlık, milletvekillerini tutuklanmaya, gözaltına alınmaya, haklarında hukuki takip yapılmasına ve evlerinde arama yapılmasına karşı korumaktadır. [Http://www.ipu.org/parline-f/reports/1155.html](http://www.ipu.org/parline-f/reports/1155.html) (erişim tarihi, 12.06.2016). İsrail'de yasama dokunulmazlığı oldukça geniş kapsamlı tutulmuş olmasına rağmen, kuvvet kullanarak icra edilen, kamu düzenini bozan ve ihanet oluşturan fiillerin suçüstü halinde işlenmesi durumlarında milletvekilinin tutuklanmasında, gözaltına alınmasında bir engel bulunmamaktadır. [Http://www.ipu.org/parline-f/reports/1155.html](http://www.ipu.org/parline-f/reports/1155.html), (erişim tarihi, 13.06.2016). İsrail'de yasama dokunulmazlığı milletvekilinin seçilmesinden görev süresinin sona ermesine kadar devam eder ve kaldırılması mümkündür; dokunulmazlığı kaldırmaya yetkili makam, Knesset veya Knesset'in Parlamento İşleri Komitesidir. İlgili milletvekili dinlenir, ancak karara karşı itiraz hakkı bulunmamaktadır. [Http://www.ipu.org/parline-f/reports/1155.html](http://www.ipu.org/parline-f/reports/1155.html) (erişim tarihi, 14.06.2016). 1975 tarihli İsveç Anayasası'nın 3. bölümünün 8. maddesi uyarınca, Parlamentonun toplantıya katılan ve oy veren üyelerinin en az altıda beşinin kabul edeceği bir kararla izin verilmediği sürece, parlamento üyesine görevini yerine getirirken yaptığı eylemlerden ve söylediği sözlerden dolayı dava açılmaz, özgürlüğünden mahrum bırakılamaz veya ülke içinde seyahat etmesi engellenemez. Üyenin suç işlediğine yönelik şüphe olması durumunda tutuklama, gözaltına alma veya hapse ilişkin kanun hükümlerinin uygulanabilmesi için üyenin suçluluğunu kabul etmesi veya suçüstü halinde yakalanması ya da işlediği suçun asgari cezasının iki yıl hapis cezasından fazla olması gereklidir. Parlamento üyesinin tanık sıfatıyla mahkemeye çağrılmasında bir engel bulunmamaktadır; yasama dokunulmazlığı seçimden görev süresinin bitimine kadar devam etmektedir. [Http://www.ipu.org/parline-f/reports/1303.htm](http://www.ipu.org/parline-f/reports/1303.htm), (erişim tarihi, 15.06.2016). 1999 tarihli İsviçre Anayasası'nın 162. maddesinin 1. fıkrasında Federal Parlamento üyelerinin Parlamentoda yaptıkları konuşmalardan dolayı sorumlu olmadıkları, ikinci fıkrada ise dokunulmazlığın diğer şekillerinin kanunla düzenleneceği öngörülmektedir. İlgili Kanuna göre, İsviçre'de yasama dokunulmazlığı sadece cezai alanda geçerli olup, parlamento üyesini bütün suçlar yönünden tutuklamaya gözaltına almaya, hakkında soruşturma açılmasına ve evinde arama yapılmasına karşı korumaktadır. [Http://www.ipu.org/parline-f/reports/1303.html](http://www.ipu.org/parline-f/reports/1303.html) (erişim tarihi, 17.06.2016). Üyenin kaçma şüphesinin bulunması veya suçüstü halinde cürüm (ağır suç) işlemesi hallerinde gözaltına alınmasında veya geçici olarak tutuklanmasında bir engel bulunmamaktadır. Ancak bu işlemlerin gerçekleştirilmesi için Parlamento üyesinin rızası veya Milli Meclisin yirmi dört saat içinde izin vermiş olması gereklidir. Parlamento üyesinin tanık sıfatıyla Parlamento'ya çağrılmasını engellemez. İsviçre'de yasama dokunulmazlığı Milli Meclisin izniyle veya üyenin bizzat kendi izniyle kaldırılabilir. Üyenin yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına itiraz hakkı vardır; geçici olarak gözaltına alınma durumunda Milli Meclisin talebi üzerine üyenin parlamento toplantılarına katılmasına izin verilebilir. İsviçre'de yasama dokunulmazlığı

sadece toplantı dönemlerinde geçerlidir. <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1303.html> (erişim tarihi, 18.06.2016). 1947 tarihli İtalyan Anayasası'nın yasama dokunulmazlığını düzenleyen 30 Ekim 1993 tarihli yasa ile değişik 68. maddesi uyarınca Parlamento üyesi, suçüstü halinde yakalanma durumu hariç olma üzere ait olduğu Meclisin izni olmaksızın tutuklanamayacak, kişisel hürriyetinden mahrum bırakılmayacak, gözaltına alınamayacak, şahsı veya ikametgâhı aranmayacaktır. Kesinleşmiş mahkûmiyete ilişkin bir hükmün infazı ise bu kuralın dışında tutulmuştur. Aynı maddenin 3. fıkrasına göre, yasama organının izni olmaksızın üyenin konuşmalarının veya haberleşmesinin tespiti yapılamaz, mektuplarına veya yazışmalarına el konulamaz. Parlamento üyeleri tutuklanamaz ise de haklarında soruşturma açmaya bir engel yoktur; keza tanık olarak mahkemelere de çağrılabilirler. <http://www.ipu.org/parline/reports/2157.html>, (erişim tarihi, 19.06.2016). 1944 tarihli İzlanda Anayasası'nın 49. maddesine göre, yasama organı üyelerinden hiçbirisi suç işlerken yakalanma durumu hariç olmak üzere hapsedilemez veya hakkında cezai soruşturma açılmaz. 1946 tarihli Japonya Anayasası'nın 50. maddesi uyarınca kanunla öngörülen haller hariç olmak üzere, her iki Meclisin üyeleri, Meclisin toplantı döneminde tutuklanmaktan muaftırlar. Tutuklanan üyeler, Meclisin istemi üzerine toplantı dönemi başlamadan önce toplantı süresince serbest bırakılırlar. Japonya'da yasama dokunulmazlığını düzenleyen Kanun'un (Diet) 33. maddesine göre dokunulmazlık sadece cezai alanda geçerlidir; ancak bütün suçları kapsamına rağmen Parlamento üyesini sadece tutuklanmaya ve gözaltına alınmaya karşı korur. Parlamento üyesine karşı kovuşturma açılabilmesini yasaklayan bir madde bulunmamaktadır, keza evinde arama da yapılabilir. Yasama dokunulmazlığı suçüstü halinde işlememektedir. Diğer örneklerden farklı olarak üye tanık sıfatıyla mahkemelere çağrılmamaktadır. Japonya'da dokunulmazlık sadece Parlamentonun toplantı dönemleri boyunca koruma sağlamaktadır ve her zaman Parlamento tarafından kaldırılabilir. Üyenin bu kaldırma işlemine karşı itiraz hakkı bulunmamaktadır; tutuklanmış veya hapsedilmiş bir milletvekilinin Parlamento toplantılarına katılmasına izin verilebilir. <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2161.html> (erişim tarihi, 20.06.2016). 1867-1982 tarihli Kanada Anayasası'nın 18. maddesi uyarınca, Parlamento üyelerinin sahip olacakları imtiyaz ve dokunulmazlıklar kanunla belirlenmiştir. Ancak Anayasa bu kanunun getireceği imtiyaz ve dokunulmazlıkları şu şekilde sınırlamıştır: Öncelikle söz konusu koruma kanunu, Anayasanın kabul edilmesi sırasında Birleşik Kırallık'ta Avam Kamarasının sahip olduğu imtiyaz ve dokunulmazlıklardan daha fazlasını sağlayamayacaktır. Kanada'da yasama dokunulmazlığını düzenleyen Kanunun 4. maddesine göre de, Parlamento üyesi tutuklanamaz, gözaltına alınamaz; dokunulmazlık sadece hukuki (civile) alanda geçerlidir. Dolayısıyla Kanada'da Parlamento üyeleri işledikleri suçlardan dolayı tutuklanıp yargılanabilirler, tanık sıfatıyla mahkemelere çağrılabilirler. Yasama dokunulmazlığı toplantı dönemini ve başlangıcından kırk gün öncesi ile bitişinden kırk gün sonrasını kapsar; dokunulmazlık kaldırılabilir; milletvekili Avam Kamarası önünde itiraz hakkına sahiptir. <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1055.html> (erişim tarihi, 21.06.2016). 1868 tarihli Lüksemburg Anayasası'nın 69. maddesi uyarınca, milletvekili ağır nitelikte bir suç işlerken yakalanmadığı sürece, Meclisin izni olmaksızın toplantı dönemi boyunca cezai konuda soruşturulamaz ve tutuklanamaz; milletvekilleri toplantı dönemi boyunca aynı izin olmaksızın borçlarından dolayı da hapsedilemez. Tutukluluk veya soruşturma Meclis talep ettiği takdirde toplantı dönemi boyunca askıya alınır; dokunulmazlık sadece Parlamentonun toplantı dönemi boyunca işler. Dokunulmazlığın kaldırılması aşamasında parlamento üyesi özel bir komisyon tarafından dinlenir; kaldırma kararına karşı itiraz yolu bulunmamaktadır. <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1191.html>, (erişim tarihi,

görüşlerin ağırlık kazanmaya başladığını söyleyebiliriz.⁶⁰

22.06.2016). 1814 tarihli Norveç Anayasası'nın 66. maddesi uyarınca milletvekili suçüstü halinde yakalanmadığı sürece, Parlamentaoya gidiş ve gelişlerinde veya Parlamentoda bulunduğu zaman diliminde tutuklanamaz; yasama dokunulmazlığı hem cezai hem de hukuki alanda geçerlidir. Milletvekillerinin mahkemelere tanık olarak çağrılmasında bir engel bulunmamaktadır. Norveç'te yasama dokunulmazlığı kaldırılmaz, hapis veya gözaltına durumunda parlamento toplantılarına katılmasına izin verilebilir. <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1239.html>, (ulaşım tarihi, 22.06.2016). 1976 tarihli Portekiz Anayasası'nın 160. maddesinin 2. fıkrasına göre, milletvekilleri Meclisin izni olmadığı sürece tutuklanamaz ve gözaltına alınamaz, meğerki suçüstü halinde yakalanmış olmasın. Milletvekilinin suçüstü halinde işlediği suç en az üç yıl hapis cezası ile cezalandırılabilir nitelikte olmadığı sürece, milletvekiline karşı açılan soruşturmanın devam edip etmeyeceği, Meclisin bu konudaki kararına bağlıdır. Milletvekilleri Meclisin izni olmadığı sürece Meclisin toplantı döneminde mahkemelere jüri üyesi, bilirkişi ve tanık olarak çağrılmazlar. Yasama dokunulmazlığı milletvekilinin seçiminden görevinin sonuna kadar devam eder. 157. maddeyi göre yasama dokunulmazlığının Parlamento tarafından kaldırılması sürecinde milletvekili de dinlenir, karara karşı itiraz hakkı yoktur. <http://www.ipu.org/parline-f/reports/1257.html>, erişim tarihi, (24.06.2016). 1975 tarihli Yunanistan Anayasası'nın 62. maddesi uyarınca, hiçbir milletvekili yasama dönemi boyunca Parlamentosunun izni olmaksızın tutuklanamaz, soruşturulamaz hapsedilemez veya hürriyeti kısıtlayıcı bir davranışa muhatap olamaz. Yürütülen soruşturmada savcı Parlamento başkanından izin istemelidir. Eğer üç ay içinde talep edilen izin konusunda bir karar verilmez ise gerekli izni verilmiş olduğu varsayılır. Bu üç aylık süre Parlamentosunun çalışmalarına ara verdiği zaman dilimleri içerisinde işleme; suçüstü halinde ise izne gerek yoktur. Yunanistan Anayasası'na göre feshedilmiş Parlamentosunun üyeleri de, Parlamentosunun feshinden yeni Parlamentosunun seçilmesine kadar geçecek sürede siyasal suçlardan (political crimes) dolayı soruşturulamaz. Üyelerin tanık sıfatıyla mahkemeye çağrılmalarına bir engel yoktur, dokunulmazlık üyeliğin başlangıcından sonuna kadar devam eder. Gözaltına alınmış veya hapsedilmiş üyelerin Parlamento toplantılarına katılmalarına izin verilebilir. <http://www.ipu.org/parline-e/reports/2125.html>, (erişim tarihi, 26.06.2016). Yukarıda belirtilen ülke Anayasalarının ilgili maddelerinin İngilizce metnine ulaşabilmek için, şu anayasa hukuku sitelerine başvurulabilir: I. ICL: International Constitutional Law (A. Tschentscher): <http://www.servat.unibe.ch/law/icl/> II. Database of national and state constitutions and related documents: <http://confinder.richmond.edu>. Bu konuda ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz., **Parliamentary Immunity in a European Context**, <http://www.europarl.eu/RegData/etudes/IDA>, erişim tarihi (15.06.2016); **Parliamentary Immunity In the Member States of the European Community and in the European Parliament**, <http://aei.pitt.edu/42677/1/AG718.pdf>, erişim tarihi (18.07.2016); MCGEE, Simon, **Rules on Parliamentary Immunity in the European Parliament, and the Member States of the European Union, Final Draft**, ECPRD, 2001, <http://www.ecprd.org/doc/publicia/OTH/Rulesparllööv.pdf>, (erişim tarihi 14.05.2016). MYTENAERE, Robert, **The Immunities of Members of Parliament**, (Geneva: Inter Parliamentary Union, Report 1998), www.asgp.info/publications/cplnEnglish/1998-175-05-e.pdf, (erişim tarihi 15.05.2016); GÖZLER, 2001, s. 71-95. Şüphesiz ki bu örnekler konuyu karşılaştırmalı hukuk açısından anlaşılmasında zihnimizde sadece bir genel tasavvur çizebilir; ülke bazında tartışma ayrı bir çalışma konusu oluşturacağı gibi, ilgili yabancı dilin ve yerel uygulamadaki örneklerin anlaşılmasında, tahlil edilmesinde daha ayrıntılı ve zaman alıcı çalışma yapılması gerektiği göz ardı edilmemelidir.

⁶⁰ ÖZER, 2008, s. 51.

1. Ceza Muhakemesi Hukuku ile İnfaz Hukuku Yönünden Yasama Dokunulmazlığı

a. Ceza Muhakemesinde Muhakeme Engeli Olarak Yasama Dokunulmazlığı

TBMM üyelerinin seçimlerden önce veya sonra işledikleri iddia edilen suçlarla ilgili olarak tutulamamaları, sorguya çekilememeleri, tutuklanamamaları ve yargılanamamaları yasama dokunulmazlığının ceza muhakemesiyle ilgili alanını oluşturur.⁶¹ Yasama dokunulmazlığı burada koruyucu bir işlevle yargılama engeli olarak karşımıza çıkmaktadır; çünkü yasama dokunulmazlığı, Cumhuriyet savcılığınca soruşturma yapılmasına veya ilgili hakkında kamu davası açılmasına mani olmamakta, yargılama yapılmasını engellemektedir.

Milletvekilleri hakkında yapılacak olan soruşturma ve kovuşturmanın koşulları 1982 Anayasası'nın 83. maddesinde düzenlenmiştir.⁶² Bu doğrultuda, seçimden önce veya sonra suç işlediği suç işlediği iddia edilen yasama organı üyesi, Meclisin kararı olmadıkça tutulamayacak, sorguya çekilemeyecek, tutuklanamayacak ve yargılanamayacaktır. Anayasanın anılan maddesinde sayma yoluyla hüküm altına alınan bu teminatlar, hem seçimden önce hem de sonra işlenen suçlar için geçerlidir. Bu istisnalar dışında kalan ceza muhakemesi işlemlerinin uygulanması konusunda herhangi bir sınırlama yoktur. Örneğin, milletvekili hakkında soruşturma yürütülebilir, evinde arama yapılabilir, tanık olarak dinlenebilir. Fakat burada tutma engeli nedeniyle (m.83/2), tanıklık davetine uymayan milletvekiline karşı zor kullanılamayacağı,⁶³ bir gerekçe göstermeden tanıklıktan veya yeminden çekilmesi halinde, hakkında 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun (CMK) 60. maddesi uyarınca disiplin hapsi uygulanamayacağı gözden kaçırılmamalıdır.⁶⁴

Ceza hukukunda istisnaların dar yorumlanması gerektiği ilkesinden hareketle, Anayasanın 83/2. maddesinde belirtilen durumlar haricindeki kovuşturma işlemlerinin dokunulmazlık kapsamında bulunmadığı, bu sebeple, kolluk görevlileri veya Cumhuriyet savcıları tarafından milletvekilleri hakkında bir suç isnadıyla ilgili olarak ifade alma işleminin yapılabileceği ileri sürülmüştür.⁶⁵

---

⁶¹ KUNTER, 1989, s. 100.

⁶² ÖZGENÇ, İzzet, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Seçkin Yayınları, 2015, Ankara, s. 552; ERDENER, Yurtcan, **CMK Şerhi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2005, s. 22.

⁶³ FEYZİOĞLU, 2004, s. 403.

⁶⁴ DÖNMEZER / ERMAN, 1997, s. 273.

⁶⁵ ERDENER, Yurtcan, **Ceza Yargılaması Hukuku**, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2005, s. 22. Yurtcan her iki eserinde de, Anayasa'da sorguya çekme ifadesinin kullanıldığını, 1992 yılına kadar 1412 sayılı CMUK (CMUK) sisteminde ifade verme ve sorgu ayırımının bulunmadığını, bu ayırımın 3842 sayılı kanunla yapılan değişiklik ile ceza yargılaması sistemimize girmiş olduğunu, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununda (CMK) da aynı ayırımın korunduğunu belirterek, ceza hukukunda istisnalar dar yorumlanır ilkesinden

Ancak biz söz konusu görüşe katılmıyoruz; burada uygulanması gereken öncelikli normun ilgili Anayasa maddesi olduğu gözden kaçırılmamalıdır. 1982 Anayasası'nı hazırlayan kanun koyucu, yasama dokunulmazlığının hangi durumlarda koruma sağlayacağını, yürürlükte olan 1412 sayılı CMUK (CMUK) hükümlerini, adı geçen Kanunda soruşturma ve kovuşturmada kullanılan terimleri göz önüne alarak düzenlemiştir. Dolayısıyla, Anayasanın 83/2. maddesinde yeni bir düzenlemeye gitmeden, alt norm olan CMUK'ta yapılan değişiklikten yola çıkarak, şüpheliye isnad edilen suç sebebiyle polis ve savcılık tarafından bilgiye başvurma yöntemini, şekli bir yorumla ifade alma biçiminde kabul etmek, devamında polis ve savcının dokunulmazlığa karşın ilgilinin ifadesini alabileceğine cevaz vermek, Anayasa koyucunun gerçek iradesini etkisiz kılmak anlamına gelecektir.⁶⁶

Anayasanın 83/2. maddesinde hakkında soruşturma ya da muhakeme işlemleriyürütülmekte olan bir kişinin milletvekili seçilmesi durumunda, tutuklu olması halinde tutukluluğunun kaldırılması, yürürlükte olan kovuşturmanın ise bulunduğu aşamada durdurulması gerekir. Hakkındaki dokunulmazlık kaldırılmadığı sürece ilgili hakkında yeniden tutuklama kararı verilemeyeceği gibi, kovuşturmaya da kaldığı yerden devam edilemeyecektir.⁶⁷ Diğer taraftan, yasama dokunulmazlığı bütün suçları da kapsamamaktadır; bazı suçlar vahim görülmeleri sebebiyle dokunulmazlık kapsamının dışında tutulmuştur. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hallerinde ve soruşturmasına milletvekili seçiminden önce başlanılmış olması şartıyla Anayasanın 14. maddesinin kapsamında kalan suçlar dokunulmazlık dışındadır.⁶⁸ Bu durumlarda milletvekili hakkında tutma, sorguya çekme, tutuklama ve yargılama yapılabilecektir; ancak keyfiyet derhal TBMM'ye bildirilmelidir. Fakat yargılama engeli nedeniyle, CMK'nın 253/4. maddesi uyarınca duruşmanın ilk oturumunda durma kararı verilmeli, yargılamaya devam edilebilmesi için dokunulmazlığın kaldırılması veya milletvekilliğinin sona ermesi beklenmelidir.⁶⁹ Kanaatimizce, CMK'nın 223/9. maddesindeki, "*derhal beraat kararı verilebilecek hallerde durma veya düşme kararı verilemez*" şeklindeki düzenleme karşısında, lehe yorumla milletvekili hakkında da durma yerine beraat kararı verilebilmelidir. Yasama dokunulmazlığının bir dava engeli olmaması sebebiyle, milletvekili hakkında cezai kamu davası açmakta bir engel bulunmadığından, seçimden sonra işlendiği iddia edilen bir suç nedeniyle ceza davası açıldığı takdirde,

---

hareket ederek, polis ve savcılık tarafından yasama dokunulmazlığına sahip olan bir kişinin ifadesinin alınabileceğini savunmuştur.

⁶⁶ Aynı doğrultudaki görüş için bkz., FEYZİOĞLU, **2004**, s. 399.

⁶⁷ GÖZLER, **2000**, s. 282.

⁶⁸ İleride bu konuya ayrı bir başlık altında değinilecektir.

⁶⁹ ATAR, Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, Mimoza Yayınları, Konya, 2007, s. 209; ATALAY, **2008**, s. 34; KUNTER, **1989**, s. 101.

derhal beraat kararı verilebilecek bir hal varsa, durma değil beraat kararı verilmelidir.⁷⁰ Anayasamızda öngörülmüş olan yargılama yasağı, ilk derece mahkemeleri ile birlikte, bu mahkemelerin kararlarını denetleyen istinaf ve temyiz mahkemelerini de kapsamaktadır.⁷¹

b. Ceza Muhakemesinde İnfaz Engeli Olarak Yasama Dokunulmazlığı

Yasama dokunulmazlığına sahip olmak, hükmolunup kesinleşmiş bir cezanın infazına dokunulmazlık süresince engel olur. İnfazın geri bırakılması, muhakeme engeli olan dokunulmazlıktan farklı bir yapıya sahiptir. Muhakeme engeli olan dokunulmazlık TBMM tarafından kaldırılabilirdiği halde, infaz engeli olan dokunulmazlık üzerinde yasama organının tasarruf yetkisi yoktur.⁷²

Seçimlerden önce seçilmeye engel olan suçlar dışındaki bir suçu işleyen yasama organı üyesi, yargı organınca mahkûm edilmiş ve bu hüküm kesinleşmiş olsa bile, söz konusu cezanın yerine getirilmesi üyelik sıfatının sona ermesine kadar ertelenecek, ancak 83. maddenin 3. fıkrası uyarınca zamanaşımı işlemeyecektir.⁷³ Cezanın yerine getirilmesinin ertelenmesinde Meclisin herhangi bir karar alması da gerekmez; aynı kişi bir sonraki dönemde yeniden Milletvekili seçildiği takdirde infaz yine ertelenir. Ancak hükmolunan ceza, 76. maddenin 2. fıkrası uyarınca milletvekili seçilmeyi engelleyen, milletvekili seçilme yeterliliğine engel olan suçlardan birine bağlı bir mahkûmiyet olduğu takdirde, ilgilinin milletvekili adayı olması da mümkün olmayacağı

---

⁷⁰ Aynı doğrultudaki görüş için bkz., FEYZİOĞLU, **2004**, s. 401; KUNTER, **1989**, s. 101.

⁷¹ KUNTER, **1989**, s. 101.

⁷² ÖZCAN, **2006**, s. 127.

⁷³ Feyzioğlu, Anayasanın hükmü uyarınca sözü edilen zamanaşımının dava zamanaşımı değil, ceza zamanaşımı olduğunu, dava zamanaşımının duracağına dair bir hükmün Anayasa'da yer almamasının ise bir eksiklik olarak görülebileceğini düşünmektedir; biz de aynı kanaatteyiz. 83. maddede ceza mahkûmiyetinin infazının üyeliğin sonuna kadar ertelenmesi ayrı bir fıkra halinde düzenlenmiştir; zamanaşımının işlemeyeceği hükmü de bu fıkra da yer almaktadır. Ayrıca, "üyelik süresince zamanaşımı işlemez" ibaresi ayrı bir cümle ile değil, ceza hükmünün infazını erteleyen cümleyle noktalı virgülle bağlanmıştır. Bu düzenleme şekli, zamanaşımının dava zamanaşımını da kapsayacak şekilde geniş yorumlanmasını imkânsız kılmaktadır. Zamanaşımı maddi ceza hukukuna ait bir kavramdır ve kanunilik ilkesine tabidir. Dolayısıyla, milletvekili hakkında kamu davası açılmasında yasal bir engel bulunmamaktadır; fakat dokunulmazlık nedeniyle yargılama yapılamayacağından durma kararı verilmelidir. Bkz., FEYZİOĞLU, **2004**, s. 4,28,29,30. Dönmezer / Erman ise aynı hükmün, genişletici yoruma tabi tutularak, dava zamanaşımını da kapsar şekilde anlaşılması gerektiğini düşünmektedir, DÖNMEZER / ERMAN, **1997**, s. 349. Yargıtay 2. Ceza Dairesi ise, 14.10.1997 gün, ve 1997/14100 E., 1997/13205 sayılı kararında, yasama dokunulmazlığının bir dava engeli olarak kabul etmek suretiyle, dokunulmazlık kaldırılmadığı sürece dava zamanaşımının da durması gerektiğine hükmetmiştir. Bkz., **Yargıtay Kararları Dergisi**, C.24, S.2, Şubat 1998, s. 442-443.

için, 84. madde gereğince üyelik düşecek ve ceza infaz edilebilecektir.⁷⁴ Bu sebeple infazın ertelenmesinin, ancak milletvekili seçilmeye engel olmayan mahkûmiyet hükümleri yönünden geçerli olduğu söylenebilir.⁷⁵

Yasama dokunulmazlığı, ağır cezayı gerektiren suçüstü hallerinde ve soruşturmasına seçimlerden sonra başlanılmış olması kaydıyla, Anayasanın 14. maddesinde belirtilen hallerde geçerli değildir. Ancak bu tür durumlarda, yasama dokunulmazlığı bir muhakeme engeli olmasa da, yapılan yargılama sonucunda milletvekili mahkûm olmuş ve söz konusu ceza kesinleşmiş olsa bile, infaz milletvekilliğinin sona ermesine bırakılacaktır. Eğer mahkûm olunan suç, seçilmeye engel olan suçlardan ise infaz kesinleşmiş hükmün 84. maddenin 2. fıkrası uyarınca Meclis Genel Kuruluna bildirilmesi ve bu doğrultuda milletvekilliğinin düşmesine kadar başlamayacaktır.⁷⁶ Kanaatimizce milletvekili hakkında verilmiş olan hüküm, Meclis Genel Kuruluna bildirilmediği sürece infaza başlanamamalıdır. Dolayısıyla kesinleşmiş bir mahkeme ilamı infaz edilmek üzere Cumhuriyet savcılığına gönderildiği takdirde, savcılığın infazın ertelenmesi kararı almasına gerek bulunmamaktadır.⁷⁷ Çünkü milletvekilliği cezanın kesinleşmesiyle değil, hükmün Meclis Genel kuruluna bildirilmesiyle son bulmaktadır; dolayısıyla bu aşamaya kadar cezanın infazına başlayabilmek mümkün değildir.⁷⁸ Üyeliğin düşmesi için hükmün kesinleşmesi yetmemekte, tamamlayıcı bir işlem olarak TBMM'nin bu hükmü Genel Kurula bildirmesi gerekmektedir.⁷⁹ Meclis Başkanı söz konusu mahkeme kararını Genel Kurula bildirmeme gibi bir keyfiyete sahip değildir.

Anayasanın 83. maddesinin 3. fıkrasındaki “*Ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır*” şeklindeki düzenlemenin, para cezalarını kapsayıp kapsamayacağı konusunda tereddüt oluşmuştur.⁸⁰ Burada adli para cezaları yönünden, para cezasının ödenmemesi durumunda hukuki sonuçların farklı olması sebebiyle, cezanın dayanağı olan fiilin suç veya

⁷⁴ TEZİÇ, 1991, s. 386; GÖZLER, 2000, s. 282.

⁷⁵ GÖZLER, 2000, s. 282.

⁷⁶ FEYZİOĞLU, 2004, s. 400; ÖZCAN, 2006, s. 127.

⁷⁷ 24. Dönem bağımsız milletvekili Kemal Aktaş hakkında, terör örgütünün propagandasını yapmak suçundan hükmolunan 2 yıl 1 ay süreli hapis cezasının infazıyla görevli Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı, infazın uygulanması aşamasında, adı geçen milletvekilinin TBMM tarafından üyeliğinin düşürülmesi gerektiği, milletvekilliğinin düşürülmesine kadar cezanın infazının mümkün olamayacağı gerekçesiyle, hükmün infazının geri bırakılması yönünde karar vermiştir.

⁷⁸ NEZİROĞLU, İrfan, **Türk Parlamento Hukukunun Temel Kavramları**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2008, s. 442; ONAR, Erdal, “1982 Anayasasında Milletvekilliğinin Düşmesi”, **Anayasa Yargısı**, C.14, 1997, (s. 387-469), ss. 416; TEZİÇ, 1991, s. 386; FEYZİOĞLU, 2004, s. 400; ÖZCAN, 2006, s. 127; GÖZLER, 2000, s. 282.

⁷⁹ ONAR, 1997, s. 416.

⁸⁰ ATALAY, 2008, s. 36.

kabahat olarak düzenlenmiş olmasına göre bir ayırım yapılabilir. Kabahatler kanunu uyarınca verilmiş olan idari para cezalarının ödenmemesi durumunda, söz konusu cezaların hapis cezasına dönüştürülmesi mümkün değildir; dolayısıyla idari para cezalarının infaz edilmesinin yasama faaliyetine katılmaya engel olmayacağı, bu cezaların infazının yasama dokunulmazlığı ile sağlanmak istenen amacın dışında kaldığı açıktır. Ancak, işlenen suçla ilgili olarak verilmiş olan adli para cezaları yönünden hukuki durum daha farklıdır. 5237 sayılı TCK'nın (TCK) 45. maddesi gereğince, işlenen suç nedeniyle hükmolunan adli para cezasının ödenmemesi durumunda, söz konusu adli para cezası 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkındaki Kanununun 106/3. maddesi uyarınca hapis cezasına dönüştürülerek infaz edilebilecektir. Dolayısıyla adli para cezalarının Anayasanın 83. maddesinin 3. fıkrasının kapsamında kaldığını düşünmek, dokunulmazlık kurumunun amacına uygun bir yorum olacaktır.⁸¹

Seçim sonrasında Meclis tarafından dokunulmazlığı kaldırılmış olan bir milletvekilinin kovuşturma sonucunda mahkûm olması halinde, eğer mahkûmiyete ilişkin ceza Anayasanın 76. maddesinin 2. fıkrasına göre seçilmeye engel teşkil etmiyorsa, hükmolunan cezanın yerine getirilmesi milletvekili sıfatının sona ermesine kadar ertelenecektir. Meclis üyeliği sona ermiş ise milletvekili hakkında önceden kesinleşmiş olan mahkûmiyet hükmü haliyle infaz edilebilecektir. Kesinleşen cezaya ilişkin hüküm, Anayasanın 76. maddesinde belirtilen seçilmeye engel suçlardan birine ilişkin ise üyelik de düşecek, bu doğrultuda muhakemenin durması veya infazın ertelenmesi de söz konusu olmayacaktır.⁸²

2. Suç Teşkil Eden Fiiller Yönünden Yasama Dokunulmazlığı

Yasama dokunulmazlığı, TBMM üyelerinin yasama görevi ile ilgili olmayan fiillerini koruma altına almaktadır.⁸³ 1924 Anayasası'ndaki düzenlemeden farklı olarak 1961 (79/2. md.) ve 1982 (83/2. md.) Anayasalarında, dokunulmazlık kapsamına giren suçlar yönünden bir ayırım gözetilmemiş, yalnızca suç kavramı kullanılmıştır. TCK sistematığında suç bir haksızlık olarak öngörülmüştür. Dolayısıyla, her suç bir haksızlık teşkil ettiği halde, her haksızlık bir suç oluşturmayabilir.⁸⁴ Burada üzerinde durulması gereken temel sorun, yasama dokunulmazlığının hangi suçları kapsadığı ve kabahat dolayısıyla yapılan soruşturmalarda, ya da soruşturma aşamasında suçun kabahate dönüşmesi durumunda nasıl bir yol izleneceğidir.

⁸¹ ATALAY, 2008, s. 36.

⁸² ABDULHAKİMOĞLU, Erdal, **Bir Yasama Bağımsızlığı Türü Olarak Türkiye'de Yasama Dokunulmazlığı**, Gazi Kitabevi, 2008, s. 122.

⁸³ ABDULHAKİMOĞLU, 2008, s. 122.

⁸⁴ ÖZGENÇ, 2015, s. 99.

a. Dokunulmazlık Kapsamına Girmeyen Suçlar

Anayasamız, temelde yasama dokunulmazlığını tüm suçlar yönünden kabul etmekle beraber, ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ve seçimden önce soruşturulmasına başlanmış olmak kaydıyla 14. maddedeki durumları birer istisna olarak düzenlemiştir. Bu istisnai durumlarda yasama dokunulmazlığı kendiliğinden kalktığı için milletvekili hakkında tutma, tutuklama, sorguya çekme ve kovuşturma yapabilmek için yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına gerek bulunmamaktadır.⁸⁵

aa. Ağır Cezayı Gerektiren Suçlar

İlk kez 1961 Anayasası ile hüküm altına alınmış olan “ağır cezayı gerektiren suçüstü hali” ifadesi, uygulama açısından, yürürlükten kaldırılmış olan 765 sayılı TCK’nın sistematüğinde bir tereddüt veya sorun teşkil etmemekteydi. Bunun sebebi mülga 765 sayılı Kanunda cezaların hafif hapis cezası, hapis cezası ve ağır hapis cezası olarak sınıflandırılıp, ağır ceza mahkemelerinin görev alanının belirlenmesinde de, yine ağır hapis cezasını gerektiren suçların esas alınmış olmasıydı.⁸⁶ Yine, mülga TCK’da suçlar “cürüm” ve “kabahat” olarak ikili bir ayrıma tutuldukları için, yasama dokunulmazlığının kapsamının suç yönünden belirlenmesinde de bir farklılık bulunmamaktaydı.⁸⁷

1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren yeni TCK’da ise, işlenen suçun müeyyidesi olarak öngörülen hürriyeti bağlayıcı yaptırım, sadece “hapis cezası” olarak öngörülmüş (md. 45-50), “ağır cezayı” gerektiren suçlar başlığı altına herhangi bir düzenlemeye gidilmemiştir. Bu durum karşısında Anayasanın 83/2. maddesindeki “ağır cezayı gerektiren suçüstü hali” terimi muğlak bir hale gelmiştir.⁸⁸

5235 sayılı Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş Görev ve Yetkileri Hakkında Kanunun 12. maddesi uyarınca, kanunların ayrıca görevli kıldığı haller saklı kalmak kaydıyla, yeni TCK’da yer alan yağma (md. 148), irtikâp (md. 250/1-2), resmi belgede sahtecilik (md.204/2), nitelikli dolandırıcılık (md.158), hileli iflas (md 161) suçları ile ağırlaştırılmış müebbet hapis ve on yıldan fazla hapis cezalarını gerektiren suçlarla ilgili dava ve işlere ağır ceza mahkemeleri bakacaktır. Yine, 5252 sayılı (yeni) TCK’nın Yürürlük ve uygulama Şekli Hakkında Kanunun 6. maddesi uyarınca, “ağır hapis” cezaları “hapis” cezasına dönüştürülmüştür.

---

⁸⁵ Keyfiyetin TBMM’ye bildirilmesi üzerine, Meclisin dilerse kovuşturmayı erteleyebileceği hakkında görüş için bkz., TEZİÇ, 1991, s. 387.

⁸⁶ Yine yürürlükten kaldırılan 1412 sayılı CMUK’nın 421. maddesi uyarınca ağır ceza işlerinden maksat, ağır hapis ile on seneden fazla hapis cezalarına ilişkin cürümlere ilişkin davalardı.

⁸⁷ TEZİÇ, 1991, s. 386.

⁸⁸ ÖZCAN, 2006, s. 152.

Yukarıda belirtilen düzenlemeler karşısında, Anayasanın 83/2. maddesinin uygulanmasında “ağır cezayı gerektiren suçüstü hali” ifadesindeki “ağır ceza” ibaresi ile ağır hapis cezasının mı, yoksa ağır ceza mahkemelerinin mi kastedildiği konusunda üzerinde durmak gerekir. Eğer bu ifade ile ağır hapis cezası kastediliyorsa, 5235 sayılı kanun uyarınca “hapis” cezasının gerektiren suçun bir milletvekili tarafından işlenmesi ve suçüstü koşullarının da bulunması halinde (yukarıda da belirtildiği gibi anılan Kanunun 6. maddesi ile ağır hapis cezaları hapis cezasına dönüştürülmüş olduğu için), milletvekilinin yasama dokunulmazlığı hükümlerinden yararlanması mümkün olmayacaktır. Bu ibare ile mülga TCK ve CMUK hükümleri göz önüne alınarak, ağır ceza mahkemelerinin kastedildiği kabul edilirse,⁸⁹ 5235 sayılı Mahkeme Teşkilatı Kanununun 12. maddesi uyarınca, ağır ceza mahkemelerinin görev alanına giren bir suçun milletvekili tarafından işlenmesi ve suçüstü koşullarının varlığı halinde, milletvekili yine yasama dokunulmazlığından faydalanamayacaktır. Diğer taraftan, 5252 sayılı Kanunun 6. maddesinde yer alan ağır hapis cezalarının hapis cezalarına dönüştürüldüğüne ilişkin hükmün Anayasanın 83. maddesinde düzenlenen “ağır cezayı gerektiren” ibaresini “hapis cezasını gerektiren” şeklinde değiştiremeyeceği aşikârdır. Kanaatimizce en kabul edilebilir yol, Anayasanın 83/2. maddesinde herhangi bir değişiklik yapılmadığı sürece, mülga CMUK uyarınca ağır ceza mahkemelerinin görev alanında kalan ve bu suçların karşılığı olarak yeni TCK’de düzenlenmiş olan suçların, ağır cezayı gerektiren suçlar olarak kabul edilmesidir.⁹⁰

bb. Suçüstü Hali

Suçüstü haliyle iddianın ciddiliği ifade edilmekte, isnadın asılsız, uydurma veya siyasi amaçlarla yapılmış olmadığı belirtilmektedir. Dolayısıyla, dokunulmazlık böylesine ciddi durumları korumamalıdır.⁹¹ Yeni CMK’nın 2. maddesinde suçüstü halinin işlenmekte olan suç, henüz işlenmiş olan fiil ile fiilin işlenmesinden hemen sonra kolluk, suçtan zarar gören veya başkaları tarafından takip edilerek yakalanan kişinin işlediği suç ve fiilin pek az önce işlendiğini gösteren eşya veya delille yakalan bir kimsenin işlediği suç ifade ettiği belirtilmiştir. Kanaatimizce suçüstü halinin olup olmadığını TBMM değil, soruşturmayı yürüten Cumhuriyet Savcısı belirlemelidir.

---

⁸⁹ “Ağır cezayı gerektiren suç” teriminin, ağır ceza mahkemelerinin görev alanına giren suçları belirttiğine yönelik görüşler için bkz., FEYZİOĞLU, **2004**, s. 410; CENTEL / ZAFER, **2008**, s. 152; KESKİNSOY, **2010**, s. 150.

⁹⁰ 5235 sayılı Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve yetkileri Hakkında Kanunun 12. maddesinde düzenlenen ağır ceza mahkemelerinin görev alanına giren suçların, Türk ceza hukuku sistematğinde ağır cezayı gerektiren suç tipleri ile uyumlu olduğuna yönelik görüşler için bkz., ABDULHAKİMOĞLU, **2008**, s. 96; ÖZCAN, **2006**, s. 152.

⁹¹ Aksi halin kabulü durumunda, toplumda yasama organına olan güvenin azalacağına yönelik görüş için bkz., TEZİÇ, **1991**, s. 387.

cc. Anayasanın 14. Maddesindeki İstisna

Yukarıda da değindiğimiz gibi, Anayasanın 83. maddesinin 2. fıkrası gereğince, seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olması şartıyla, Anayasanın 14. maddesindeki durumlar, işlenen fiilin ağır cezalı bir suç oluşturup oluşturmadığına veya suçüstü halinin olup olmadığına bakılmaksızın yasama dokunulmazlığının kapsamı dışında tutulmuştur.⁹² Anayasanın 14. maddesindeki istisna, ilk olarak 1982 Anayasası ile anayasal düzenlemeye konu olmuştur.⁹³ Ayrıca, Anayasanın 14. maddesinde yapılan 2001 değişikliği⁹⁴ ile kötüye kullanma sayılan haklar ve biçimleri sayı olarak azaltılmış, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi' ne (AİHS) uygun olarak, kişilerin yanı sıra Devletin de temel hakları yok etme ve sınırlama yetkisini kötüye kullanması yasaklanmıştır. Yine söz konusu değişiklikte, kötüye kullanmanın bir faaliyet olması gerektiği belirtilmiş, kötüye kullanma ile güdülen amaç tanımlanmıştır.

Kanaatimizce, ağır cezayı gerektiren suçüstü halinin, isnadın ciddiyeti yönünden kuvvetli bir karine oluşturması sebebiyle dokunulmazlık kapsamından çıkartılmış olduğu kabul edilebilirse de, aynı sonucun Anayasanın 14. maddesinde belirtilen suçlar yönünden istisnasız olarak kabul edilmesi dokunulmazlık kurumunun mahiyetiyle, ceza hukukundaki kanunilik ve kıyas yasağı⁹⁵ ile bağdaşmamaktadır.⁹⁶ Çünkü 14. maddede işlenen suçların işlenmesi halinde isnadın ciddiyeti konusunda bir karine bulunmamaktadır.⁹⁷ Maddede hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılmasının, fiili bir zarara yol açmakla ilişkilendirilip daha somut bir hale getirilmesi yerinde bir düzenleme olacaktır. Cebir ve şiddete başvurmaksızın ve Anayasa'da yasaklanmış olan amaçlara ulaşmak için eyleme geçmeden hak ve özgürlüklerin kullanılması, kötüye kullanma olarak nitelendirilmemelidir.

Anayasanın 1. maddesi genel ve emredici bir hükümlerle, hiç kimsenin Anayasa'da düzenlenen hak ve hürriyetleri Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez

⁹² 1961 Anayasası'nda yer almaya bu hüküm, 1982 Anayasası'na Milli Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonu tarafından eklenmiştir. AKAD, Mehmet / DİNÇKOL, **Abdullah, 1982 Anayasası ve Anayasa Mahkemesi Kararları**, Dr Yayınları, İstanbul, 2007, s. 518.

⁹³ Hatırlanacağı üzere, 1961 (md. 79/2) ve 1924 (md. 17) Anayasalarında sadece ağır cezayı gerektiren suçüstü hali dokunulmazlık kapsamında tutulmuştu.

⁹⁴ 17.10.2001 tarih ve 24556 mükerrer sayılı Resmi Gazete.

⁹⁵ Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için bkz., ARSLAN, Çetin / ÖZKUL, Fatih, "Yargı Kararları Işığında 1982 Anayasasında Suç ve Cezaya İlişkin Temel İlkelerin Değerlendirilmesi", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, S. 15, 2013, (ss. 39-67).

⁹⁶ 14. maddedeki suçların dokunulmazlık kapsamının dışında tutulmuş olması, amacı milletvekillerini keyfi tutuklamalardan korumak olan kurumun mahiyetiyle bağdaşmadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. ÖZBUDUN, **2005**, s. 289; ATAR, **2007**, s. 209.

⁹⁷ GÖREN, Zafer, **Anayasa Hukuku**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2006, s. 211; ÖZBUDUN, **2005**, s. 251.

bütünlüğünü bozma ve insan haklarına dayanan demokratik, laik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler kapsamında kullanamayacağını, bu kapsama yasama organı üyelerinin de dâhil olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla milletvekili bu amaçlardan biri ile suç işlerse, hakkında her türlü ceza muhakemesi hukuku işlemi yapılabilecektir. Anayasanın 14. maddesinde ise bir suçun tanımı yapılmış, ihdas edilmiş veya suçların isimleri sayılmış değildir; sadece birtakım kavramlar, ilkeler ve faaliyetler belirtilmiştir. Anayasa koyucu anılan madde ile Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığına kasteden bir suçla suçlanan milletvekilinin yasama dokunulmazlığından faydalanmasını kamu yararına aykırı görmüştür.⁹⁸

Anayasanın 14. maddesindeki amaçlar dâhilinde faaliyet göstererek, TCK'da suç olarak tanımlanmış bir fiili işleyenler hakkında kovuşturma yapılabilmesi için, 83. maddenin 2. fıkrası uyarınca, suçun "seçimden önce işlenmiş ve soruşturmasına önceden başlanmış" olması gereklidir.⁹⁹ Bu

⁹⁸ Örneğin, Demokratik Toplum Partisi (DTP) kapatılmadan önce Ankara 11. Ağır Ceza Mahkemesinin, haklarında açılan kamu davaları ile ilgili olarak DTP'li beş milletvekilini kolluk zoruyla ifade almaya çağırması gündemi meşgul etmiştir. Yerel mahkeme, DTP'li vekillerin işlediği iddia edilen suçları yasama dokunulmazlığı kapsamında değerlendirmeyerek, talimat yoluyla ifadelerinin alınması için Polis zoruyla getirilmelerine ilişkin kararı Meclis Başkanlığına iletmış, Başkanlığın, kovuşturmaya konu milletvekillerinin devamlı seyahat halinde olmaları sebebiyle ilgili tebligatı yapmadığını belirtmesi üzerine mahkeme yeniden tebligat çıkarmış, bu tebligata rağmen gelmeyen milletvekilleri hakkında bir sonraki celse de ise CMK'nın 146 ve 149. maddesi uyarınca günsüz zorla getirilme kararı vermiştir. Bkz. 30.09.2009 tarihli Milliyet, Hürriyet ve Birgün Gazeteleri. Sonucu aynı olmamakla birlikte, benzer bir durum da 1994 tarihinde yaşanmıştır. 02.03.1994 tarihinde dokunulmazlığı kaldırılan Demokrasi Partisi (DEP) Milletvekili Hatip Dicle ile Orhan Doğan, 04.03.1994 günü, dokunulmazlığa sahip oldukları gerekçesiyle emniyet görevlilerince haklarında işlem yapılamayacağı savunarak Meclisten ayrılmamış, ancak bu iddialarına rağmen zor kullanılarak aynı gün gözaltına alınmışlardır. Bkz., 04.03.1994 tarihli gazeteler. Kapatılan DTP Diyarbakır Milletvekili Aysel Tuğluk, 2006'da Diyarbakır'da yaptığı bir konuşmada terör örgütünün propagandasını yaptığı gerekçesiyle 1 yıl 6 ay hapis cezasına çarptırılmıştır; Tuğluk, milletvekili sıfatı devam ederken mahkûm olan ilk vekildir. Yine, kapatılan DTP Milletvekili Selahattin Demirtaş, milletvekili seçilmeden önce telefonla katıldığı bir programda suç ve suçluyu övdüğü (TCK 215) gerekçesiyle Diyarbakır 5. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından 1 yıl 6 ay hapis cezasına çarptırılmış, hükmü temyizen inceleyen Yargıtay 9. Ceza Dairesi ise sanığın terör örgütünün propagandasını yapma suçundan yargılanması gerektiğinden bahisle bozma kararı vermiştir. Anayasanın 14. maddesine atıfta bulunulan kararda, yasama dokunulmazlığının 14. madde ile sınırlı olduğuna, sanığın 22 Temmuz 2007 seçimlerinde milletvekili seçilmiş olmasına rağmen, yargılamaya konu suçun terör saikli suçlar kapsamında kalması sebebiyle, adı geçenin yargılanmasına devam edilmesi gerektiğine değinilmiştir. Bkz., Yargıtay 9. Ceza Dairesi, 2007/9370 E., 2008/617 K., KT. 04.02.2008.

⁹⁹ Bu düzenleme ile ilgili olarak, yasadışı terör örgütüne üye olmak suçundan tutuklu bulunan Sebhat Tuncel'in 22 Temmuz 2007 tarihinde yapılan genel seçimlerde bağımsız milletvekili seçildikten sonra tahliye edilmesi tartışma konusu olmuştur. Bkz., 27.07.2007 tarihli

durumda soruşturmayı yürüten Cumhuriyet savcılığı, keyfiyeti doğrudan Meclise bildirmekle yükümlüdür. Kanaatimizce burada, Yasama Organının kovuşturmayı erteleme yetkisi bulunmamaktadır.¹⁰⁰ Böylece dokunulmazlığı kendiliğinden kalkmış olan milletvekili ile, normal bir vatandaş arasında yargılanabilirlik açısından bir fark kalmamaktadır. Artık milletvekiline karşı, dokunulmazlık kapsamındaki muhakeme işlemleri (tutulma, tutuklama, sorguya çekilme, yargılanma) Meclisin dokunulmazlığın kaldırılması kararı olmaksızın yapılabilecektir.¹⁰¹

Seçimden önce başlanan soruşturmanın ne zaman başlamış sayılacağı da karşımıza bir sorun olarak çıkabilir. Örneğin, soruşturma aşamasında gizlilik kararı alınmış olabileceği gibi, soruşturma somut delillerle desteklenmeyecek şekilde araştırma aşamasında da olabilir. Bu durumda soruşturmaya konu kişinin ifadesinin alınmış, tutuklanmış, sorgulanmış olması, hakkında arama, el koyma delilleri muhafaza etme gibi işlemlerin yapılması soruşturmanın varlığı bakımından yeterli sayılabilir. Ancak bu sayılan hususlar bile tam bir güvence oluşturmayabilir, çünkü iktidar partisi tarafından milletvekili seçilmesini istemedikleri bir aday hakkında kötüye kullanılmalarını engelleyebilecek bir güvence yoktur.

Radikal Gazetesi. İstanbul 10. Ağır Ceza Mahkemesi, Sebahat Tuncel'in Anayasanın 83/2. maddesi gereğince milletvekili seçilmiş olduğunu belirterek, milletvekilinin Meclis kararı olmaksızın tutulamayacak, tutuklanamayacak olması gerekçesiyle tutuksuz yargılanmak üzere tahliyesine karar vermiştir. Bkz., İstanbul 10. Ağır Ceza Mahkemesi, 2007/444 E. (Değişik iş), KT. 24.07.2007. Bu karara karşı İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı'nın, seçimden önce soruşturmaya başlandığı için 14. madde uyarınca soruşturmaya devam edilebileceği yönündeki itirazı üzerine talebi değerlendiren aynı mahkeme, dosyayı yeniden ele alarak bu seferki kararında maddi hata sonucu tahliye kararının verildiğini belirterek, adı geçen milletvekilinin serbest bırakılmasının gerekçesini "Milletvekili olması sebebiyle kaçma ve delilleri karartma ihtimalinin kalmamış olması" şeklinde düzeltmiştir. Bkz., İstanbul 10. Ağır Ceza Mahkemesi, 2007/ 446 E. (Değişik iş), KT. 26.07.2007. Ülkemiz siyasi koşullarını göz önüne aldığımızda değindiğimiz bu örneğe her genel seçimlerde rastlama ihtimali yüksektir. 14. madde kapsamında tutuklu olan kişi milletvekili seçilse dahi soruşturmaya konu olay dokunulmazlık kapsamına girmeyecek, dolayısıyla tutukluluk kendiliğinden sona ermeyecektir. Mahkemenin tahliye kararı vermesi halinde bile, ilerleyen yargısal süreçte ulaşılan deliller sonucu tekrar tutuklama kararı verilebileceği gibi, kesinleşen hüküm infaz da edilebilir. Ayrıca tutuklu iken yasama organı üyesi seçilen kişinin milletvekilliği, tahliye edilmediği takdirde, "özürsüz ve izinsiz" olarak beş birleşime katılmadığı gerekçesiyle (Any. md. 84) Genel Kurul tarafından düşürülebilir; bu durum TBMM'deki çoğunluk tarafından kötüye kullanılabilir.

¹⁰⁰ DÖNMEZER / ERMAN, 1997, s. 274.

¹⁰¹ Meclis İçtüzüğü'nün 136. maddesinde, "Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğine seçilmeye engel bir suçtan dolayı kesin hüküm giyen veya kısıtlanan milletvekili hakkındaki kesinleşmiş mahkeme kararının Genel Kurulun bilgisine sunulmasıyla üyelik sıfatı sona erer." hükmü bulunmaktadır.

3. Kişiler Yönünden

Yasama dokunulmazlığı, yasama organının görevini, devletin diğer kuvvetlerinin etki ve baskısı altına kalmadan bağımsızca yerine getirebilmesini sağlamayı amaçladığı için, haliyle bu korumadan yararlanacak olanların başında TBMM üyeleri gelir. Ancak Anayasamız yasama fonksiyonunu yerine getirenleri milletvekilleri ile sınırlamamıştır.¹⁰² Suçun iştirak halinde işlenmiş olması durumunda, suça katılan diğer şüphelilerin dokunulmazlıktan faydalanabilmesi mümkün değildir; haklarında tüm muhakeme işlemleri gerçekleştirilebilir.¹⁰³ Yine, Meclis çalışmalarına katılan uzmanlar, memurlar ve ilgili Bakanlıkların memurları da yasama dokunulmazlığından faydalanamazlar.¹⁰⁴

a. Milletvekilleri

Dokunulmazlığa bağlı hukuki sonuçlardan ilk grup milletvekilleridir.¹⁰⁵ 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 35. maddesi, TBMM ve Yüksek Seçim Kurulu (YSK) kararları göz önüne alındığında, milletvekilliği sıfatının YSK'nın seçim sonuçlarını ilan ettiği tarihte kazanıldığı kabul edilmektedir.¹⁰⁶ Milletvekili sıfatının kazanıldığı anda hukuki sonuçlarını doğurmaya başlayan yasama dokunulmazlığı, daha önce Meclis kararıyla kaldırılmadığı veya kendiliğinden kalkmadığı sürece, bir sonraki seçim sonuçları ilan edilinceye kadar devam edecektir.¹⁰⁷

b. Hükümet Üyeleri

Bakanların yasama dokunulmazlığından faydalanabilecekleri Anayasanın 112. maddesinin 4. fıkrasında düzenlenmiştir. Bakanlar Kurulu üyeleri milletvekili olup olmadıklarına bakılmaksızın dokunulmazlıktan faydalanabileceklerdir. Yasama organı üyesi olmayan hükümet üyeleri dokunulmazlığı seçim ile değil, bakan olarak atandıkları tarihte başlamakta, bakanlık sıfatı sona erince de Meclis kararına gerek olmaksızın kendiliğinden kalkmaktadır.¹⁰⁸ Milletvekili olmayan bakanlar dokunulmazlıktan ancak bakanlık görevlerini sürdürdükleri

---

¹⁰² ATALAY, 2008, s. 36.

¹⁰³ TEZİÇ, 1991, s. 386; ATALAY, 2008, s. 49.

¹⁰⁴ ATALAY, 2008, s. 49.

¹⁰⁵ İngiltere ve ABD'de her iki Mecliste görev yapan kamu görevlileri de yasama dokunulmazlığından faydalanabilmektedir. Ayrıca İngiltere 'de, Meclis komisyonlarına çağırılmış bulunan tanıklar da Parlamente'ye gidip gelmelerinde ve Parlamente'de buldukları süre içerisinde yasama dokunulmazlığından faydalanabilirler. TEZİÇ, 1991, s. 386.

¹⁰⁶ Bu konudaki tartışmalar ve ayrıntılı bilgi için bkz., ARSLAN, Kahan, Onur, **Türk Parlamento Hukuku**, Adalet Yayınları, Ankara, 2014, s. 52.

¹⁰⁷ FEYZİOĞLU, 2004, s. 411.

¹⁰⁸ FEYZİOĞLU, 2004, s. 408.

süre içerisinde yararlanabilirler.¹⁰⁹ Eğer görevde ve milletvekili olmayan bir bakan bakanlıktan düşürülürse, sahip olduğu dokunulmazlık da kendiliğinden kalkacaktır.¹¹⁰

c. Cumhurbaşkanı

aa. 1982 Anayasası'nın İlk Halinde

1982 Anayasası'na göre Cumhurbaşkanı kural olarak göreviyle ilgili suçlardan dolayı sorumsuzdur. Bu sorumsuzluğun tek istisnası ise vatana ihanet suçudur. Aslında Anayasada Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili suçlardan dolayı sorumsuz olduğuna ilişkin açık bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak 105. maddesinin 3. fıkrasında, Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili olarak vatana ihanetten dolayı hangi usul ile suçlanabileceği düzenlenmiştir. Bu fıkranın yorumundan, Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili suçlarda, vatana ihanet suçu dışında sorumluluğunun bulunmadığı söylenebilir. Mevzuatımızda vatana ihanet suçlarının hangi suçlardan ibaret olacağına ilişkin bir düzenleme bulunmadığından, fiilin vatana ihanet suçu oluşturup oluşturmadığı yönündeki kararı TBMM verecektir.

Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu konusundaki tartışmaların farklı ve kimi zamanlar siyasi boyutta olması,¹¹¹ 5678 sayılı Yasa değişikliğinden

¹⁰⁹ DÖNMEZER / ERMAN, 1997, s. 283.

¹¹⁰ KUNTER, Nurullah / YENİSEY, Feridun, **Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul, 2002, s. 88; KUNTER, 1989, s. 100.

¹¹¹ Sorun, 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün, Cumhurbaşkanı seçilmeden önce işlediği iddia olunan suçtan dolayı yargılanması gerektiğine ilişkin bir mahkeme kararı ile daha da güncel ve tartışmalı hale gelmiştir. Süreç bir vatandaşın, Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül hakkında, özel evrakta sahtecilik ve 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanununa aykırılık suçlarından dolayı açılan soruşturmada verdiği kovuşturmaya yer olmadığına dair karara karşı, hazinenin uğramış olduğu zarardan dolayı suçtan zarar gördüğü gerekçesiyle, 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun (CMK) 173/1. maddesi uyarınca itiraz etmesiyle başlamıştır. Kararı itirazın incelemeye yetkili mahkeme olan Sincan 1. Ağır Ceza Mahkemesi, seçmenlik sıfatı bulunan vatandaşın, bir siyasi partinin harcamaları ile Devlet hazinesi arasındaki ilişkinin denetlenmesini isteme ve hazinenin uğramış olduğu zarardan dolayı itiraz hakkının bulunduğu gerekçeleriyle, delillerin mahkemesince değerlendirilmesi gerektiğinden bahisle, itirazın kabulüne karar vererek kovuşturmaya yer olmadığına dair kararı kaldırmıştır. Kamuoyuna yansıyan bilgiler kadariyle Ağır Ceza Mahkemesi kararında ayrıca şu hususlar kaydedilmiştir: *"Ancak; bu kovuşturmaya yer olmadığına karar verilirken Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı, yasalar yönünden dokunulmazlığı bulunan ve yasalarda yargılanmaları istisna kabul edilen kişiler ile kıyas yapılarak, şüphelinin Cumhurbaşkanı olması nedeniyle milletvekili ve bakanlara tanınan dokunulmazlığın, yasa koyucunun Cumhurbaşkanını da kapsadığı yönünde görüşleri hukuktan yoksun, kanunlara aykırı olduğu açıktır. Kıyasın; kamu hukuku alanında yapılamayacağı, kaldı ki daha önce Cumhurbaşkanlığı makamında bulunan kişilerin önceden suç işlemiş bulunmalarının doğal olarak yasa koyucular tarafından*

sonraki devlet başkanı seçimlerinin halk tarafından yapılması nedeniyle konuyu bu başlık altında daha ayrıntılı inceleyeceğiz. Cumhurbaşkanının yasama dokunulmazlığından faydalanıp faydalanamayacağına ilişkin açık bir düzenleme olmasa da, kanaatimizce karşı imza kuralı uygulandığı sürece, Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili suçlarından doğan cezai sorumluluk, işleme imza atan başbakan veya ilgili bakan tarafından üstlenilecektir. Kemal Gözler ise karşı imza kuralının, Cumhurbaşkanının görevi ile ilgili işlemlerdeki ceza sorumluluğunu kapsamadığını, siyasi sorumluluk alanında geçerli olduğunu düşünmektedir¹¹²

105. maddenin 3. fıkrasında Cumhurbaşkanının vatana ihanetten dolayı TBMM üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az dörtte üçünün vereceği kararla suçlanabileceği belirtilmiştir. Dolayısıyla vatana ihanet suçlaması için ilk olarak, üye tam sayısının en az üçte biri kadar üyenin, yazılı olarak TBMM Başkanlığına verecekleri bir önerge ile Cumhurbaşkanını suçlamaları gerekmektedir. TBMM içtüzüğünün 114. maddesinin son fıkrası

*düşünülemediğinden, Anayasada bu konuda boşluğun bulunduğu, bunun yerine Anayasanın ilgili hükümlerinde değişiklik yapılarak Cumhurbaşkanlığı makamında bulunan kişilerin Cumhurbaşkanlığı döneminden önceki suçlarına yönelik düzenlemelerin yapılması gerektiği ve Anayasadaki bu boşluğun kıyas yolu ile değil, hukuki düzenleme ile ortadan kaldırılması hukuki açıdan çok daha uygun olacağından; şüpheli Abdullah Gül hakkında iddia olunan eylemlerin kanıt ve unsurlarının mahkemesince tartışılması için Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının hukuka uygun olmayan takipsizlik kararının kaldırılmasına karar vermek gerekmiştir.” Bkz., “Gül’e Soruşturma Yolu Açıldı”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 19.05.2009. Sincan 1. Ağır Ceza Mahkemesinin kararına karşı Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğü tarafından, CMK’nun 309. maddesi uyarınca, Cumhurbaşkanı hakkında, vatana ihanet suçlaması dışında CMK kapsamında bir hukuki işlem yapılamayacağı, ayrıca suçtan doğrudan zarar görme kavramının gerçekleşmesi için zararın belirlenebilir, denetlenebilir ve hukuken korunan, dava edilebilir olması gerektiği, karara itiraz edenin ise bu şartları taşımadığı, dolayısıyla itiraza hakkı da olmadığı gerekçeleriyle, kanun yararına bozma talebinde bulunulmuştur. Kanun yararına bozma talebi sonucunda, talebi incelemekle yetkili Yargıtay 11. Ceza Dairesi karara itiraz edenin, CMK’nın 173. maddesi kapsamında suçtan doğrudan zarar görmediğini, dolayısıyla isteminin reddi yerine kabulüne karar verilmesinin yasaya aykırı olduğuna karar vererek, Sincan 1. Ağır Ceza Mahkemesinin kararının bozulmasına karar vermiştir. 11. Ceza Dairesi, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül hakkında vatana ihanet suçlaması dışında CMK kapsamında bir hukuki işlem yapıp yapılamayacağına ilişkin hususu ise “1982 Anayasasının 105. maddesinde belirtilen Cumhurbaşkanının sorumsuzluğuna ilişkin hükümler dikkate alındığında, “vatana ihanet” suçlaması dışında kalan bir suç ile ilgili olarak Cumhurbaşkanı hakkında 5271 sayılı CMK kapsamında bir hukuki işlem yapılamayacağı istemiyle bozulması isteminin, bu aşamada incelenmesine olanak bulunmamaktadır.” gerekçesiyle inceleme dışı bırakmıştır. Bkz., 14.06.2010 gün, 2009/16787 E., 2010/7000 sayılı karar. Ayrıntılı bilgi için bkz., ÖZKUL, Fatih, **1982 Anayasasında Cumhurbaşkanı**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuk Anabilim Dalı, Ankara, 2011, s. 166-176.*

¹¹² GÖZLER, 2000, s. 539.

uyarınca suçlamada hangi ceza hükmüne dayanıldığı ve suçlandırılması istenen Cumhurbaşkanınca işlendiği ileri sürülen suçun, hangi gerekçe ile vatana ihanet sayılması gerektiği de belirtilecektir. Ayrıca içtüzüğün 114. maddesinin 1. fıkrasında, görevden ayrılmış eski Cumhurbaşkanlarının da vatana ihanet ile suçlanabilecekleri açıkça belirtilmiştir. Bu hükümden Cumhurbaşkanının cezai sorumsuzluğunun, göreve ilişkin işler bakımından görevin bitmesinden sonra da devam edebileceği anlaşılmaktadır.¹¹³

Anayasada açık bir düzenleme olmamasına rağmen, görevdeki Cumhurbaşkanının Yüce Divan'a sevk edilmesi halinde, Anayasanın 113. maddesinin 3. fıkrasındaki Yüce Divan'a sevk edilen bakanın bakanlıktan düşeceği yolundaki düzenlemeden yola çıkılarak, Cumhurbaşkanlığı sıfatının da sevk ile sona ereceği kabul edilmektedir.¹¹⁴ Fakat kabul etmek gerekir ki bu konuda anayasal bir boşluk bulunmaktadır.¹¹⁵ Vatana ihanet ile suçlanan bir Cumhurbaşkanının görevinden düşmesini bir müeyyide olarak kabul ettiğimiz takdirde, görevden düşme kıyasa uygun bir hukuki kavram olmaktan çıkmaktadır. Görevden düşmüş sayılma, Cumhurbaşkanının siyasi sorumsuzluğunun sınırı olmadığı ilkesine aykırı örnek teşkil edebilecek bir sonuç doğurabilir. Yasama organı tarafından Yüce Divan'a sevk edilen ve bu sebeple makamından olan bir Cumhurbaşkanı, Yüce Divan'da beraat ettiği takdirde sonuç, Cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğuna yönelik olacaktır.

Kanımızca, vatana ihanet ile suçlanan Cumhurbaşkanının görevde kalamaması gerekir. Meclisin büyük çoğunluğu tarafından vatana ihanet ile suçlanan Cumhurbaşkanının, hiçbir görevini ifa edemeyeceği ortadadır. Bu sebeple, Anayasada açık bir düzenleme bulunmamasına rağmen, vatana ihanet ile suçlanıp Yüce Divan'a sevk edilen Cumhurbaşkanının, Cumhurbaşkanlığı sıfatını da yitirdiğinin kabulü gerekir. Ancak bu karar hangi organ tarafından alınabilir? Tereddütleri gidermek için Anayasal bir düzenlemeye ihtiyaç olduğu açıktır.

Burada üzerinde durulması gereken önemli konu da hangi suçların vatana ihanet suçu oluşturacağıdır.¹¹⁶ Genellikle benimsenen görüşe göre, Türk vatanının bütünlüğüne ve Devletin anayasa ile kurulu rejimine karşı işlenen

---

¹¹³ YAYLA, Yıldızhan, "Milletvekili Dokunulmazlığı Bakanların Sorumluluğu Cumhurbaşkanının Sorumsuzluğu", **Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı**, TBB Yayınları No:12, 9-13 Ocak, (2001), s. 496.

¹¹⁴ ÖZBUDUN, **2005**, s. 318; Gözler, 113. maddedeki bakanlar hakkındaki düzenlemenin, kıyas yoluyla Cumhurbaşkanı için uygulanamayacağını düşünmektedir. Aksi halde 113. madde kamu hukukunda caiz olmayacak şekilde geniş yorumlanmış olacaktır. Bkz., GÖZLER, **2000**, s. 541.

¹¹⁵ YAVUZ, **2007**, s. 156.

¹¹⁶ Vatan hainliği suçunun tanımı yapan 29 Nisan 1336 (1920) tarih ve 2 Sayılı Hıyaneti Vatanîye Kanunu, TCK'nın yasallaşması ile birlikte yürürlükten kalkmıştır.

suçların bütünü vatana ihanet kavramı ile ifade edilmektedir.¹¹⁷ TCK'da vatana ihanet suçu bulunmadığı gibi, Anayasamızda da hangi suçların vatana ihanet suçu oluşturacağına ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır. Mevzuatımızda vatana ihanet suçunun tanımını yapan veya ceza öngören bir hüküm bulunmaması karşısında, Cumhurbaşkanının hangi fiilleri vatana ihanet suçu olarak değerlendirilecektir? Kaldı ki, 5237 sayılı TCK'nın 2. maddesinde, önceki ceza kanunlarımız gibi suçta ve cezada kanunilik ilkesi kabul edilmiş, kanunun açıkça suç saymadığı bir fiil için kimseye ceza verilemeyeceği, güvenlik tedbiri uygulanamayacağı, kanunda yazılı cezalardan ve güvenlik tedbirlerinden başka bir ceza ve güvenlik tedbirine hükmolunamayacağı düzenlenmiştir. Ayrıca Anayasamızın 38. maddesinin ilk fıkrasında, kimsenin işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmayacağı, kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemeyeceği belirtilmiştir.

Bu durum karşısında öğretide, TCK'da düzenleme yapılmamış olması sebebiyle, Cumhurbaşkanının TBMM tarafından vatana ihanet suçlaması ile suçlandırılmayacağı ve eğer suçlandırılmış ise AYM tarafından yapılan yargılama sonucunda beraat hükmü kurulması gerektiği ileri sürülmüştür.¹¹⁸

Biz bu görüşe katılmıyoruz. Aslında vatana ihanet suçu kavramı Cumhurbaşkanının görevini kötüye kullanması anlamına gelmektedir. Aksine, Cumhurbaşkanının hangi fiillerinin vatana ihanet suçu oluşturacağına Anayasa veya ceza kanununda sayılmış olması, fiilde görevi kötüye kullanmanın ortaya çıkarılmasını daha da güç hale getirecektir. Örneğin, Cumhurbaşkanının yasama organındaki çoğunluk ile farklı dünya görüşüne sahip olduğunu ve bu sebeple önüne gelen hiçbir kararnameyi imzalamadığını düşünelim. Burada artık Cumhurbaşkanı anayasal görevini kasıtlı olarak yerine getirmemektedir ve TBMM tarafından Yüce Divan'a sevk edilmesi halinde, vatana ihanet suçundan yargılanıp hakkında mahkûmiyet hükmü kurulabilir. Yasama organının ve Yüce Divan'ın vatana ihanet durumunda esas ele alması gereken husus, görevden kaynaklanan fiildeki nitelik ve kast yoğunluğu olmalıdır. Dolayısıyla Cumhurbaşkanının, vatana ihanet ile suçlandırılmasına yönelik önergeler TBMM tarafından gündeme alınmalı ve Yüce Divan'a sevk halinde yargılama yapılmalıdır.

Kanımızca her ne kadar Anayasada bir usul öngörülmemiş ise de, Cumhurbaşkanının kişisel suçundan dolayı sorumluluğu gündeme geldiğinde, milletvekili dokunulmazlığı benzeri bir dokunulmazlıktan yararlanması uygun olacaktır. 1982 Anayasası milletvekillerine, dışarıdan atanan bakanlara bu

---

¹¹⁷ DÖNMEZER- ERMAN, 1985, s. 242.

¹¹⁸ GÖZLER, 2000,, s. 548-550; SEZGİNER, 2010, s. 120-121.

imkânı tanımıştır. Devleti yurt içinde ve dışında devleti temsil eden Devlet Başkanının da, milletvekili dokunulmazlığı benzeri bir dokunulmazlıktan faydalanabilmesi gerekir. Cumhurbaşkanı'nın olağan bir usul ile kovuşturmayaya tabi tutulabilir olması, muhakeme hukukunda görev ve statüden kaynaklanan istisnalara bakıldığında, hukuk sistemimizin mantığına da ters düşmektedir. Taşındığı statü gereği en alt kademede görev yapan bir memur bile özel soruşturma ve yargılama iznine tabi iken,¹¹⁹ Cumhurbaşkanı'nın olağan yargılama ve soruşturma usulüne tabi olduğunu kabul etmek bir çelişki yaratmaktadır.¹²⁰ Anayasanın 106. maddesinde Cumhurbaşkanı'na vekillik etme görevi Meclis Başkanına verilmiş olup, vekâlet sırasında Cumhurbaşkanı'nın bütün yetkilerine sahip olan Meclis Başkanı, milletvekili sıfatıyla dokunulmazlığa da sahip bulunmaktadır. Vekilde olan bir hakkın aslında olmadığını ileri sürmek hukuk mantığı ile çelişmektedir. Kaldı ki, 1982 Anayasasının geçici 2. maddesinde Milli Güvenlik Konseyi üyelerinin, Cumhurbaşkanlığı Konseyi¹²¹ üyesi sıfatıyla dokunulmazlığa sahip oldukları düzenlenmiştir. Konseyin başı olan Cumhurbaşkanı'nın dokunulmazlığa sahip olmadığını kabul etmenin, anayasa koyucunun yaklaşımı ile uyum sağlamayacağı açıktır. Cumhurbaşkanı'na tanınan dokunulmazlığın milletvekili dokunulmazlığının aksine kaldırılmaması ve Anayasanın 83. maddesindeki ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ile, milletvekili seçilmeden önce soruşturulmasına başlanmış olması durumunda Anayasanın 14. maddesindeki fillere ilişkin istisnaya da tabi olmaması gerekir.

bb. 2017 Anayasa Değişikliği Sonrasında

6771 sayılı Kanun ile gerçekleşen değişiklik¹²² ile Anayasada Cumhurbaşkanı'nın cezai sorumluluğu konusunda yeni düzenlemeye gidilmiştir. Bu doğrultuda 105. madde¹²³ şu şekilde kaleme alınmıştır:

¹¹⁹ 4483 Sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkındaki Kanunun 1. maddesinde, memurlar ve kamu görevlilerinin görevleri sebebiyle işledikleri suçlardan dolayı yargılanabilmelerinin izne tabi olduğu belirtilmiş ve 3. maddesinde de izni vermeye yetkili merciler düzenlenmiştir. Üçüncü maddenin g bendinde Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri hakkında gerekli iznin Cumhurbaşkanı tarafından, Cumhurbaşkanlığında görevli bir memur hakkındaki iznin ise Cumhurbaşkanlığı genel sekreteri tarafından verileceği belirtilmiştir.

¹²⁰ AKTAŞ, Kadir, "Cumhurbaşkanı Dokunulmazlığı", **Meclis Bülteni**, S. 154, Mayıs, (2009), s. 50.

¹²¹ 1982 Anayasasının geçici 2. maddesine göre, TBMM toplanıp göreve başladıktan sonra, Milli Güvenlik Konseyi, altı yıllık bir süre için Cumhurbaşkanlığı Konseyi haline dönüşmekte ve Milli Güvenlik Konseyi üyeleri, Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyesi sıfatını almaktadır. Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyeleri, Anayasada TBMM üyelerinin haiz buldukları özlük hakları ile dokunulmazlığa sahip olmaktadır.

¹²² Bkz., 27.04.2017 tarih, 30050 mükerrer sayılı Resmî Gazete.

¹²³ 6771 sayılı Kanunun 18. maddesi uyarınca, 105 ve 106. maddedeki değişiklikler, birlikte yapılan TBMM ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonrasında, Cumhurbaşkanı'nın göreve başladığı tarihte yürürlüğe girecektir.

“Cumhurbaşkanı hakkında, bir suç işlediği iddiasıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebilir. Meclis, önergeyi en geç bir ay içinde görüşür ve üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla soruşturma açılmasına karar verebilir. Soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde, Meclisteki siyasi partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından her siyasi parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle kurulacak onbeş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde Meclis Başkanlığına sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi halinde, komisyona bir aylık yeni ve kesin bir süre verilir. Rapor Başkanlığa verildiği tarihten itibaren on gün içinde dağıtılır, dağıtımdan itibaren on gün içinde Genel Kurulda görüşülür. Türkiye Büyük Millet Meclisi, üye tamsayısının üçte ikisinin gizli oyuyla Yüce Divana sevk kararı alabilir. Yüce Divan yargılaması üç ay içinde tamamlanır, bu sürede tamamlanamazsa bir defaya mahsus olmak üzere üç aylık ek süre verilir, yargılama bu sürede kesin olarak tamamlanır. Hakkında soruşturma açılmasına karar verilen Cumhurbaşkanı, seçim kararı alamaz. Yüce Divanda seçilmeye engel bir suçtan mahkûm edilen Cumhurbaşkanının görevi sona erer. Cumhurbaşkanının görevde bulunduğu sürede işlediği iddia edilen suçlar için görevi bittikten sonra da bu madde hükmü uygulanır.”

Düzenlemeye baktığımızda, Cumhurbaşkanının kişisel suçları ile görev suçlarının arasında herhangi bir ayrıma gidilmediğini görmekteyiz. Dolayısıyla, Cumhurbaşkanı göreviyle ilgili olmayan bir fiilden dolayı, örneğin trafik kazası sonucu taksirle ölüme sebep olma suçu ile karşı karşıya kaldığında karşımıza, aynen vatana ihanet suçunda olduğu gibi bir usul problemi çıkması ihtimal dâhilindedir. Kanaatimizce değişiklikte kişisel suç ayrımı yapılması daha yerinde olurdu.

Konumuz ile ilgili olarak 106. maddeye baktığımızda ise şu değişikliği görmekteyiz: *“...Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olanlar arasından Cumhurbaşkanı tarafından atanır ve görevden alınır. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, 81 inci maddede yazılı şekilde Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde andiçerler. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakan olarak atanırlarsa üyelikleri sona erer. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, Cumhurbaşkanına karşı sorumludur. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hakkında görevleriyle ilgili suç işledikleri iddiasıyla, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebilir. Meclis, önergeyi en geç bir ay içinde görüşür ve üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla soruşturma açılmasına karar verebilir.*

Soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde, Meclisteki siyasi partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından, her siyasi parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle kurulacak onbeş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde Meclis Başkanlığına sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi halinde, komisyona bir aylık yeni ve kesin bir süre verilir. Rapor Başkanlığa verildiği tarihten itibaren on gün içinde dağıtılır ve dağıtımından itibaren on gün içinde Genel Kurulda görüşülür. Türkiye Büyük Millet Meclisi, üye tamsayısının üçte ikisinin gizli oyuyla Yüce Divana sevk kararı alabilir. Yüce Divan yargılaması üç ay içinde tamamlanır, bu sürede tamamlanamazsa bir defaya mahsus olmak üzere üç aylık ek süre verilir, yargılama bu sürede kesin olarak tamamlanır. Bu kişilerin görevde buldukları sürede, görevleriyle ilgili işledikleri iddia edilen suçlar bakımından, görevleri bittikten sonra da beşinci, altıncı ve yedinci fıkra hükümleri uygulanır. Yüce Divanda seçilmeye engel bir suçtan mahkûm edilen Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakanın görevi sona erer. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, görevleriyle ilgili olmayan suçlarda yasama dokunulmazlığına ilişkin hükümlerden yararlanır...”

Görüleceği üzere Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanlar hakkındaki düzenlemede, 105. maddenin aksine, görev suçları ile görev ile ilgili olmayan suçlar ayırımının yapıldığını ve isabetli bir şekilde Cumhurbaşkanı Yardımcılarının görevleriyle ilgili olmayan suçlar yönünden yasama dokunulmazlığı hükümlerinden faydalanabileceklerinin hüküm altına alındığını görmekteyiz.

C. Yasama Dokunulmazlığı Kapsamında Olmayan Durumlar

Daha önce de değindiğimiz üzere, Türkiye’de de diğer ülkelerde olduğu gibi temiz topluma ulaşabilme amacıyla, yasama dokunulmazlığının sınırlanması düşüncesi sık sık gündeme getirilmektedir.¹²⁴ Yasama dokunulmazlığı nisbi nitelik taşır ve sınırlıdır.

1. Medeni Hukuk ve İcra İflas Hukuku Yönünden

Yasama dokunulmazlığının nisbi olmasının ilk sonucu, dokunulmazlığın sadece ceza kovuşturmalarına karşı geçerli olmasıdır. Dokunulmazlık, milletvekiline karşı hukuk davası açılmasına, hakkında ilamlı veya ilamsız icra takibi yapılmasına, cebri icra yoluna gidilmesine ve haciz işlemi uygulanmasına

---

¹²⁴ Teziç, bu doğrultuda bir Anayasa değişikliği önererek, yasama dokunulmazlığının ceza kovuşturmasına engel olmaması gerektiğini belirtmekte ve bu amaçla, yalnızca kişiyi hürriyetinden yoksun bırakan yakalama, gözaltına alma veya tutukluluk hallerinde Meclis kararının bu işlemlerine yerine getirilebilmesi için gerekli olması gerektiğini ifade etmektedir, TEZİÇ, 1991, s. 391.

engel oluşturmaz.¹²⁵ Milletvekilleri hakkında cebri icra veya tedbir kararı verilmesi, onların özgürlüklerini kısıtlamayan, sadece malvarlıkları üzerindeki tasarruf yetkilerini sınırlandıran işlemler niteliğinde olduğu için, anılan işlemler dokunulmazlık kapsamına girmezler; bu sebeple milletvekili hakkında borcundan dolayı her türlü hukuk davası açılabilir, hukuki takipler yapılabilir, aleyhine tazminat davası açılabilir.¹²⁶ Ancak milletvekili bu hukuk davalarının görülmesi sırasında Hukuk Usulü Muhakemesi Kanununun 150. maddesindeki düzenleme doğrultusunda sorgulanamaz, hapis veya para cezasına mahkûm edilemez.

Mevzuatımızda yasama organı üyelerinin tanık sıfatıyla mahkemelerde dinlenebilmelerini engellen bir hüküm bulunmamasıyla birlikte, milletvekilinin tanık sıfatıyla da olsa, mahkemeye ihzaren celp edilmesi (hürriyeti kısıtlayıcı tedbirle zorla getirilmesi) mümkün değildir.¹²⁷

2. Kabahatler Yönünden

Yasama dokunulmazlığının konusunu kanunlarda suç olarak kabul edilen fiiller oluşturur. Mülga 765 sayılı TCK'da kabahat niteliğinde olan eylemler de suç olarak kabul edilmiş olduğu için, dokunulmazlık kabahatleri de kapsamaktaydı.

5237 sayılı yeni TCK'da ise, haksız kabul edilen eylemler suç ve kabahat olarak ayrı başlıklar altına düzenlenmiştir. Yeni TCK'da kabahatler suç olarak değil, sosyal sapma gösteren ve haksızlık içeren eylemler şeklinde öngörülmüştür.¹²⁸ Bu sebeple suç ve kabahatin oluşumu, karara bağlanması, yasa yolları ve infazları birbirlerinden değişik koşullara bağlanmıştır. Bu düzenleme karşısında, suç olarak kabul edilmeyen kabahatlerin, Anayasanın 83. maddesi uyarınca dokunulmazlık kapsamında kalıp kalmadığı konusunda tereddüt oluşmuştur.

Konu, TBMM'ne intikal etmiş, Meclis Anayasa ve Adalet Komisyonlarından oluşan Karma Komisyonunda görüşülmüştür.¹²⁹ Komisyonun hazırladığı raporun

---

¹²⁵ GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, **Anayasa Hukuku**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1999, s. 192; TEZİÇ, **1991**, s. 386; NEZİROĞLU, **2008**, s. 440.

¹²⁶ DÖNMEZER / ERMAN, **1985**, s. 273; ÖZBUDUN, **2005**, s. 289.

¹²⁷ ATALAY, **2008**, s. 56.

¹²⁸ YILMAZ, Zekeriya, **Gereke ve Tutanaklarla Yeni Türk Ceza Kanunu**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2004, s. 417.

¹²⁹ Turhal Cumhuriyet Başsavcılığı, 13.07.2005 tarihli kararıyla Tokat Milletvekilleri Mehmet Ergün Dağcıoğlu, Orhan Ziya Diren, Feramus Şahin ile Resul Tosun'un soruşturma dosyaları hakkında 5326 sayılı Kabahatler Kanunu uyarınca (fiiller suç niteliğinde görülmediği için) kovuşturma yapılmasına yer olmadığına karar vermiş, ancak kabahatin idari para cezası gerektirmesinden dolayı, infazın yapılıp yapılamayacağı konusunda Adalet Bakanlığı aracılığıyla TBMM'den görüş istemiştir.

sonuç bölümünde; “ kabahatler alanında yargının, itiraz ya da başvuru sonucu da olsa yargılama faaliyetine girecek olmasının özü itibariyle yargılama sürecini başlatacağı, kabahatlerin geniş anlamda Anayasanın 83. maddesindeki suç kavramının içinde mütalaa edilmesi gerektiği, kabahatlerin 5326 sayılı ayrı bir Kanunla düzenleniyor olmasının bu durumu değiştirmedeği, Anayasanın lafzı ve ruhunun yorumundan suç kavramının hem cürüm hem de kabahatlerin dokunulmazlık kapsamında değerlendirilmesi gerektiği” belirtilmiştir.¹³⁰

Kanaatimizce yasama dokunulmazlığı kabahatleri kapsamamalıdır. Yeni TCK’da kabahat teşkil eden eylemler haksızlık oluşturmasına rağmen, suç olarak kabul edilmemişlerdir. Haksızlık olarak kabul edilen fiilin suç veya kabahat olarak tanımlanması, tamamen yasa koyucunun takdirinde olan, toplum düzeni açısından izlenen suç politikası ile ilgili bir konudur; tasnifte haksızlıklar arasındaki nicelik farkları yönünden bir seçim yapılmaktadır.¹³¹ Diğer taraftan, Karma Komisyonun kabahat fiillerini suç kavramı içerisine alan yorumu kabul edilse bile, dokunulmazlık kapsamına alınan ceza muhakemesi işlemlerinin Anayasanın 83. maddesinde tahdidi olarak sayılmıştır. Dolayısıyla Kabahatler Kanunu çerçevesinde işlenen fillere yaptırım uygulanması, ceza yargılamasını ya da dokunulmazlık kapsamındaki diğer muhakeme işlemlerini gerektirmemektedir. Bu sebeple bu fiillerin dokunulmazlık kapsamında ele alınması mümkün görülmemektedir. Eğer idari suç ve cezalar ‘tutma, tutuklama ve hürriyeti tahdit gibi’ sonuçlar doğursaydı, haliyle söz konusu fiillerin yasama dokunulmazlığı kapsamına girdiğini düşünmek gerekirdi. Ayrıca, Anayasanın 83. maddesinin kabahatler yönünden genişletmek şeffaf, temiz topluma ulaşma hedeflerini sekteye uğratabileceği gibi, hukuk devleti ilkesini geliştirme çabalarına da aykırılık oluşturabilir.¹³²

3. Disiplin Hukuku Yönünden

Bir mesleğe mensup olan veya seçimden önce memur olan milletvekili hakkında ilgili oda, birlik veya kamu kurumu tarafından disiplin cezası uygulanmasında bir engel yoktur; disiplin soruşturmaları yasama

¹³⁰ AKTAŞ, Kadir, **TBMM Uygulaması Anlamıyla Yasama Dokunulmazlığı**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2009, s. 67. Özgen’e göre, kısa süreli de olsa bir üyenin TBMM çalışmalarına katılamaması bazen çok önemli bir yasama görevinin yerine getirilebilmesine engel olabileceği için, dokunulmazlık kabahatleri de kapsmalıdır. ÖZGEN, Eralp, “Yeni Anayasamız ve Milletvekili Dokunulmazlığı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S.2, C.18, s. 250.

¹³¹ Gerekeçe için bkz., <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss840m.htm>, (erişim tarihi, 26.07.2016).

¹³² Aynı doğrultudaki görüş için bkz., HAKERİ, Hakan, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015, s. 88; GÖREN, 2006, s. 210; ABDULHAKİMOĞLU, 2008, s. 93; AKTAŞ, 2006, s. 112.

dokunulmazlığı kapsamında kalmazlar. Milletvekiliyle ilgili olarak yürütülen disiplin soruşturması sonucu verilen disiplin cezasının infaz edilmesi, yasama fonksiyonunu engelleyen sonuçlara sahip olmayacaktır.¹³³

E. Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılmasının Sonuçları

Yasama dokunulmazlığı geçici olduğu için, görev süresiyle sınırlı koruma sağlamakta, vekilliğin sona ermesiyle de kendiliğinden kalkmaktadır.¹³⁴ Kaldı ki dokunulmazlık, işlendiği iddia edilen tüm suçlar için, her zaman Meclis kararı ile kaldırılabilir; Meclisin bu konudaki takdir yetkisi sınırlanamaz.¹³⁵

Diğer taraftan, milletvekilinin, dokunulmazlığının kaldırılmasını yasama organından talep etme hakkı vardır. Ancak dokunulmazlığın kaldırılmasını talep etme yeterli olmayıp, İçtüzüğü'nün 134. maddesinin son fıkrası uyarınca yasama organının bu konuda karar vermesi gereklidir. Dokunulmazlık kamu düzeni kapsamı içerisinde görüldüğü için yargılamada hâkim tarafından re'sen göz önüne alınmalıdır.¹³⁶

Dokunulmazlığın kaldırılmasına bağlanan temel hukuki sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

- Milletvekilinin dokunulmazlığı hangi fiil ile ilgili olarak kaldırılmışsa, soruşturma da ancak o fiil ile ilgili olarak yapılabilir. Suç teşkil ettiği iddia edilen diğer fiiller yönünden dokunulmazlık devam eder.¹³⁷
- Dokunulmazlığı kaldırılan milletvekili hakkında suçun soruşturulması ve kovuşturulmasına ilişkin tüm işlemler ve ceza muhakemesinin koruma tedbirleri, ilgili düzenlemelerin uygulanma koşulları içerisinde uygulanabilir.¹³⁸
- Yasama organının dokunulmazlığı kaldırmış olması, yüklenen suçun milletvekili tarafından işlenip işlenmediği, suçlu olup olmadığı yönünden bir sonuç doğurmaz, yargılamayı yapacak olan mahkeme Meclis kararıyla bağlı değildir.¹³⁹

---

¹³³ GÖREN, 2006, s. 210; ÖZCAN, 2006, s. 149. 1984 tarihinde Almanya Yüksek İdare Mahkemesi de vermiş olduğu bir kararında, disiplin cezalarının suçlara göre farklılık gösterdiği gerekçesiyle, idari tedbirlerin yasama dokunulmazlığı kapsamında kalmadığını belirtmiştir. ÖZCAN, 2006, s. 148.

¹³⁴ GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, **Anayasa Hukuku**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2013, s. 204.

¹³⁵ GÖZÜBÜYÜK, 1999, s. 191.

¹³⁶ TEZİÇ, 1991, s. 390.

¹³⁷ GÜRBÜZ, Reşit, **Anayasa Hukuku (Genel Esaslar)**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008, s. 124; ÖZER, 2008, s. 52; TEZİÇ, 1991, s. 389.

¹³⁸ GÜRBÜZ, 2008, s. 124; GÖZÜBÜYÜK, 1999, s. 194.

¹³⁹ YALOVA, Yüksel, **Türkiye Örneğinde Yasama Dokunulmazlığı Kavramı**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı, İstanbul, 1995, s. 65.

- Dokunulmazlığın kaldırılması üyelik sıfatını sona erdirmeye için milletvekili yasama çalışmalarına devam edebilir.¹⁴⁰ Eğer yargılama sonucunda seçilmeye engel bir suçtan (Any. m.76) kesinleşmiş bir hüküm ile mahkûm olursa, 84. maddenin 2. fıkrası uyarınca üyeliğin düşmesi sonucu ortaya çıkabilir.¹⁴¹ Bu konudaki mahkeme kararı TBMM Genel Kuruluna bildirildiği anda Meclis üyeliği de düşecek ve cezanın infazı ancak bu şekilde yerine getirilebilecektir.¹⁴²

- Dokunulmazlığı kaldırılmış olan milletvekili hakkında hükmolunun ceza, Anayasanın 76/2. maddesi kapsamında yer almadığı takdirde, üyenin milletvekilliği sıfatı sona ermeyeceği için 83. maddenin 4. fıkrası uyarınca infaz üyelik sıfatının sona ermesine bırakılacaktır, zamanaşımı işlemeyecektir.¹⁴³

- Dokunulmazlığın kaldırılması ile sadece muhakeme engeli olan dokunulmazlık kaldırılmakta, infaz engeli olarak dokunulmazlık hukuki sonuçlarını devam ettirmektedir. Seçimlerden önce ya da dokunulmazlığın yasama organı tarafından kaldırılmasından sonra yapılan kovuşturma sonucundan kesinleşen mahkûmiyetin infazı, ancak milletvekili sıfatı sona erdikten sonra yerine getirilebilecektir.¹⁴⁴

- Dokunulmazlığı kaldırılan milletvekili yargılama sonucunda beraat ettiği takdirde, hiçbir işleme gerek kalmadan tekrar dokunulmazlığa sahip olur,¹⁴⁵ milletvekili seçilmeye engel bir suçtan mahkûm olmadığı takdirde yeni seçimlere de katılabilir.¹⁴⁶ Dokunulmazlığı kaldırılan ve mahkûm olan üye eğer yeni seçimlerde tekrar milletvekili seçilirse, yasama dokunulmazlığı geri gelir ve herhangi bir işleme gerek kalmaksızın infaz ertelenir.¹⁴⁷

- Meclis tarafından alınan, üyenin yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin kararın sonradan geri alınması veya düzeltilmesi mümkün değildir.¹⁴⁸

SONUÇ

Yasama dokunulmazlığının amacı, milletvekillerini keyfi ve asılsız ceza kovuşturmalarına ve özgürlüğü kısıtlayıcı işlemlere karşı korumaktır. Dokunulmazlık parlamento üyelerine tanınmış sübjektif bir ayrıcalık olmayıp, yasama görevinin bağımsızca yerine getirilmesi için düzenlenmiş, objektif

---

¹⁴⁰ TEZİÇ, 1991, s. 389; ÖZER, 2008, s. 52; GÜRBÜZ, 2008, s. 124.

¹⁴¹ GÜRBÜZ, 2008, s. 124.

¹⁴² NEZİROĞLU, 2008, s. 442.

¹⁴³ GÖZLER, 2000, s. 285.

¹⁴⁴ AKTAŞ, 2009, s. 144.

¹⁴⁵ TEZİÇ, 1991, s. 389; ÖZER, 2008, s. 52; GÜRBÜZ, 2008, s. 124.

¹⁴⁶ GÖZLER, 2000, s. 284.

¹⁴⁷ GÜRBÜZ, 2008, s. 124

¹⁴⁸ ABDÜLHAKİMOĞLU, 2008, s. 168.

anayasal bir statüdür; milletvekillerinin yasama göreviyle ilgili olmayan fiilleri, dokunulmazlığın mevcut olduğu süre içerisinde himaye edilir. Gerçekte dokunulmazlık Mecliste azınlıkta olan, muhalif görüşler ortaya koyan ve iktidara direnen milletvekillerini korur. Ceza hukuku yönünden dokunulmazlık suçu veya suçun unsurunu ortadan kaldırmaz, geçici bir koruma sağlar; bu sebeple de bir ceza muhakemesi ve ceza infaz hukuku kurumudur. Bu sayede seçimden önce veya sonra suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, yasama organının kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz.

Dünya üzerindeki örneklerine baktığımızda yasama dokunulmazlığı konusunda iki temel sistemle karşılaşmaktayız. Bunlardan ilki ABD, Avustralya, İngiltere, İrlanda ve Kanada'nın içinde yer aldığı Anglo - Sakson sistemidir. Bu sistemde yasama dokunulmazlığı cezai alanda değil, sadece hukuki alanda geçerlidir; yani parlamento üyelerine sadece borçlarından dolayı tutuklanmama güvencesi sağlar, istisnaları yoktur, mutlak ve parlamento tarafından kaldırılmaz. İkinci sistem ise Almanya, Avusturya, Belçika, Fransa, İsrail gibi ülkelerin içinde yer aldığı Kıta Avrupa'sı sistemidir. Söz konusu sistemde yasama dokunulmazlığı esas itibariyle hukuki alanda değil, cezai alanda geçerlidir; dokunulmazlığın istisnaları vardır, kaldırılabilir.

Yasama dokunulmazlığı Ülkemizde ilk defa 1876 Anayasası ile kabul edilmiş, 1924 ve 1961 Anayasalarında da yer almıştır. 1982 Anayasası'nın 83. maddesinin 2. fıkrasında yer alan yasama dokunulmazlığı bir muhakeme engeli, 3. fıkrada yer alan ise bir infaz engelidir. Bu sebeple, muhakeme ve infaz şartı yerine gelmediği, yani milletvekilliği sona ermediği veya dokunulmazlık kaldırılmadığı sürece, yasama organı üyesi açısından muhakeme ve infaz engeli birlikte söz konusu olmaktadır. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ve Anayasanın 14. maddesinde belirtilen amaçları gerçekleştirmek için işlenen suçlar dokunulmazlığın istisnasını oluştururlar. Anayasanın 14. maddesi muğlâk bir düzenleme olup, dokunulmazlık kurumunun amacıyla, ceza hukukundaki kanunilik ve kıyas yasağı ile bağdaşmamaktadır.

Ülkemizde belli dönemlerde yaşanan yolsuzluklar, kimi milletvekillerinin dokunulmazlık koruması altında, özellikle Anayasanın ilk üç maddesinde düzenlenen ilkelere aykırı tutum ve davranışlar içerisinde girmeleri, yasama dokunulmazlığı kurumunun gerekliliği ve kapsamı konusunda tartışmalara yol açmaktadır. Konuyu bir siyasi kurum olarak kabul ettiğimiz takdirde, toplum ve ülke şartlarına göre değerlendirdiğimizde, milletvekili dokunulmazlığının dar ya da geniş tutulmasının, tamamen kaldırılmasının, yasama organının yürütme ve baskı odakları karşısında bağımsız kalabilme derecesiyle, hukuk devleti ilkesiyle paralellik arz ettiğini görmekteyiz. Kanaatimizce yasama dokunulmazlığının gündemimizde yer almasının asıl nedeni hukuki

düzenlemeler değil, yasama organının uygulamaları ile siyasi aktörlerin tutum ve faaliyetleridir. Ayrıca meseleye de hep siyasi gözle bakılmakta, konu hukuk mecrasında tartışılmamakta, kurumun varlık sebebi ve fonksiyonu siyasi tercih ve beklentilere göre değerlendirilmektedir. Doğru olan ise Anayasanın ve kanunların her hükmünün, her müessesenin, varlık sebebine, fonksiyonuna uygun olarak dürüst ve eşit bir şekilde kullanılmasıdır. Eğer yasama dokunulmazlığı konusunda bir daraltmaya gidilmek isteniyorsa şu şekilde bir düzenleme kabul edilebilir:

“Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği iddia olunan milletvekili, iddiaya konu suçun işlendiği tarihteki kanuna göre ağır ceza mahkemesinde yargılanmayı gerektiren suçüstü hali ile 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun Devletin Güvenliğine Karşı Suçlar başlıklı 302 ila 308. maddeleri ile Anayasal Düzene ve Bu Düzenin İşleyişine Karşı Suçlar başlıklı 309 ila 316. maddelerinde yer alan suçlar ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu’nda yer alan suçlar hariç olmak üzere; Meclis kararı olmadıkça milletvekilliği süresince tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Milletvekili hakkında, bu istisnalar dışında seçimden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün infaz edilmesi, üyelik sıfatının sona ermesi veya Meclis tarafından dokunulmazlığının kaldırılması ile mümkün olur. Dokunulmazlık devam ettiği sürede dava ve ceza zamaşımı işlemez.”

Siyasal tarihimizde demokrasinin çeşitli dönemlerde askıya alındığını veya askıya alınmaya çalışıldığını düşündüğümüzde, dokunulmazlık kurumunun varlığının bir ihtiyaç olarak devam ettirilmesinin lüzumlu olduğunu, ancak ifade özgürlüğünün de hiçbir zaman göz ardı edilmemesi gerektiğini söyleyebiliriz. Zaman içerisinde hukuk devleti ilkesi yerleşip, demokratik sistemimiz istikrara kavuştuğu takdirde, eşitlik ve sorumluluk değerleri çerçevesinde, toplumdaki bu yöndeki eğilim de dikkate alınarak daha dar kapsamdaki düzenlemelere gidilmesi gerektiği de muhakkaktır. Esasen yargının bağımsızlığı ile tarafsızlığı sağlanabildiği takdirde, dokunulmazlık kurumuna da bu kapsamda ihtiyaç kalmayabilecek ve daha cesaretli adımlar atılabilecektir. Günümüzde, TBMM’nin özellikle yolsuzluk dosyalarını geciktirmeksizin, bekletmeksizin objektif bir şekilde sonuçlandırması halinde, yasama dokunulmazlığı kamuoyunda bu derece rahatsızlığa yol açmayabilir.

KAYNAKÇA

- ABDÜLHAKİMOĞLU, Erdal, **Bir Yasama Bağışıklığı Türü Olarak Türkiye’de Yasama Dokunulmazlığı**, Gazi Kitabevi, 2008.
- ABDÜLHAKİMOĞULLARI, Erdal, “Anayasa’nın 14. Maddesi Bağlamında Parlamenter Muafiyetler”, **Uluslararası Anayasa Kongresi (Metinler Kitabı 3)**, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, (s. 179-191).
- ARMAĞAN, Servet, **Memleketimizde İçtüzükler**, Fakülte Matbaası, İstanbul, 1972.
- ARSEL, İlhan, **Türk Anayasa Hukuku’nun Umumi Esasları**, Ankara, 1964.
- ARSLAN, Kahan Onur, **Türk Parlamento Hukuku**, Adalet Yayınları, Ankara, 2014.
- AKAD, Mehmet / DİNÇKOL, Abdullah, **1982 Anayasası ve Anayasa Mahkemesi Kararları**, Dr Yayınları, İstanbul, 2007.
- AKTAŞ, Kadir, **TBMM Uygulaması Anlamıyla Yasama Dokunulmazlığı**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2009.
- AKTAŞ, Kadir, “Yasama Dokunulmazlığı Kurumunun Türkiye’deki Gelişimi”, **Yasama**, S.3, Ekim-Kasım-Aralık 2006, (s. 85-114).
- ARSLAN, Çetin / ÖZKUL, Fatih, “Yargı Kararları Işığında 1982 Anayasasında Suç ve Cezaya İlişkin Temel İlkelerin Değerlendirilmesi”, **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, S. 15, 2013, (ss. 39-67).
- ATALAY, Nurhan, **Türkiye’de Yasama Dokunulmazlığı**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, 2008.
- ATAR, Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, Mimoza Yayınları, Konya, 2007.
- ATAR, Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, Mimoza Yayınları, Konya, 2015.
- AYBAR, Mehmet Ali, **Teşrii Masuniyet Esası ve Tatbik Şekilleri**, İstanbul, 1937.
- BALO, Yusuf Solmaz, “Yasama Dokunulmazlığı”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, 2012/100, (s.13-42).
- BAHÇECİ, Barış, **Devlet Başkanlarının Veto Yetkisi**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2008.
- BAŞGİL, Ali Fuat, “Teşrii Masuniyet Meselesi Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun 17. Maddesi Üzerine Bir Etüd”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C.VII, S. 1, İstanbul, 1941, (ss. 47-66).

- CENTEL, Nur / ZAFER, Hamide, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2008.
- DE SMITH, S.A. / BRAZIER, Rodney, **Constitutional and Administrative Law**, Penguin Books, London, 1989.
- DOMANIÇ, Hayri, “Yasama Dokunulmazlığının Tarifi, Tarihçesi, Kapsamı ve İstisnalar”, **Yeni Türkiye**, S. 23-24, 1998, (s. 933-947).
- DÖNMEZER, Sulhi / ERMAN, Sahir, **Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku**, Beta Yayınevi, C.1, İstanbul, 1997.
- ERDEM, Fazıl, Hüsnü / Yunus, HEPER, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasaları ve Anayasa Önerileri (Madde Karşılaştırmalı)**, Seta Yayınları, Ankara, 2011.
- ERDENER, Yurtcan, **Ceza Yargılaması Hukuku**, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2005.
- ERDENER, Yurtcan, **CMK Şerhi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2005.
- ERGÜNEŞ, İsmail, **Yasama Sorumsuzluğu**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.1
- FEYZİOĞLU, Metin, “Yasama Dokunulmazlığı Üzerine Düşünceler”, **Prof. Dr. Çetin Özek Armağanı**, İstanbul 2004, (s. 397-425).
- GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, “Ceza Hukuku Açısından 1961 Anayasası”, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 1962, C. XVIII, (s. 251-298), ss. 289.
- GÖNENÇ, Levent / ERGÜL, **Ozan, 1982 Anayasası’na Göre Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı**, <http://www.yasayananayasa.ankara.edu.tr>, (erişim tarihi 03.06.2016).
- GÖREN, Zafer, **Anayasa Hukuku**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2006.
- GÖZLER, Kemal, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2000.
- GÖZLER, Kemal, “Yasama Dokunulmazlığı: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.56, S.3, Temmuz-Eylül 2001, (s. 71-101).
- GÖZLER, Kemal, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, Ekin Yayınevi, Bursa, 2008.
- GÖZLER, Kemal, **Devlet Başkanları**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2001.
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, **Anayasa Hukuku**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1999.
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, **Anayasa Hukuku**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2013.
- GÜLFİDAN, O. Serkan, **Yasama Dokunulmazlığı**, XII Levha Yayınları, İstanbul, 2011.

HOOD, Philips, O. JACKSON, Paul, **Constitutional and Administrative Law** (London: Sweet & Maxwell).

İBA, Şeref, **Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008.

KARATEPE, Şükrü, **Türk Anayasa Hukuku**, Savaş Yayınevi, Ankara, 2016.

KESKİNSOY, Ömer, **Yasama Sorumsuzluğu**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007.

KIRATLI, Metin, **Parlamentar Muafiyetler – Bizde ve Yabancı Memleketlerde**, Sevinç Matbaası, 1961.

KİLİ, Suna / GÖZÜBÜYÜK, Şeref, **Sened-i İttifaktan Günümüze Türk Anayasa Metinleri**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1985.

KUNTER, Nurullah, **Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul, 1989.

KUNTER, Nurullah / YENİSEY, Feridun, **Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul, 2002.

KÜÇÜKA, Ali Necip, “Mebusların Teşrii Masuniyeti Esası ve Tatbik Şekilleri”, Adliye Dergisi, 1941, No. 8.

MAY, Thomas Erksine, **Parliamentar Practice, A Treatise of the law, Privileges, Proceedings And Usage of Parliament**, Twentythird Edition, London, 2014.

MCGEE, Simon, **Rules on Parliamentary Immunity in the European Parliament, and the Member States of the European Union, Final Draft**, ECPRD, 2001, <http://www.ecprd.org./doc./publicia/OTH/Rulesparllööv.pdf>, erişim tarihi (14.05.2016).

MYTENAERE, Robert, **The Immunities of Members of Parliament**, (Geneva: Inter Parliamentary Union, Report 1998), www.asgp.info/publications/cplnEnglish/1998-175-05-e.pdf.102., (erişim tarihi 15.05.2016).

NEZİROĞLU, İrfan, **Türk Parlamento Hukukunun Temel Kavramları**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2008.

NOWAK, John E., / ROTUNDA, Ronald D. / YOUNG J. Nelson, **Handbook on Constitutional Law** (St. Paul, Minn.:West Publishing Co.), 1978

SEVİNÇ, Murat, **Türkiye’de Milletvekillerinin Dokunulmazlıkları**, Kırangıç Yayınevi, Ankara, 2004.

ŞİMŞEK, Ali, **Genel Kamu Hukukunun Temel Kavramı Olarak Kamu Düzeni**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2012.

- SOYSAL, Mümtaz, **Anayasaya Giriş**, İmge yayınevi, İstanbul, 2011.
- ÖLÇEN, Ali Nejat, **Osmanlı Mebusan Meclisinde İttihat ve Terakki Zorbalığı ve Siyasal İşkenceler**, Güldikani Yayınları, Ankara, 1982.
- ONAR, Erdal, “1982 Anayasasında Milletvekilliğinin Düşmesi”, **Anayasa Yargısı**, C.14, 1997, Ankara.
- ÖZBUDUN, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2005.
- ÖZCAN, Hüseyin, **Yasama Bağışıklıkları**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2006.
- ÖZER, Atilla, **Türk Cumhuriyetlerinin Hukuki Yapısı (Yasama-Yürütme-Yargı)**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008.
- ÖZER, Atilla, **Anayasa Hukuku**, Ankara, 2016.
- ÖZGEN, Eralp, “Yeni Anayasamız ve Milletvekili Dokunulmazlığı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S.2, C.18.
- ÖZGENÇ, İzzet, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Seçkin Yayınları, 2015, Ankara.
- ÖZKUL, Fatih, **1982 Anayasasında Cumhurbaşkanı**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuk Anabilim Dalı, Ankara, 2011.
- ÖZSOY, Şule, **1982 Anayasası'nın Yapım Süreci**, XII Levha Yayınları, İstanbul, 2010.
- ÖZTÜRK, Kazım, İzahlı, Gerekçeli, **Anabelgeli ve Maddelere Göre Tasnifli Bütün Tutanakları ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ajans Türk Matbaası, C.III, Ankara, 1996.
- TANER, Tahir, **Ceza Hukuku**, İstanbul, 1953.
- TEZİÇ, Erdoğan, **Anayasa Hukuku (Genel Esaslar)**, İstanbul, 1991.
- TEZİÇ, Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul, 2016.
- TRIBE Laurence H. **American Constitutional Law**, New York Foundation Press, I, s. 1012.
- TUNÇ, Mehmet, **Yasama Dokunulmazlığının Ceza Hukuku Açısından Değerlendirilmesi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara 2011.
- TÜLEN, Hikmet, **Türk Anayasa Hukukunda Bakanların Cezai Sorumluluğu ve Meclis Soruşturması**, Mimoza Yayınları, Ankara, 1986.

YALOVA, Yüksel, **Türkiye Örneğinde Yasama Dokunulmazlığı Kavramı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı, İstanbul, 1995.

YAYLA, Yıldızhan / ALACAKAPTAN, Uğur, “Milletvekili Dokunulmazlığı, Bakanların Sorumluluğu, Cumhurbaşkanının Sorumluluğu”, **Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı**, Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ocak 2001, (s. 478-500).

YAYLA, Yıldızhan, “Milletvekili Dokunulmazlığı Bakanların Sorumluluğu Cumhurbaşkanının Sorumsuzluğu”, **Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı**, TBB Yayınları No:12, 9-13 Ocak, (2001).

YILMAZ, Zekeriya, **Gerekçe ve Tutanaklarla Yeni Türk Ceza Kanunu**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2004.

